

časopis pre výskum slovenského jazyka

Z OBSAHU

Slovo na úvod

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

P. Žigo, Konvergentné a divergentné tendencie vo vývine slovenčiny a češtiny ■ K. Lifanov, Hierarchia kultúrnych jazykov v slovenských písomnostiach predkodifikačného obdobia

DISKUSIE A ROZHĽADY

J. Dolník, K teoreticko-metodologickej diskusii o spisovnom jazyku

SPRÁVY A RECENZIE

XI. kolokvium mladých jazykovedcov. T. Gamratová – M. Hovančík ■ Zborník o modlitbe. S. Ondrejovič ■ Zásadný príspevok k počítačovému spracovaniu slovenského jazyka. J. Bosák ■ Slovenské tírpácke priezviská v Maďarsku. R. Ondrejková

KRONIKA

Zomrel ruský slovakista L. N. Smirnov. S. Ondrejovič ■ Bibliografia slovakistických prác Leva Nikandroviča Smirnova (1956 – 2001). S. Ondrejovič ■ Životné jubileum slovakistky z Rumunska Dagmar Márie Anocovej. M. Dudok

ROZLIČNOSTI

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

SLOVENSKÁ REČ

časopis
pre výskum
slovenského jazyka

orgán
Jazykovedného ústavu
Ľudovíta Štúra
Slovenskej akadémie
vied

HLAVNÝ REDAKTOR
Slavomír Ondrejovič

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Monika Koncová

REDAKČNÁ RADA
Ján Bosák, Klára Buzássyová, Juraj Dolník,
Miroslav Dudok, Ladislav Dvonč, Ján Findra,
Eugen Jóna, Monika Koncová, Rudolf Krajčovič,
Milan Majtán, Jozef Mlacek, Slavomír Ondrejovič,
Matej Považaj, Ivor Ripka, František Ruščák,
Ján Sabol, Daniela Slančová

REDAKCIA
813 64 Bratislava, Panská 26

OBSAH

Slovo na úvod
.....
.....

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

P. Žigo, Konvergentné a divergentné tendencie vo vývine
slovenčiny a češtiny
.....
.....

K. Lifanov, Hierarchia kultúrnych jazykov v slovenských
pisomnostiach predkodifikačného obdobia
.....
.....

DISKUSIE A ROZHĽADY

J. Dolník, K teoreticko-metodologickej diskusii o spisovnom
jazyku
.....
.....

SPRÁVY A RECENZIE

XI. kolokvium mladých jazykovedcov. T. Gamratová –
M. Hovančík
.....
.....

Zborník o modlitbe. S. Ondrejovič
.....

.....	Novšie pomenovanie <i>úpadca</i> . K. Buzássyová
Zásadný príspevok k počítačovému spracovaniu slovenského jazyka. J. Bosák	63
.....
Slovenské tírpácke priezviská v Maďarsku. R. Ondrejková	
.....

KRONIKA

Zomrel ruský slovakista L. N. Smirnov. S. Ondrejovič	
.....

Bibliografia

slovakistických prác Leva Nikandroviča Smirnova (1956 – 2001). S. Ondrejovič	
.....

Životné jubileum slovakistky z Rumunska Dagmar Márie Anocovej. M. Dudok	
.....

ROZLIČNOSTI

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK 67 – 2002
ČÍSLO 1

Slovo na úvod

V roku 2002, ktorý práve načíname, uplynie 70 rokov od založenia časopisu Slovenská reč. Je to natoľko významný a v kontexte nášho časopisectva (pripomíname, že nielen lingvistického) výnimočný fakt, že ho jazykovedná komunita nemôže nechať bez povšimnutia. Pri tejto príležitosti Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, súčasný vydavateľ časopisu, pripravuje podujatie s názvom Slovenská reč 1932 – 2002, ktoré je plánované na 5. – 6. september roku 2002 a má sa uskutočniť – podobne ako pred štyrmi rokmi iná medzinárodná akcia Mesto a jeho jazyk – v reprezentačných priestoroch Primaciálneho paláca v Bratislave. Je známe, že časopis Slovenská reč začal vychádzať v Košiciach z iniciatívy Miestneho odboru Matice slovenskej i že od 2. ročníka sa stal orgánom Jazykového odboru Matice slovenskej v Martine. Od 19. ročníka (1954) sa však jeho sídlo presunulo do Bratislavy, od 20. ročníka (1955) staníc sa orgánom vtedajšieho Ústavu slovenského jazyka SAV (dnešný Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV). Vychádzanie časopisu je teda spojené s Bratislavou už takmer celé polstoročie.

Podujatie Slovenská reč 1932 – 2002 je tentoraz koncipované nielen ako pracovné, ale aj ako slávnostno-jubilejné stretnutie. Organizátori sú pripravení pozvať nielen účastníkov, ktorí budú analyzovať doterajší zástoj tohto časopisu a jeho miesto vo vývine slovenského jazykovedného myslenia, ale aj všetkých žijúcich členov redakčných kolektívov tohto časopisu. Pri rekapitulácii sme si overili, že ani jazykovedcov, ktorí pracovali v redakciách časopisu Slovenská reč a mohli by prijať naše pozvanie, nie je málo: tvorí ho niekoľko desiatok poväčšine známych mien. V pripravenom zozname pozvaných figurujú pritom nielen domáci, ale aj zahraniční slovakisti, takže uvedená akcia bude dobrou príležitosťou nadviazať nové medzinárodné slovakistické kontakty či obnoviť niektoré prerušené kontakty.

Pohľad do úvodných ročníkov časopisu nám prezrádza, že Slovenská reč vychádza s dvoma krátkymi prestávkami, zapríčinenými vojnovými a povojnovými okolnosťami (to je dôvod nezhody medzi počtom rokov od jej založenia – 70 a poč-

tom ročníkov časopisu – 67) neprerušene až dodnes. Hoci časopis viackrát menil svoju líniu i obsahovú náplň a ani zmeny v jeho redakciách neboli zriedkavé, vždy plnil svoje poslanie ako všestranný časopis venovaný najmä výskumu slovenského jazyka. Svoju úlohu pritom v jednotlivých obdobiach zohral aj vznik, prerušované alebo kontinuálne vychádzanie, príp. aj zánik paralelných, čiastočne ináč orientovaných jazykovedných časopisov (*Slovo a tvar*, *Jazykovedný časopis*, *Slavica Slovaca*, *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, *Kultúra slova*). Vedľa nich a spolu s nimi, podľa toho, či im *Slovenská reč* mohla prenechať časť svojho pôvodného programu, alebo ich musela v tom suplovať, *Slovenská reč* sa vyprofilovala do svojej dnešnej špecifickej slovakisticko-výskumnej podoby.

Začiatkom 66. ročníka si redakcia na čele s novým vedením určila kritériá prijímania príspevkov. Okrem iného sa zaviazala uverejňovať vyvážené príspevky zo všetkých výskumných oblastí s osobitným zreteľom na témy, ktoré si vypýta život vedeckej komunity i život spoločnosti, čo sa časopisu nepochybne darí. Pripomeňme, že v súvislosti s novými pokusmi začať prípravné práce pre akademickú gramatiku je veľmi aktuálne obnoviť vo väčšej miere než doteraz gramatické analýzy a výklady, ktoré redakcia rada prednostne uverejní. Redakcia sa vyjadrila aj k dikusiám a polemikám, ktoré sú také dôležité pre zdravý rozvoj vedeckého života. Vyhradila si však právo uverejňovať len tie polemiky, ktoré budú argumentačne podložené a v známom zmysle elegantné, ktoré sa budú zaoberať podstatou veci a nebudú mieriť na osobu vedeckého protivníka. To sa, žiaľ, nepodarilo celkom naplniť. Podľa všetkého pretečie v Dunaji ešte veľa vody, kým sa všetci naučíme diskutovať tak, že nám pôjde predovšetkým o zachovanie princípu pravdivosti a o čo najlepšie poznanie objektu nášho skúmania bez ohľadu na to, akou cestou sa k tomuto poznaniu priblížime a akú metodológiu tým poprieme.

Slovenská reč po tých takmer 70 rokoch určite potvrdila svoje trvalé a pevné miesto medzi publikačnými orgánmi na Slovensku i medzi zahraničnými záujemcami. Nebola to cesta nijako priamočiara, ani bez problémov, neraz bolo treba prekonávať rôzne mimolingvistické vplyvy a nie je to idyla ani dnes. Bola však pri všetkom dôležitom, čo sa pri výskumných aktivitách slovenskej jazykovednej komunity odohralo. Nepochybujeme, že to tak bude aj v budúcnosti. *Slovenská reč* zreteľne odráža teoretickú úroveň i metodologické postupy súčasnej slovenskej jazykovedy. Napriek tomu, že ide o „domácu“, slovakistickú tematiku, nemôže sa vzdať ani svojich ambícií držať krok s vývinom svetovej jazykovedy a s jej metodologickými výbojmi.

Redakcia

Pavol Žigo

KONVERGENTNÉ A DIVERGENTNÉ TENDENCIE VO VÝVINE SLOVENČINY A ČEŠTINY

ŽIGO, P.: Convergent and Divergent Tendencies in a Development of Slovak and Czech languages. *Slovenská reč*, 67, 2002, No. 1, pp. 5 – 13. (Bratislava)

The author states in the paper that the genesis of both languages, the development of their phonological systems, stabilization and codification of their systems of declination and conjugation have been sufficiently described in hitherto monographic works and linguistic papers of philologists dealing with the Slovak, Czech and Slavonic languages. The scientific literature is still lacking of synthetizing description of developmental tendencies that have a character of integration and difference that would be supplied with an objective, exhaustive and free from an ideology summary of phenomena which present a constitutive base of Slovak and Czech, their developmental and mutual coexistence. The characteristic of convergent and divergent tendencies in phonological development of the Slovak and Czech languages and its consequences on developmental tendencies in their morphology could be, in the author's opinion, a basis for an evaluation of developmental tendencies in the vocabulary and for the discussions concentrating on the theory of standard language.

Na úvod charakteristiky konvergentných¹ a divergentných tendencií vo vývine slovenčiny a češtiny treba uviesť, že genéza oboch jazykov, vývin ich fonologického systému, ustáľovanie a kodifikácia deklinačných a konjugačných sústav sú v doterajších monografických prácach a vedeckých štúdiách slovakistov, bohemistov a slavistov spoľahlivo opísané. Z veľkého množstva titulov spomeňme aspoň práce J. Bauera (1986), V. Blanára (1997), J. Bosáka (1988), V. Budovičovej (1965, 1974, 1982, 1983, 1984, 1985), K. Buzássyovej (1995a, b), M. Darovca (1983, 1988, 1989, 1993), J. Dolníka (1992, 1999, 2000), J. Doruľu (1977), J. Dvončovej (1985, 1987, 1989), J. Horeckého (1967, 1978, 1989), R. Krajčoviča (1972, 1973, 1974, 1975), A. Lamprechta (1986), E. Nováka (1935, 1979, 1980, 1981), Š. Ondruša (1984), E. Paulinyho (1948, 1966, 1973, 1974, 1975, 1976, 1983), Š. Peciara (1973, 1975, 1976), O. Schulzovej (1990), D. Šlosara (1986), resp. zborníky *Brněnská slovakistika a česko-slovenské vztahy* (1998), *Slovakistika v české slavistice* (1999), *Slovensko-české vztahy a súvislosti* (2000), v nich sa uvádza aj ďalšia literatúra. Jednotlivé javy hláskoslovnej, tvaroslovnej a lexikálnej roviny oboch

¹ Pojem *konvergenca* uvádza R. Krajčovič pri charakteristike genetických paralelizmov vo vývine slovenských jazykov (1983, s. 28).

jazykov sa metódou lingvistickej geografie interpretujú v národných jazykových atlasoch (štyri zväzky *Atlasu slovenského jazyka*, tri vydané zväzky pripravovaného päťzväzkového projektu *Český jazykový atlas*) a tvoria súčasť rozsiahleho projektu *Slovanský jazykový atlas*. Napriek tomuto konštatovaniu vo vedeckej literatúre zatiaľ chýba syntetizujúci opis vývinových tendencií integračnej aj diferenciacnej povahy doplnený o objektívny, vyčerpávajúci a ideologicky nepodmienený súhrn javov, tvoriacich konštitutívny základ slovenčiny a češtiny, ich vývinu a vzájomnej koexistencie. V našom príspevku sa pokúsime o hľadanie konvergentných a divergentných tendencií vo vývine oboch jazykov. Treba si pritom uvedomiť, že ide o javy na dvojaké úrovni: o charakteristiku vývinových tendencií 1. v nespisovných útvaroch slovenčiny a češtiny, a to najmä v predpisovnom období, v ktorom ide o spontánny vývin bez vedomej regulácie, 2. v kodifikovaných podobách spisovnej slovenčiny a češtiny, t. j. v takých útvaroch jazyka, v ktorých sa odráža cieľný zásah do vývinu. Každá kodifikácia je totiž kompromisným krokom, výsledkom a dôsledkom ustáľovania normy a prejavuje sa ako uplatnenie jednej z viacerých pôvodných možností – takej, ktorá v čase kodifikácie najviac vyhovuje kodifikačným kritériám. Z hľadiska vývinu normy a z hľadiska predchádzajúcich – a potenciálnych ďalších – kodifikačných zmien sa tak stáva relatívnou.

Predpoklady konvergentných tendencií vo vývine slovenčiny a češtiny sú podmienené ich spoločnou praslovanskou genézou, ktorej znaky synteticky uvádza R. Krajčovič (1974, 1988), L. Novák (1980) a A. Lamprecht (1986). Ide o západoslovanské prvky v praslovanskom základe slovenčiny a češtiny s výskytom na celom území oboch jazykov:

- zachovanie skupín *kv-*, *gv-* pred **ě* : *květ*, *hvězda*,
- neprítomnosť epentetického *l'*,
- zachovanie psl. skupín *dl*, *tl* v tvaroch *l*-ového participia,
- striednica *š* za psl. *ch'* v zámene *vъsbъ*,
- striednica *c*, za psl. **tj*,
- *ě* v gen. sg. nom. a akuz. *ja*-kmeňov a akuz. pl. *jo*-kmeňov (*ulice*, *kone*),
- prípona *-a* (resp. *-e*) v part. prez. mask. (typ *konča*).

Túto tendenciu podporujú západoslovanské prvky v psl. základe slovenčiny, ktoré sa vyskytujú na území západnej a východnej časti slovenčiny:

- zachovanie skupín *dl*, *tl* v substantívach (*šidlo*, *sadlo*),
- *š* za psl. *ch'* v dat. a lok. substantív (*mniši*, *na streše*),
- *rot-*, *lot-* za psl. **ort-*, **olt-* pod cirkumflexom (*rožen*, *loket*),
- krátka tematická morféma *-e-* (*bereš*, *neseš*),

a javy vyskytujúce sa na okraji západoslovanského jazykového územia a vo východnej slovenčine:

- výskyt *ṛ, ḷ* namiesto slabičného *r, l* v prípadoch typu *krev, krest*,
- pádová prípona *-ьmь* (nie *-omь*) v inštr. sg. mask. (*hadem*), resp. javy vyskytujúce sa na okraji západnej oblasti psl. základu slovenčiny,
- *j̣b- > jb-* na začiatku slov (*jeḥa*),
- dĺžka za starý akút typu *kráva, sláma*,
- krátkosť prípony *-a* v nom. pl. neutier (záh. *ramena, mjesta*).

Okrem týchto javov pri porovnávaní vývinových tendencií slovenčiny a češtiny nemožno obísť genetické predpoklady divergentných tendencií spreď 10. stor. Ide o dve skupiny javov:

- a)
 - striednice *rat-, lat-* za **ort-, *olt-* pod cirkumflexovou intonáciou,
 - zjednodušené *l* za psl. *dl, tl* v podstatných menách (*šilo, salo*),
 - striednica *s* za psl. **ch'* z 2. palatalizácie (*mnísi*),
 - vznik novoakútu:
 - na tematickej morféme *-e-* v tvaroch typu *nesieš, berieš*,
 - na prvej slabike prípony *-ojo* v inštr. sg. fem. (*ženou*),
 - na adjektívnej prípone *-oje* v nom. a akuz. sg. neutier (*dobruo*),
 - zachovanie prípony *-mo* v 1. os. pl. juhovýchodnej časti stredoslovenských nárečí (*robímo*),
- b)
 - krátkosť za starý akút v prípadoch typu *krava, slama, breza, sila*,
 - dĺžka v nominatívne plurálu neutier (v západoslovenských a stredoslovenských nárečiach typu *ramená, mestá*; vo východoslovenských nárečiach a na Záhori *ramena*),
 - prípona *-omь* v inštr. sg. maskulín (stredoslovenské *hadom, plotom*, východoslovenské *hadom, plotom//hadem, plotem*, v záhorských nárečiach *hadem, plotem*).

Divergentné tendencie vo vývine slovenčiny a češtiny posilnili aj ďalšie (známe) genetické znaky po 10. stor.:

- *j̣b > i* (typ *ihla*),
- výskyt slabičného *r, l* v nekoncovej pozícii (slov. *krv, sĺz*//čes. *vítr, nesl* v koncovej pozícii),
- *dz' < *dj//z' < *dj*,
- ustaloovanie krátkosti za starý akút v prípadoch typu *krava, slama, breza, sila*,

- dĺžka v koreni slov *viedol*,
- staročeská depalatalizácia [*přítel/priateľ*'],
- staršia česká prehláska 'a > e (slov. *d'akovat'*, nom. sg. *ulica*//čes. *děkovat*, nom. sg. *ulice*),
- priebeh kontrakcie v stredoslovenskom areáli: inštr. sg. feminín s tvarotvornou príponou *-ou*.

Pri charakteristike konvergentných a divergentných tendencií vo vývine slovenčiny a češtiny nemožno obísť problematiku princípov stavby, vývinu a fungovania jazyka. Na viacerých miestach sa analyzuje vzájomná súčinnosť a konfliktnosť jednotlivých princípov (Dolník, 1998, kolektívna práca *Princípy stavby, vývinu a fungovania jazyka*, 1999, zborník *Princípy jazyka a textu*, 2000). Pri porovnávaní slovenčiny a češtiny je z hľadiska vývinu týchto geneticky, typologicky a areálovo blízkych jazykov rovnako zložitým problémom (ako aj pri porovnávaní ostatných jazykov) postihovanie príčin, pre ktoré má vývin týchto jazykov čiastočne konvergentný a čiastočne divergentný priebeh, resp. poukazovanie na zmeny, ktoré majú – vďaka súčinnosti a konfliktnosti princípov – relatívny charakter. Ako dôkaz takýchto relatívnych zmien, resp. relatívnosti ich výsledkov a východisko hľadania konvergentných a divergentných tendencií vo vývine jazykov možno uviesť praslovanskú palatalizáciu velár. Táto stará zmena sa vývinovo javí ako relatívna: stav po palatalizácii velár spôsobený zmenami v triede A, t. j. v hláskoslovnej rovine (typ *ruka*, *od ruky*, *k ruce*, *ruku*, *o ruce*, *s rukou*) sa v slovenčine stal relatívnou homogenizáciou triedy A a vyvolal anomálie v triede B, v tvarotvornom základe. Relatívna homogenizácia triedy A spôsobujúca anomáliu v triede B vyvolala tlak prejavujúci sa v podobe vnútroparadigmatickej analógie, ktorá opäť spôsobila homogenizáciu pôvodnej triedy A vedúcu v skutočnosti k pôvodnému stavu a k narušeniu výsledkov zmien spôsobených v triede B. Pôvodné tvarotvorné základy slov *k ruk'e*, *o ruk'e* zmenené palatalizáciou do relatívne stabilizovaných podôb *k ruc-e*, *o ruc-e* sa pod vplyvom internej homogenizácie tried, t. j. pod vplyvom analógie tých pádov, v ktorých ostal základ *ruk-*, analogicky prispôbilibi a relativizovali pôvodnú praslovanskú palatalizáciu velár (ustálili sa opäť tvary typu *k ruke*, *o ruke*). Nejde tu o absolútnu negáciu pôvodných palatalizácií, len o ich relativizáciu, pretože k spomenutej homogenizácii triedy nedošlo – napriek rovnakým podmienkam – v nominatívne plurálu pôvodnej mužskej osoby typu *vojak* : *vojaci*, *mních* : *mnísi*. Pri preberaní cudzích slov do slovečniny v neskoršom období sa už ani jedna zo spomenutých tendencií neprejavila (dôsledne sa rozlišujú tvarotvorné prípony ustálených životných a neživotných vzorov typu *šach* – *šachovia*: životné; *šachy*: neživotné maskulínium).

Divergentné tendencie nadobudol vývin slovenčiny a češtiny v integračnom a konštitutívnom období vývinu týchto jazykov, t. j. pred 10. stor. Svedčí o tom vý-

skyt slabičného *r*; *l* v slovenských slovách *krv*, *čln*, oproti českému *krev*, *člun* (porov. *krev* : *krevi/krvi*, *krév/krvi* na Záhori; Atlas slovenského jazyka 1, 1968, s. 208), neprítomnosť dlhého *ř*, *ĺ*: v slovenčine *vřba*, *tĺct'*, ale v češtine *vrba*, *tlouci*, resp. slovenské tvary *viator*, *niesol* s vkladným *-o-* oproti českým podobám *vitr*, *nesl*. Do tejto skupiny javov patrí aj vývin mäkkostnej konsonantickej korelácie: v slovenčine jej zánik v prípade *r – ř* a zachovanie v prípade *l – l'* a naopak – zachovanie *r – ř* a zánik *l – l'* v češtine. Z hľadiska znelosti sú v slovenčine nepárovými členmi štruktúry sonóry *m*, *n*, *ň*, *l*, *ĺ*, *l'*, *r*, *ř*, *j* (t. j. 9), v češtine v dôsledku odlišného vývinu v konštitutívnom období nielen sonóry *m*, *n*, *ň*, *l*, *r*, *ř*, *j* (t. j. 7), ale aj šumové znelé konsonanty *c*, *č*, *k*. Historicky podmienená je tu neprítomnosť foném *dz – dž* (za pôvodné praslovanské **dj* je tu výsledkom vývinu fonéma *z*; tým nevznikol ani predpoklad na uzavretie štruktúry typu *č – š – ž – dž* oproti *c – s – z – dz* známej zo slovenčiny). Zvuky *dz*, *dž* sa však v češtine objavujú ako výsledok znelostnej neutralizácie konsonantov *c*, *č* pred znelou šumovou spoluhláskou [*leckdto* > *ledzgd*, *lěčba* > *lědžba*]; nejde tu o fonémy, ale o pozičné varianty (porov. Pauliny, 1974, s. 265). V češtine nenastáva znelostná neutralizácia pri neznelých predložkách (slov. [*g večeru*], čes. [*k večeru*]; slov. [*z vísl'etkom*], čes. [*s vísletkem*]) a v rozkazovacom spôsobe pred príponou *-me* (slov. [*ňezme*] – čes. [*nesme*]). Divergencia češtiny a slovenčiny po 10. stor. sa prejavila zmenami na morfematických švíkoch: depalatalizáciou typu [*kôň* : *konskí*, *baňa* : *banskí*, *vlani* : *lanskí*] v slovenčine oproti českým tvarom [*kůň* : *koňskí*, *baňa* : *báňskí*, *loni* : *loňskí*]. Priebeh tejto depalatalizácie je opačný ako v prípadoch staročeskej depalatalizácie typu slov. [*priateľ*] : čes. [*přítel*]. V češtine sa fonéma *g* zmenila na *h*, v slovenčine sa zachovala v skupine *-zg-*, v onomatopoických a expresívnych slovách (*gágať*, *cengať*, *štrngať*, *gágor*, *ligotať sa*) a pod vplyvom valašskej kolonizácie (*geleta*, *gruň*, *kľag*, *strunga*). V nerovnakej miere sa v slovenčine a v češtine prejavuje aj ráz, ktorý je spoločný pre obidva jazyky (porov. Pauliny, 1974, s. 268). Ide o jav neuvedomovaný pri výslovnosti, ale dôležitý pri znelostnej neutralizácii: v slovenčine sa vyskytuje len na začiatku samostatnej výpovede začínajúcej sa na samohlásku, v češtine sa vyskytuje pred každým slovom začínajúcim sa na samohlásku (porov. príklady na neutralizáciu vyššie).

V súvislosti s kontrastívnou analýzou češtiny a slovenčiny E. Pauliny (1974, s. 259) upozorňuje na dôležitosť rešpektovať, či sú predmetom porovnávania spisovné podoby jazyka alebo jeho nespisovné útvary. Napriek tomuto upozorneniu nemožno z vývinového hľadiska obísť výsledky prirodzeného paralelného vývinu slovenčiny a češtiny v predspisovnom období, z ktorého sa v obidvoch jazykoch – hoci v nerovnakých útvaroch – zachovali výsledky tých istých, ale nerovnako distribuovaných zmien: *ó* > *ů*, resp. *ú* (typ *kůň/kůň* v češtine aj v západoslovenských nárečiach, porov. ASJ 1, 1968, s. 174, 175, 179), *ě* > *í* (typ **bělѣь > bílý* v češtine aj v západoslovenských nárečiach, porov. ASJ 1, 1968, s. 167, 173), *ý* > *ej* (typ [*bívaři*] > *bej-*

vaťi] v ipeľských nárečiach okrem pozície po velárach; nemôže tu byť [kejvaťi, hejbaťi], porov. ASJ 1, 1968, s. 197), $\acute{u} > i$ (typ čes. [plíce], resp. [pl'ica/pl'icã]; čes. [lid], resp. [l'id'ie/l'id'ei/l'ide] – nárečia v okolí horného Ipľa, Suchej, hornej Rimavy a horného Blhu, porov. ASJ 1, 1968, s. 193; Tóvik, 1935, 1936, 1957; Garaj, 1936, 1938 – 39; Pauliny, 1963, s. 179, 250, 254; 1990, s. 82, 127).

Doterajšie príklady, ktorými sa ilustrovali konvergentné alebo divergentné tendencie vo vývine slovenčiny a češtiny, sa zameriavali predovšetkým na hláskoslovnú rovinu. V tejto oblasti je porovnanie vývinu obidvoch jazykov jednoduché v tom, že paralelne možno sledovať výsledky jednotlivých zmien. Z vývinového hľadiska je však dôležité uvedomiť si, že zmena v jednej jazykovej rovine môže vyvolať aj zmenu v inej rovine: divergentné tendencie vo vývine slovenského a českého tvaroslovnia boli príčinou ďalších výraznejších rozdielov v tvaroslovnom vývine. Známa príčina je v tom, že v staršom období vývinu češtiny sa uskutočnilo viac výraznejších zmien ako vo vývine slovenčiny. Stará hláskoslovná zmena $\ddot{a} > \acute{e} > e$ v češtine spôsobila rozdiely v genitíve singuláru maskulín typu *muža* (slov.) : *muže* (čes.) napriek tomu, že obidva tvary majú pôvod v spoločnom archetype (porov. aj prípady nom. sg. slovenského tvaru *ulica* a českého *ulice*). Pod vplyvom tej istej zmeny v hláskosloví sú v genitíve a datíve singuláru neutier rozdielne tvary typu *mesto* a *more*: v gen. *mesta* – *mora* (slov.) : *města* – *moře* (čes.), resp. pod vplyvom zmeny $u > i$ v datíve *mestu* – *moru* (slov.) : *městu* – *moři* (čes.), pri zachovaní mäkkostnej korelácie $r - r'$ v češtine sú odlišné aj tvarotvorné prípony instr. sg. typu *morom* (slov.) – *mořem* (čes.).

V spisovných útvaroch sa nerovnakou frekvenciou vyznačuje vokalizmus v češtine a v slovenčine. Poradie od najfrekvencovanejšieho po najmenej frekvencovaný vokál je:

- v slovenčine a – o – e – i – u (ä) / á – í – ie – ú – é – ia – ô – ó – iu,
- v češtine e – a – o – i – u / í – á – é – ou – ú.

Rozdiel českého a slovenského vokalického systému je aj v tom, že slovenské dvojhlásky funkčne vystupujú ako dlhé vokály napriek tomu, že prvá zložka je neslabičná a druhá krátka a slabičná. V češtine takéto chápanie dĺžky podľa E. Paulinyho nie je známe (porov. Pauliny, 1974, s. 270).

O vývine tvaroslovnia v češtine je známe, že výsledok v súčasnom jazyku vo väčšej miere odráža starší stav. Je to dôsledok menšej intenzity pôsobenia princípu analógie, konkrétne vnútroparadigmatických a medziparadigmatických vyrovnaní. Pôvodné *o*-kmeňové aj *jo*-kmeňové substantíva dnešných vzorov životných maskulín mali v datíve singuláru tvarotvornú príponu *-u* (*chlap-u*, *muž-u*). Po spomínanej zmene $\acute{u} > i$ sa v češtine vyvinula odlišná prípona v prípade *muži*. Analogickým vyrovnávaním je v slovenčine *u*-kmeňová tvarotvorná prípona aj v datíve singuláru

maskulín *-ovi* (*chlapovi, mužovi, hostovi*), hoci v češtine bol priebeh pôsobenia analógie iný: *chlapovi* (nepôvodná tvarotvorná prípona z *u*-kmeňov) : *mužu* > *muži* (výsledok hláskoslovnej zmeny v pôvodnej tvarotvornej prípone), resp. *hosti* (pôvodná *i*-kmeňová tvarotvorná prípona, ktorá v slovenčine a neskôr ako variantná aj v češtine podľahla medziparadigmatickému vyrovnávaniu). Táto zmena v hláskosloví posilnila divergentnú vývinovú líniu. V slovenčine sú pod vplyvom medziparadigmatickej analógie ustálené tvarotvorné prípony pôvodných *u*-kmeňov: v genitíve singuláru vzoru *sluha* sa v čeština zachovala pôvodná *a*-kmeňová tvarotvorná prípona *-y*; v slovenčine bola vzhľadom na areál výskytu kodifikovaná tvarotvorná prípona *-u* napriek tomu, že z hľadiska prirodzeného vývinu je popri pôvodnej tvarotvornej prípone *-u* vo východoslovenských nárečiach a na Záhorí s presahom do časti považských a dolnotrenčianskych nárečí *-y* (porov. Atlas slovenského jazyka 2, s. 22; podrob. Pauliny, 1990, s. 44). V češtine sa z pôvodnej východiskovej podoby **městóm* po zmene *ó* > *uo* > *ů* zachoval pôvodný tvar *městům*. Divergentný vývin sa prejavil aj v prípade inštrumentálu singuláru pôvodných *a*-kmeňových maskulín, ktoré v slovenčine prevzali príponu z *o*-kmeňovej deklinácie (*s chlapom* > *so sluhom*), čeština si zachovala pôvodnú *a*-kmeňovú príponu *se sluhou* (*se ženou*). V datíve plurálu feminín sa v slovenčine prejavilo analogické vyrovnávanie, posilňujúce divergentné vývinové tendencie: rovnaké tvarotvorné prípony pôvodných *a*-kmeňových, *ja*-kmeňových a *i*-kmeňových substantív sú v tvaroch *ženám – uliciam – kostiam, ženách – uliciach – kostiach*, (t. j. aj po mäkkej spoluhláske), čeština si aj v týchto prípadoch zachováva stav, ktorý odráža vývin v hláskosloví a neprejavuje sa v ňom analogické vyrovnávanie: *ženám, ulicím, kostem*, resp. *ženách, ulicích, kostech*. Ešte výraznejšie sa pôsobenie medziparadigmatickej analógie v slovenčine prejavilo na vývine tvarotvorných prípon datívu plurálu neutier, kde sa v slovenčine ustálila prípona *a*-kmeňovej deklinácie: *mestám* (ako pri pôvodných feminínach typu *ženám*; v češtine sa zachovala pôvodná *o*-kmeňová tvarotvorná prípona po pravidelných hláskoslovných zmenách).

Konvergentná tendencia sa v slovenčine a v češtine prejavila vo vývine osobných zámen, ktoré sa vyznačujú nekongruentným skloňovaním. Rozdiely sú v genitíve a v akuzatíve singuláru, kde sú v slovenčine novotvary *mňa, teba, seba*, v češtine sa zachovali pôvodné tvary *mne, tebe, sebe*; v datíve a v lokáli sú v slovenčine tvary *tebe, sebe* oproti starým českým tvarom *tobě, sobě*. Rozdiely vo vývine slovenčiny a češtiny sa prejavili aj na kongruentnom skloňovaní. Aj napriek tomu, že tento typ skloňovania netvorí v slovenčine kompaktnú skupinu (porov. Pauliny, 1975, s. 253), vyznačuje sa slovenčina výraznejším zblížovaním mäkkého a tvrdého skloňovania adjektív. Jeho výsledkom sú formálne, pravopisné rozdiely: *rýchly, rychlych, rychlym* : *cudzí, cudzích, cudzím* (pôvodné tvrdé adjektíva majú v prípone *-ý, -e, -é(-), -a, -á, -u, -ú*, pôvodné mäkké adjektíva *-í, -ie(-), -ia, -iu*). O zblížovaní

mäkkého a tvrdého skloňovania adjektív v slovenčine svedčia aj tvary *o rýchlom, s rýchlou* : *o cudzom, s cudzou* v slovenčine oproti českým tvarom *o rychlém, s rychlou* – *o cizím, s cizí*. Ďalším znakom slovenčiny je zánik menného skloňovania adjektív, ktorého stopy sa výraznejšie zachovali v češtine, napr. v nominatíve a v akuzatíve adjektív: slov. *som vinný, sme vinní* : čes. *jsem vinen, jsme vinni*. Tendencia analogického vyrovnávania tvarov privlastňovacích prídavných mien a privlastňovacích zámen je v neskoršom vývine slovenčiny v porovnaní s češtinou oveľa výraznejšia. Pôvodné tvary privlastňovacích prídavných mien si slovenčina zachovala len v nominatíve a v akuzatíve singuláru, kde v skutočnosti tiež ide o zhody s privlastňovacími zámenami. V genitíve a v datíve singuláru sa v slovenčine po 16. stor. k nominatívemu tvaru *môj* začali pripájať príklonky. Tento spôsob tvorenia tvarov nadobudol v slovenčine aj v češtine (flektívne typy jazyka) vývinovo menej rozsiahle aglutinačné črty.

Intenzita hláskoslovných zmien v češtine spôsobila aj rozdiely v tematických morfédoch slovesných tvarov typu slov. *vracať* – *vraciaš* – *vracajú* : čes. *vracet* – *vracíš* – *vracejí*. V slovesnej paradigme nemožno obísť divergentnú tendenciu pri ustáľovaní prípony 1. os. sg. prezenta. V slovenčine je formant *-m* (*jem, nesiem*) výsledkom medziparadigmatickej unifikácie koncoviek tematických a atematických sloves a odstraňovania tej istej funkcie viacerých prípon. V češtine sa v tomto prípade pri atematických slovesách zachováva pôvodná koncovka *-m* (*vím*), pri tematických slovesách sú v závislosti od podmienok zmeny *u > i* variantné koncovky *-u* (*nesu*), resp. po zmene *u > i* je to koncovka *-i* (*piju > piji*, podrob. porov. Šlosar, 1986, s. 234). Naopak – konvergentnú tendenciu – napr. pri vyjadrovaní vidu z diachronického hľadiska v širšom slovanskom meradle – posilnili štruktúrne vzťahy typu *saditi* – *sěděti*, *sušiti* – *schnúti*, *pojiti* – *piti*, *voditi* – *vesti*, *svitati* – *svitnuti*, *zřěti* – (-) *zirati*, *kryti* – (-) *kryvati*...

Pri čiastkovej syntéze konvergentných a divergentných tendencií vo vývine slovenčiny a češtiny sa vynára potreba hľadať odpovede na tri otázky: 1. Ktoré inovácie, resp. zmeny v hláskoslovnej a tvaroslovnej sústave jazykov sa posilňovali v staršom období vývinu a ktoré sa posilňujú v najnovšom období? 2. Ako sa prejavujú tieto inovácie, resp. zmeny z hľadiska diferencovanosti nositeľov spisovnej podoby skúmaných jazykov? 3. Ako sa dajú vysvetliť tieto inovácie, resp. zmeny? (porov. Dolník, 2000, s. 277). Z pohľadu explanačnej lingvistiky je zaujímavá práve odpoveď na tretiu otázku, pri ktorej by bolo žiaduce:

a) nájsť teóriu, ktorá pomôže vysvetliť, z čoho vyplývajú inovácie, resp. zmeny v spisovnej slovenčine a češtine;

b) rozšíriť poznatky o zákonitostiach zmien, ktoré majú univerzálnu platnosť a nevzťahujú sa len na jeden jazyk a zdôvodniť tieto zmeny;

c) lepšie spoznať morfológický systém ako konkrétnu realitu, ktorej pohyb ovplyvňujú princípy podmienené vlastnosťami používateľov jazyka.

Pokúsme sa teda nájsť okruh problémov, v ktorom sú skryté odpovede na otázky:

a) Kde hľadať teóriu, ktorá pomôže vysvetliť, z čoho vyplývajú morfológické inovácie, resp. zmeny v spisovnej slovenčine a češtine?

– Korene tejto teórie siahajú do rešpektovania doterajších vývinových tendencií: vo vývine slovenčiny dominuje analógia, ktorá po zmenách v hláskosloví spôsobila najmä v medziparadigmatických vzťahoch variantnosť prípon. Pri zachovaní časti pádových prípon v slovenčine dochádza ku konfliktu s východiskovým stavom, ktorý súčasná čeština – naopak – rešpektuje vo väčšej miere a tým viac postihuje svoj „genetický kód“. Odlišný fonologický vývin slovenčiny a češtiny po 9. stor. presiahol hláskoslovnú rovinu a spôsobil divergentné tendencie v tvaroslovnom vývine týchto jazykov.

b) O čo treba rozšíriť poznatky o zákonitostiach morfológických zmien, ktoré majú univerzálnu platnosť a nevzťahujú sa len na slovenčinu a na češtinu a zdôvodniť tieto zmeny?

– O porovnávací aspekt slovenčiny a češtiny s ostatnými slovanskými jazykmi: porovnaním výsledkov zmien v hláskosloví a ich dosahu na ostatné jazykové roviny objektívne definovať integračné a diferenciacné (resp. z vývinového aspektu aj konvergentné a divergentné) tendencie.

c) Ako lepšie spoznať pohyb, ktorý ovplyvňujú princípy podmienené vlastnosťami používateľov jazyka?

Výčerpávajúcim opisom súčinnosti a konfliktnosti jednotlivých princípov, vývinových anomálií, ich dôsledkov, resp. dosahu ich relatívnej povahy, ktorá umožňuje vplyv používateľov na podobu jazyka. Tento vplyv však musí rešpektovať žiaduce aj nežiaduce zásahy do spisovnej podoby jazyka. Nesmie byť extrémny a mal by vychádzať z pozitívnych aj negatívnych skúseností z kodifikačných zásahov, ktoré sú známe z jednotlivých vývinových období spisovnej slovenčiny. Konkrétne etapy predspisovného aj spisovného obdobia nášho národného jazyka sa totiž vyznačovali oscilujúcou mierou koexistencie slovenčiny a češtiny. Ťažko ináč nazvať jednotlivé etapy vývinu predspisovných kultúrnych útvarov po 13. stor., neskôr v období reformácie a v časoch katolizácie. Tak isto sa tieto tendencie prejavovali aj v spisovnom období: popri kodifikovanej bernolákovčine pretrvávali predspisovné útvary s bohemizmami; v štúrovskom období bola reakciou na kodifikáciu slovenčiny, t. j. divergentný trend vývinu slovenčiny, Kollárova koncepcia spoločného jazyka prezentujúca extrémne konvergentný vývin. Miernejšie tendencie konvergentného vývinu sa uplatnili pri reforme štúrovej slovenčiny (1852), v rámci ktorej sa uplatňovali kodifikačné kritériá paralelné s kritériami kodifikácie češtiny (zjednocujúci etymologický princíp). V zložitej situácii druhej polovice 19. stor. sa zasa v matičnom obdo-

bí spisovnej slovenčiny prejavili divergentné tendencie, prameniace v orientácii na živý jazyk. Ďalšími obratmi oscilujúcich konvergentných a divergentných tendencií vo vzťahu slovenčiny k češtine znamenalo vydanie prvých *Pravidiel slovenského pravopisu* z r. 1931, ich odmietnutie, problematika okolo prípravy nových *Pravidiel* z r. 1939, resp. ich vydání z r. 1940, koncepcia *Pravidiel* z r. 1953, ktorá rešpektovala východisko návrhu z r. 1939, koncepcia spisovnej slovenčiny v šesťdesiatych až osemdesiatych rokoch 20. stor. atď. (táto problematika si vyžaduje zhodnotenie v osobitnom príspevku).

Pri krátkom výpočte kodifikačných krokov a krátkej charakteristike konvergentných a divergentných tendencií vo vývine fonologických a morfológických štruktúr slovenčiny a češtiny nemožno obísť konštatovanie klasika slovenskej jazykovedy a autora niekoľkých vydaní *Dejín spisovnej slovenčiny* E. Paulinyho, ktorý k problematike vťahu slovnej zásoby slovenčiny a češtiny dávnejšie uviedol: „...možno mať metodické aj vecné výhrady aj proti niektorým opravám, aj proti metodickému postupu puristov, založenému viac na zdôrazňovaní slovenskosti a na autoritatívnom tvrdení ako na vecnej argumentácii, jednako treba priznať, že zásluhou puristov nastalo v druhom desaťročí prvej československej republiky konštruktívne zjednocovanie spisovného úzu v oblasti pravopisu, hláskoslovnia, tvaroslovnia, syntaxe a slovníka“ (Pauliny, 1947, s. 2). S odstupom času toto konštatovanie E. Pauliny doplnil slovami: „...bolo celkom nesprávne vyhlasovať frontálny boj proti všetkým čechizmom a neďívať sa na vec z funkčného hľadiska. Treba však rátať s tým, že pokiaľ bude slovenčina samostatným jazykom, dovtedy bude vždy isté napätie voči preberaniu slov z češtiny“ (Pauliny, 1983, s. 238). Na záver príspevku sa do tretice a na doplnenie žiada uviesť niekoľko myšlienok z Paulinyho koncepcie kodifikačných kritérií spisovnej slovenčiny²: „Je isté, že slovenčina sa bude vždy musieť vyrovnávať s češtinou, so slovami, ktoré prenikajú z češtiny do slovenčiny. Treba teda predpokladať, že v slovenčine sa bude vždy pociťovať isté napätie voči slovám, ktoré sa vzhľadom na osudové spolužitie slovensko-české dostávajú a dostávajú z češtiny do slovenčiny...“ (Pauliny, 2000, s. 28). Dôležité sú aj autorove konštatovania o tom, že nové slová sa tvoria naraz v oboch jazykoch – aj v češtine aj v slovenčine – a že slovná zásoba oboch jazykov sa bude dopĺňať súčasne rovnakými slovami (tamže, s. 29). Pri posudzovaní vzťahu slovenčiny a češtiny poznatky o konvergentných a divergentných tendenciách vo vývine ich hláskoslovnia a tvaroslovnia nestrácajú svoju aktuálnosť ani v súčasnosti. Ani jeden jazyk sa totiž napriek svojmu okoliu vnútorne nevyvíja tak, že by sa vývin jednej roviny diametrálne, resp. extrémne líšil od vývinu inej jeho roviny. Potvrdili

² Nejde o rukopis vysokoškolských prednášok, ako sa uvádza v *Spisoch Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV*. 2. 2000, s. 7, lebo v čase vzniku rukopisu mal prof. E. Pauliny zakázané pôsobenie na univerzite (podrob. porov. Mlacek, 2002, v tlači).

to aj hodnotenia slovenčiny a češtiny z hľadiska slovotvorných postupov a lexiky, ktoré by sa mohli ďalej rozvinúť a ktorými by sa mohli inšpirovať aj diskusie z oblasti teórie slovenského spisovného jazyka na stránkach odborných periodík (Dolník, 1999, 2000; Horecký, 2000; Kačala, 2000, 2001; Kráľ, 2000).

Literatúra

- Atlas slovenského jazyka. Zv. I. Časť 1. Bratislava, Veda 1968, 314 s.
Atlas slovenského jazyka. Zv. II. Časť 1. Bratislava, Veda 1981. 316 s.
Atlas slovenského jazyka. Zv. III. Časť 1. Bratislava. Veda 1981. 424 s.
Atlas slovenského jazyka. Zv. IV. Časť 1. Bratislava. Veda 1984. 464 s.
BLANÁR, V.: Vzťah slovenčiny a češtiny ako slavistický problém. In: *Studia Academica Slovaca*. 26. Red. J. Mlacek. Bratislava, Stimul 1997, s. 21 – 34.
BOSÁK, J.: Vzťahy slovenčiny a češtiny a ich výskum v novej etape. *Jazykovedný časopis*, 39, 1988, s. 113 – 119.
Brněnská slovákistika a česko-slovenské vztahy. Red. I. Pospíšil. Brno, Masarykova univerzita. Filozofická fakulta 1998. 160 s.
BUDOVIČOVÁ, V.: K problematike pomeru slovenčiny a češtiny ako východiska konfrontačného štúdia. In: *Slavica Pragensia*. 7. Praha, Univerzita Karlova 1965, s. 29 – 39.
BUDOVIČOVÁ, V.: Spisovné jazyky v kontakte. Sociolingvistický pohľad na dnešný vzťah spisovnej slovenčiny a češtiny. *Slovo a slovesnosť*, 35, 1974, s. 171 – 180.
BUDOVIČOVÁ, V.: Dvojazyková komunikácia v slovenčine a v češtine. In: *Studia Academica Slovaca*. 11. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1982, s. 49 – 64.
BUDOVIČOVÁ, V.: Dvojazyková komunikácia v slovenčine a v češtine. In: *Studia Academica Slovaca*. 13. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1984, s. 115 – 128.
BUDOVIČOVÁ, V.: Z konfrontačného štúdia slovenčiny a češtiny. Československý model dvojazykovej komunikácie. In: *Slavica Pragensia*. 23. Acta Universitatis Carolinae. Philologica 4 – 5. Red. V. Budovičová. Praha, Univerzita Karlova 1985, s. 25 – 38.
BUZÁSSYOVÁ, K.: Aspekty kontaktov slovenčiny a češtiny. In: *Sociolingvistické aspekty súčasnej slovenčiny*. Sociolinguistica Slovaca. I. Red. S. Ondrejovič – M. Šimková. Bratislava, Veda 1995a, s. 163 – 182.
BUZÁSSYOVÁ, K.: Vzťah slovenčiny a češtiny a jazyková kultúra. In: *Spisovná slovenčina a jazyková kultúra. Materiály z konferencie konanej v Budmericiach 27. – 29. októbra 1994*. Red. M. Považaj. Bratislava, Veda 1995b, s. 87 – 96.
Český jazykový atlas. Zv. 1. Red. J. Balhar a kol. Praha, Academia 1992. 428 s.
Český jazykový atlas. Zv. 2. Red. J. Balhar a kol. Praha, Academia 1997. 512 s.
Český jazykový atlas. Zv. 3. Red. J. Balhar a kol. Praha, Academia 1999. 579 s.
DAROVEC, M.: Klasifikácia súvetí v súčasnej slovenskej a českej jazykovede. In: *Studia Academica Slovaca*. 12. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1983, s. 149 – 161.
DAROVEC, M.: Z konfrontačnej syntaxe slovensko-českej. In: *Studia Academica Slovaca*. 17. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1988, s. 83 – 103.
DAROVEC, M.: Gramatická syntéza súčasnej češtiny. *Jazykovedný časopis*, 40, 1989, s. 134 – 164.
DAROVEC, M.: Konfrontačný opis slovenského a českého súvetia. In: *Studia Academica Slovaca*. 22. Red. J. Mlacek. Bratislava, Stimul 1993, s. 51 – 61.

- DOLNÍK, J.: České slová v slovenčine. In: *Studia Academica Slovaca*. 21. Red. J. Mlacek. Bratislava, Stimul 1992, s. 1 – 10.
- DOLNÍK, J.: Princípy stavby, vývinu a fungovania slovenčiny. Výskumný program. *Slovenská reč*, 63, 1998, s. 3 – 13.
- DOLNÍK, J.: Spisovná slovenčina a čeština. In: *Studia Academica Slovaca*. 28. Red. J. Mlacek. Bratislava, Stimul 1999, s. 39 – 52.
- DOLNÍK, J.: O prístupoch k spisovnej slovenčine. *Slovenská reč*, 65, 2000, s. 149 – 155.
- DOLNÍK, J.: Ku kritike refelexivnologickeho prístupu k spisovnému jazyku. *Slovenská reč*, 65, 2000, s. 214 – 220.
- DORULA, J.: Slováci v dejinách jazykových vzťahov. Bratislava, Veda 1977. 136 s.
- DVONČOVÁ, J.: K otázce srovnávání zvukové stránky blízkých jazyků. In: *Slavica Pragensia*. 30. Praha, Univerzita Karlova 1989, s. 149 – 157.
- DVONČOVÁ, J.: K otázce metodiky a rozsahu výuky češtiny na slovenské vysoké škole. In: *Slavica Pragensia*. 30. Praha, Univerzita Karlova 1989, s. 275 – 276.
- DVONČOVÁ, J.: Slovenská a česká ortoepická norma. In: *Studia Academica Slovaca*. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1985, s. 151 – 168.
- GARAJ, J.: Ešte raz o autochtónnosti niektorých jazykových zjavov hornoipeľských. In: *Sborník Matice slovenskej*. 16 – 17. 1938 – 1939. Red. L. Novák. Turčiansky Svätý Martin 1939, s. 153 – 160.
- GARAJ, J.: K chronológii zmien $y > e$, $y' > ej$, $u > i$ v hornoipeľskom nárečí. In: *Sborník Matice slovenskej*. 14. 1936. Red. L. Novák. Turčiansky Svätý Martin 1938, s. 124 – 130.
- HORECKÝ, J.: Vzťah spisovnej slovenčiny k spisovnej češtine. In: *Kultúra spisovnej slovenčiny*. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1967, s. 41 – 45.
- HORECKÝ, J.: O vzťahoch medzi slovenčinou a češtinou. In: *Vzťahy českej a slovenskej kultúry v období budovania socializmu*. Red. M. Suchánková. Bratislava, Ústredný výbor Socialistickej akadémie SSR 1978, s. 85 – 91.
- HORECKÝ, J.: Vzťahy medzi slovenčinou a češtinou. In: *Slavica Pragensia*. 30. Acta Universitatis Carolinae. 1987. Red. V. Budovičová. Praha, Univerzita Karlova 1989, s. 49 – 53.
- HORECKÝ, J.: Systém a systémový prístup ako predpoklad kodifikácie. *Slovenská reč*, 65, 2000, s. 156 – 159.
- KRÁL, Á.: Odkiaľ vzali Slováci spisovnú slovenčinu? *Slovenská reč*, 65, 2000, s. 71 – 83.
- KAČALA, J.: Kodifikačný postoj a jazyková kultúra. *Slovenská reč*, 65, 2000, s. 11 – 21.
- KAČALA, J.: O niektorých teoreticko-metodologických a osobnostných predpokladoch diskusie o spisovnom jazyku. *Slovenská reč*, 66, 2001, s. 292 – 298.
- KRAJČOVIČ, R.: Historický komentár k fonológii spisovnej slovenčiny. In: *Studia Academica Slovaca*. 1. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1972, s. 29 – 43.
- KRAJČOVIČ, R.: Historický komentár k morfológii spisovnej slovenčiny. In: *Studia Academica Slovaca*. 2. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1973, s. 43 – 55.
- KRAJČOVIČ, R.: Slovenčina a slovanské jazyky. I. Praslovanská genéza slovenčiny. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1974. 324 s.
- KRAJČOVIČ, R.: Historický komentár k lexike spisovnej slovenčiny. In: *Studia Academica Slovaca*. 4. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1975, s. 141 – 154.
- KRAJČOVIČ, R.: Genetická interpretácia paralelizmov v slovanských jazykoch. In: *Československá slavistika. Lingvistika, historie*. Red. J. Horecký. Praha, Academia 1983, s. 23 – 30.
- KRAJČOVIČ, R.: Vývin slovenského jazyka a dialektológia. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988. 344 s.
- KRAJČOVIČ, R. – ŽIGO, P.: Dejiny spisovnej slovenčiny. Bratislava, Univerzita Komenského (v tlači).

- LAMPRECHT, A. – ŠLOSAR, D. – BAUER, J.: Historická mluvnice češtiny. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1986. 424 s.
- MLACEK, J.: Príspevok Eugena Paulinyho do súčasných diskusií o jazykovej kultúre. Niekoľko glos na okraj jeho práce Norma spisovnej slovenčiny a zásady jej kodifikácie. In: Zborník Filozofickej fakulty UK v Bratislave. Philologica. Red. P. Žigo. Bratislava, Univerzita Komenského (v tlači).
- NOVÁK, L.: Jazykovedné glosy k československej otázke. Turčiansky Svätý Martin, Matica slovenská 1935. 384 s.
- NOVÁK, L.: Fonológia slovenčiny v kontexte inojazykových fonologických systémov. In: Studia Academica Slovaca. 8. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1979, s. 239 – 253.
- NOVÁK, L.: K najstarším dejinám slovenčiny. Bratislava, Veda 1980. 352 s.
- NOVÁK, L.: K reforme slovenského a českého pravopisu. In: Studia Academica Slovaca. 10. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1981, s. 315 – 327.
- ONDRUŠ, Š.: Zo slovensko-českej lexikálnej konfrontácie. In: Studia Academica Slovaca. 13. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1984, s. 435 – 452.
- PAULINY, E.: Dejiny spisovnej slovenčiny. In: Československá vlastiveda. 5. diel. 1. zv. (Literatúra a jazyk). Bratislava, Slovenská akadémia vied a umení 1948, s. 325 – 428; samostatné vydanie 100 s.
- PAULINY, E.: Fonologický vývin slovenčiny. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1963. 358 s.
- PAULINY, E.: Dejiny spisovnej slovenčiny. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1966. 128 s.
- PAULINY, E.: Kontrastívna analýza slovenského a českého hláskoslovía. In: Studia Academica Slovaca. 3. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1974, s. 257 – 272.
- PAULINY, E.: Namiesto úvodu o slovenskom purizme. In: Slovo a tvar, 1, 1947, s. 1 – 3.
- PAULINY, E.: Kontrastívna analýza slovenskej a českej deklinácie. In: Studia Academica Slovaca. 4. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1975, s. 243 – 257.
- PAULINY, E.: Kontrastívna analýza českej a slovenskej konjugácie a neohybných slovných druhov. In: Studia Academica Slovaca. 5. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1976, s. 317 – 330.
- PAULINY, E.: Dejiny spisovnej slovenčiny od najstarších čias po súčasnosť. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983. 256 s.
- PAULINY, E.: Vývin slovenskej deklinácie. Bratislava, Veda 1990. 270 s.
- PAULINY, E.: Norma spisovnej slovenčiny a zásady jej kodifikovania. Spisy Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV. 2. Red. S. Ondrejovič. Bratislava, Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2000. 40 s.
- PECIAR, Š.: Konfrontácia slovenčiny a češtiny. In: Studia Academica Slovaca. 2. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1973, s. 231 – 243.
- PECIAR, Š.: Spoločné črty vo vývine slovenčiny a češtiny. In: Studia Academica Slovaca. 4. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1975, s. 259 – 275.
- PECIAR, Š.: O vzťahoch slovenčiny a češtiny. In: Studia Academica Slovaca. 5. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1976, s. 331 – 347.
- Princípy stavby, vývinu a fungovania slovenčiny. Red. J. Dolník. Bratislava, Filozofická fakulta Univerzity Komenského 1999. 166 s.
- Princípy jazyka a textu. Materiály z vedeckej konferencie konanej 9. – 10. 3. 2000 na Katedre slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Red. J. Dolník. Bratislava, Univerzita Komenského 2000. 220 s.
- Slovakistika v českej slavistice. Ed. I. Pospíšil – M. Zelenka. Brno, Ústav slavistiky Filozofickej fakulty Masarykovy univerzity ve spolupráci se slovenským ústavem AV ČR 1999. 120 s.
- Slovensko-české vzťahy a súvislosti. Zborník referátov a koreferátov z medzinárodnej vedeckej konferencie Slovensko-české vzťahy a súvislosti z 26. – 27. 10. 2000 v Bratislave. Red. J. Hvišč. Bratislava, T. R. I. MÉDIUM 2000. 266 s.

SCHULZOVÁ, O.: O niektorých pozdravoch v češtine a slovenčine. In: *Studia Academica Slovaca*. 19. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1990, s. 333 – 344.

TÓBIK, Š.: Členenie a charakteristika gemerských nárečí. In: *Jazykovedné štúdie*. 2. Dialektológia. Red. J. Štolc. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1957, s. 86 – 120.

TÓBIK, Š.: Charakteristické zjavy hláskoslovné v nárečiach juhozápadného Gemera. Bratislava, 9, 1935, s. 368 – 378.

TÓBIK, Š.: Kvantita gemerských nárečí. In: *Sborník Matice slovenskej*, 14, 1936, s. 109 – 123.

Konstantin Lifanov

HIERARCHIA KULTÚRNYCH JAZYKOV V SLOVENSKÝCH PÍSOMNOSTIACH PREDKODIFIKAČNÉHO OBDOBIA

LIFANOV, K.: Hierarchy of Cultural Languages in Slovak Pre-codification Documents. Slovenská reč, 67, 2002, No. 1, pp. 19 – 29. (Bratislava)

The study deals with specification of, hierarchically, the most important cultural unit of the pre-literary Slovak language in its written form. The author comes to the conclusion, that the cultural West Slovak language played this important role, while cultural Central Slovak language as well as cultural East Slovak language were only territorial variants of the monolithic West Slovak whole. The study is completed by specimens of historic texts. In connection with language phenomena occurring in these texts, there is defined the place of their's origin.

Cieľom tohto príspevku je identifikácia jazyka písomných textov vytvorených v rôznych oblastiach Slovenska. To, že písané texty z tohto obdobia majú heterogénny charakter, teda že sa skladajú z geneticky rôznorodých jazykových prvkov, pričom tak z prvkov rôznych jazykov (najmä slovenského a českého), ako aj z rôznych slovenských nárečí, je už dávno zistený fakt. Niektoré nárečové prvky často umožňujú dosť presne určiť región vzniku konkrétnej písomnej pamiatky. Z výskytu nárečových prvkov však ešte vôbec nevyplýva, že v troch základných nárečových oblastiach Slovenska sa vytvorili samostatné idiómy, ktoré sa tradične označujú ako kultúrne jazyky. Aby sme prišli k takémuto záveru, treba určiť vzájomné vzťahy, ktoré medzi idiómami existovali. Len na základe týchto údajov by sme si mohli ujasniť predstavu o nich a tým aj niektoré aspekty reálnej jazykovej situácie, ktorá v tých časoch Slovensko charakterizovala. Ináč povedané, ide tu o to, či tieto idiómy naozaj boli samostatné a tvorili uzavreté celky, alebo to boli územné varianty jednoliateho celku, medzi ktorými existovali hierarchické vzťahy.

V lingvistickej literatúre sa popri termínoch kultúrna západoslovenčina a podobne používa aj pomenovanie kultúrna slovenčina, čo je však iba odrazom toho, že podstatnú, ba prevažnú zložku jej jazykovej štruktúry tvorili slovenské nárečia, i keď rôzne. Podľa nášho názoru tento fakt na podobné hodnotenie písomných idiómov nestačí, lebo sa tu neberie do úvahy zásadný rozdiel medzi „prirodzeným“ jazykom a idiómom majúcim (aj) písomnú realizáciu. Kým prvý je súhrnom všetkých konkrétnych jazykových prvkov vyskytujúcich sa v ľudových nárečiach, pre druhý je charakteristická pomerne pevná jazyková štruktúra, ktorú tvoria iba niektoré v „prirodzenom“ jazyku reálne existujúce prvky a ktoré sa do nej „dostali“ živelnou alebo uvedenou selekciou. Ináč povedané, varianty „prirodzeného“ jazyka (teritoriálne nárečia) sú apriori zložkami jednotného celku, čo je podmienené v

prvom rade jazykovým povedomím ich používateľov. To sa však nevzťahuje na varianty písomného jazyka, lebo to isté etnikum môže mať niekoľko písomných tradícií, ktoré vznikali v rôznych (občas aj v tých istých obdobiach) jeho dejín. Rozdiely medzi týmito rôznymi tradíciami sa v porovnaní s teritoriálnymi nárečiami vymedzujú na inej rovine, preto sa automaticky nesmú brať ako zložky toho istého celku. Do popredia tu vystupujú konkrétne jazykové javy a ich hodnotenie z hľadiska všeobecnej teórie spisovného jazyka. Z toho vyplýva, že prvoradou úlohou výskumu je odhaliť tie jazykové prvky, ktoré sú pre ten-ktorý idióm relevantné, pričom len porovnávaním komplexov relevantných jazykových prvkov sa dá vyriešiť otázka existencie jednotného idiómu pre celé slovenské etnikum v stredoveku, alebo troch rôznych idiómov – kultúrnych jazykov – ako samostatných celkov.

Je takisto veľmi dobre známe, že pre stredoveké texty je typická značná variabilita hlások a tvarov. Pre nás je mimoriadne dôležité pochopiť podstatu tejto variability a pomery, ktoré existovali medzi vzájomne sa zamieňajúcimi hláskami a tvarmi. Ak sa nám podarí ujasniť vzťahy medzi konkrétnymi jazykovými prostriedkami, budeme môcť identifikovať aj podstatu idiómov, ktorých jazykovú štruktúru vytvárali tieto prostriedky. Závěry bádania budú predstavovať nosnú časť našej koncepcie formovania slovenského spisovného jazyka.

Spomenutým problémom sa teoreticky venoval najmä A. Jedlička (1968) a A. Heinz (1974).

Parafrázujúc A. Jedličku zdôrazníme, že v textoch sa krížia varianty *historicky, vývojovo podmienené*, ako aj varianty *oblastne, regionálne podmienené*. Význam týchto variantov na riešenie nastoleného problému je rôzny. Územná diferenciácia je prirodzene zrejmejšia vtedy, keď sa v textoch vyskytujú *oblastne, regionálne podmienené* varianty, ktoré by sme podľa Heinzovej terminológie mohli označiť ako *textové (variant textowy)*. Tieto varianty nie sú v danom idióme systémové, ale objavujú sa v texte popri iných variantoch s tou istou (fonologickou alebo morfológickou) funkciou, majú však inú realizáciu (iné realizácie). Zásadný význam majú funkčné rozdiely medzi *primárnymi* a *sekundárnymi* variantmi. Sekundárne varianty majú užšiu distribúciu. V dôsledku špecifickosti objektu nášho štúdia tento fakt nadobúda ďalšiu konkrétnu náplň: primárne varianty sa fixujú nielen v textoch zaznamenaných v regióne fungovania toho nárečia, v ktorom sú bežné, ba aj jediné možné, ale šíria sa do písomných textov za svoje nárečové hranice; sekundárne varianty sa registrujú iba v textoch vytvorených v pásme svojho skutočného výskytu a dokonca aj tu sú vystavené konkurencii „cudzích“ nárečových prvkov. Krajným prípadom distribúcie primárneho variantu môže byť to, že sa používa v textoch zapísaných vo všetkých oblastiach etnického územia v rozpore s jeho reálnou existenciou v ľudových nárečiach. Podľa nášho názoru tento fakt treba interpretovať tak, že taký jazykový prvok už patrí medzi systémové prvky, teda je *systémovým* variantom.

Aj historicky, vývojovo podmienené varianty môžu byť relevantné pre územnú diferenciáciu toho-ktorého idiómu, ale záleží na osobitostiach ich formovania. Uvedené varianty sú prvkami, ktoré charakterizujú jazyk ako celok. V priebehu historického vývinu ich však vytláčajú iné prvky, jazykové inovácie, ktoré sú tiež spoločné pre jazyk ako celok. Ak sa idióm vytvára na základe samotných nárečí tohto jazyka, proces vytlačania jedného prvku iným môže nadobúdať špecifickú podobu, ktorá nemá nič spoločné s územnou diferenciáciou. Ináč je to v prípade, keď sa písomný jazyk formuje na základe spisovného jazyka iného etnika. Ak v rámci pomenovaného procesu vzniká hneď niekoľko viac-menej nezávislých ohnisk vytvárania novej písomnej tradície, dá sa predpokladať, že zánik pôvodných, pre toto etnikum geneticky cudzích prvkov nebude v ohniskách prebiehať v rovnakom čase a v absolútne rovnakých pozíciách. Také historicky, vývojovo podmienené varianty sa tiež môžu stať znakmi územnej diferenciácie písomného jazyka.

V lingvistickej literatúre sa neraz zdôrazňovalo, že najväčším stupňom územnej diferenciácie sa vyznačuje jazyk administratívno-právnych dokumentov, preto sa v tomto príspevku budeme opierať najmä o tento žáner. Robíme to zámerne, aby javy, ktoré územne diferencujú písomný jazyk, vystúpili čo najzreteľnejšie. Budeme však mať na mysli, že ak sa v týchto textoch vyskytnú spoločné jazykové javy, prejavia sa aj v textoch patriacich k iným žánrom písomností, a to rovnako výrazne, alebo ešte výraznejšie.

Ak uznávame existenciu jazykových osobitostí vyskytujúcich sa v textoch z rôznych regiónov osídlených tým istým etnikom, môžeme hovoriť o variantoch písomného jazyka. Tu sa však vynára otázka, či tieto varianty sú rovnoprávne, či teda majú dosť pevnú vlastnú jazykovú štruktúru, líšiacu sa v určitých bodoch od jazykových štruktúr iných variantov, alebo či rozdiely iba územne diferencujú jednoliaty celok. Je to charakteristické i pre niektoré súčasné spisovné jazyky, nehovoriac už o stredovekých písomnostiach, kde takáto diferenciácia nebola ničím zvláštnym, ale bola skôr pravidlom, celkom bežným javom vo vývine písomného (aj spisovného) jazyka.

Chceme ešte upozorniť na jednu tézu, ktorú často nachádzame v prácach venovaných analýze jazyka konkrétnych pamiatok slovenskej písomnosti. Máme na mysli tvrdenie, že pri jazykovom rozbere musíme poznať pôvod jej autora alebo miesto jej vzniku, ináč sa nedá identifikovať jazyková či nárečová príslušnosť jednotlivých prvkov textu. Tieto postupy však nie sú cieľom výskumu historika spisovného jazyka, sú relevantné pre historickú fonetiku a historickú morfológiu „prirodzeného“ jazyka. Historik spisovného jazyka má záujem predovšetkým sledovať postupné vytváranie celoetnickej alebo regionálnej písomnej tradície, preto musí pozorovať hlavne jazykové javy spoločné pre rôzne texty bez ohľadu na to, či zodpovedajú skutočnej situácii v rodných nárečiach ich tvorcov alebo nie.

Inou stránkou tohto problému je možnosť alebo nemožnosť reálne určiť konkrétne miesto vzniku príslušnej písomnej pamiatky alebo pôvod pisára, ktorý ju zaznamenal. Ak to nie je možné, máme zreteľný dôkaz, že spoločná písomná tradícia na Slovensku existovala už pred kodifikáciou spisovného jazyka. S týmto cieľom porovnajme tri texty.

Anno 1617 Die 6 Julij w Charwatjch.

Actio Giřika Straky proti Yurkowi Mikuliničowi.

Giřik Straka obwiniuge Yurku Busie na mistie manželky gehu a zaluge, kterak z dowoleni wrchnosti tegto obcze, kdy mu poručeno bylo strany husy, aby ge wice nebil w ss-kodie, ale aby zagnucz ku prawu dohnal. Y tak včinił. Hnal husy Yurky Busie, manželka gehu nedopustila ge dohnat, než newažnymi řeči gey dotykala, až k tomu přisslo, že ho ky-gem prala až do krwe, za kteružto newažnost žada sprawedliwego nalezu.

I dicit a předne žada, aby prokazal hodnowernym swedomim, že ty husy winohradie zagal. Kdy pak ty giste husy zagal a hnal, wyducz manželka Busiowa, že některe pod *pažu* zmačkane nesl, wysla a prosyla, aby gi stateček gegi nemordowal, než nawratil. Straka pak mnohdykrat opakugicz řeči kurew gi nadawal, ano take gi zbil, na zemi powalil, nohami tlačil, yak sam chtiel, a protož gestli w obrane *sweg* gey y roskrwawila, podle zřizení Země za to obwiniena byti nemuže. Kdo pak čiži ženu bige, morduge, krwawi, co ten a takowy zasluži, sprawedliwy nalez žadam...

* * *

Anno 1760 die 24. Julii. Mi znize podepsani biwsse w naprawke skrze nekterich roztržitosty, ktere sme medzi *sebu* meli, ač gsice z napomenuti *panuw* pritomnich na *meskem* dome k dobremu konci a do laszki s prepitowanim gedem druheho a s podanim ruk sme spolu prissli, než pre wistrahu takowich roztržitosti a *hrichuw* zlosti učinili sme medzi *sebu* cautelu, takže ktera stranka s nas zrussi a do welikeho pohorsseni powzbudi, bude powini na chram bozy gelssawski zlozit hung. Fl. 6 a na pocztiwi magistrat hung. Fl. 6. Načo pre lepssu gistotu y swimi meni podpisanim tento rewersional potwrdzugeme a confirmugeme...

* * *

Formula Juramenti Molitorum.

Prisaham Bohu všemohucimu, Otcu, Synu a Duchu svatemu, blahoslavenej P. Marii, všeckym svatym a vyvolenym božim, že v mojim mlyne podle uridzeni slavného magistratu a p[ana] arendatora povivosti moje mlynarske podle možnosti mojej pilne a verne vyplniti chcem. Budinky ku mlynu prinaležice nezanedbam, ani kaziti nebudem, ale od škody chrانيتi a v *dobrem* stave držati budem. Panu arendatorovi poslušnost a uctivost slibujem, obz[v]laštne ale jemu prinaležice myto od jedneho každého odbirati budem, nikemu neodpustim a od nikeho vicej, jak prinaleži, neveznem. Odnate myto hnedky do kasty ku tej potrebe pritomnej vsypem, ništ neodložim a pre sebe nezadržim. Bez cedulky p. arendatora žádné zrno do mlyna neveznem a jestli by nekdo privezol, alebo prinesol, pokud mi cedulku,

aneb dovoleni p[ana] arendatora nepreukaže, na mleni nasypat nedopustim. Jestli by sem zbadal, že nekdo znamenite vicej zrna do mlyna dava, jako na cedulki vyložene jest, alebo ustne oznamuje, techdy takovu vec p. arendatorovi oznamim a pokud on nedovoli, zrno takove nasypat a zemlet nedam. Kdyby se mezi p[anom] arendatorom a nekterymi jinymi straniva miery aneb myta roztržitost stala, v takej prihode len podle uridzeni p[ana] arendatora tak dluho pokračovat budem, pokud slavný magistrat ináč neuridi. Pri mleni taki poradek zachovavat budem, aby chudobny tak jako možny zrno sve zemlet *mohel*, jako ja sam pri mleni nikeho neukrivdim tak, aby zkrz mojich domácich, aneb zkrz moju čeladku, aneb zkrz jinych nikdo ukrivdeny nebol a do škody nepřišel, jak vedne tak v noci starost mati budem. Jednym slovem, povinosti moje mlynarske tak zachovavat a vyplniti se usilovat chcem a budem, jak je dobry krestian a statečný majster a meštan podle svedomi plniti povinen jest. Nech mi tak Boch pomaha a jeho svate slovo.

Ak platí predpoklad, že v rôznych nárečových oblastiach existovali osobitné idiómy, ktoré sa sformovali prevažne na príslušných nárečových základoch, jazykové prvky v týchto textoch nás nútia označiť ako miesto vzniku textov západné Slovensko. V prvom rade na to poukazuje absencia špecifických stredoslovenských alebo východoslovenských prvkov, napríklad dvojhlások, výsledkov zániku slabičných *r*, *l* a viacerých ďalších hlások. Poukazujú na to aj také zrejmé znaky (juho)západoslovenskej písomnej tradície (Lifanov, 2000), ako vkladné *-e-* v *l*-ových príchastiach (*mohel*), tvary inštrumentálu singuláru feminín a zvrätneho zámena (pod *pažu* ... nesl, učinili sme medzi *sebu*), tvary lokálu singuláru prídavných mien mužského a stredného rodu s koncovkou *-em* (na *meskem* dome, v *dobrem* stave), svojrázne kontrahované tvary privlastňovacích zámen s koncovým *-j* (w obrane *sweg*) a iné.

Skutočnosť je však iná: iba prvý text naozaj pochádza zo západného Slovenska – zo Skalických mestských kníh (Stanislav, 1957, s. 207). Miesto vzniku ostatných textov nemá so západným Slovenskom nič spoločné. Druhý text je z Jelšavskej mestskej knihy (Lehotská – Orlovský, 1976, s. 438), čiže z južného regiónu stredného Slovenska, a tretí z Levočských prísazných formúl, teda z východného Slovenska (Štolc, 1951, s. 247). Všetky tri texty majú pritom v zásade rovnaké jazykové charakteristiky, lebo ich štruktúra sa skladá hlavne z pôvodne českých, celoslovenských a západoslovenských prvkov, čo nám umožňuje pokladať ich z jazykového hľadiska za totožné. Mimoriadne dôležitý je fakt, že sme nespozorovali texty³, ktorých jazykové prvky by jasne poukazovali na to, že mohli vzniknúť v stredoslovenskom alebo vo východoslovenskom regióne, ale v skutočnosti miestom ich vzniku boli iné oblasti Slovenska⁴. Tento postreh je veľmi dôležitý pre ďalšie úvahy o skutočnej jazykovej situácii na Slovensku v predkodifikačnom období.

³ Tento fakt sa nevzťahuje na folklór a neskoršiu umelú poéziu, kde je situácia celkom iná (Lifanov, 1995; Lifanov, 1998).

Existencia uvedených textov je síce pre nás veľmi závažná, ale predstavujú skôr výnimku ako pravidlo. Zvyčajne v textoch predsa len nachádzame javy, ktoré bezprostredne súvisia s miestnymi nárečiami rozšírenými v tej oblasti, kde príslušný text vznikol. V určitých žánroch písomností (výpovede svedkov, urbáre miest a panstiev) prenikanie nárečových prvkov dosahuje značnú mieru a počet týchto prvkov môže dokonca prevyšovať počet teritoriálne indiferentných prvkov. V každom prípade však teritoriálne indiferentné prvky sú v textoch zastúpené, a to vlastne v každom texte. Uvedieme ďalší krajný prípad – dva ďalšie texty⁵ stredoslovenskej proveniencie (Krajčovič, 1991, s. 94 – 95), kde do značnej miery ide o fixáciu živej ľudovej reči (nárečia), ale aj tu nachádzame také javy, ktoré mieria k inému nárečiu.

1621

Ya Mathuss Czaban z/Horneg Mičzineg, co my pokapalo w/Bystricy yakez kolwek wecy, kterež tuto znamenane su. Ponagrprwe skapalo my žitta čtwrtien 6, owsa 4 čtwrtne, hrachu za čtwrtnu, gedon puolt slaniny, gedno sadlo, masla osemnact žagtly, medu pet žagtly, dwoge nohawic, gedne biele, druhie swetlie, sukna tež za try lakte odrezaly s/postawu, platna try kusy bielenyho okolo gedenast lakty, dve plachty tenkie, dve presterala bielene, klobuk počity lissty, dwa pasy, geden tensity a/druha ssuba hedwabna, pet yhal ženskych, co ruky zapinaly na hlawe, gednu ližicu stribernu a/dwa kupce striberne, penezы deset zlatyeh hotowyeh. Tieto wecy pokapaly u/pana Endressa Čzerwienky, w/geho komore, nebo sem mu ya cinzowal od komory.

Yančo Sebensky tež z/Horneg Mičzineg, na/ten čas richtar mičzinsky; pokapalo my w /Bystricy u/Hanesa u/debnara w/noweg ulicy žitta dve čtwrtne, owsa ssesnacat ctwrtien; u/druhyho u Kalmar Martina tež w/noweg ulicy skapalo mi 14 ctwrtien yačmena.

Tomko Ssranko z/Dolneg Mičineg, richtar tohoto času; pokapalo my u Lawrinc Mužly, murara w/noweg ulicy, obilia čtwrtwien patnact, puolt slaniny, dve ssoldry, gedna...

Mogey matery tez skapalo u/masiara Miartla bez mitownice za try čtwrtne žitta...

V uvedenom texte sa skutočne fixuje značný počet pôvodne stredoslovenských prvkov. Všimneme si najmä reflex *lat-* na mieste praslovanského **olt-* s klesavou intonáciou (*lakte*) a vkladné *-á-* v genitíve plurálu feminína (*yhal*). Pôvodné stredoslovakizmy však spravidla majú nestredoslovenské ekvivalenty. Napr. popri podstatných menách so zjednodušením skupiny spoluhlások *dl>l* (*presterala*) sa používajú aj podstatné mená bez tohto zjednodušenia (*sadlo*), na mieste praslovanského *ɾ* nachádzame *o* (*gedon*), ako aj *e* (*geden*, *hedwabna*), popri tvaroch s diftongmi (*ctwrtien*, *puolt*, *biele*, *bielenyho*, *bielene*, *tieto*, *Czerwienky*, *obilia*,

⁴ Vo východoslovenských administratívnoprávnych textoch sa predsa len môžu vyskytovať prvky stredoslovenského pôvodu, ale zvyčajne popri západoslovenských (Lifanov, 1997), čo vylučuje identifikáciu ich jazykovej štruktúry ako stredoslovenskej.

⁵ Vzhľadom na obmedzený rozsah tohto príspevku ďalej neuvádzame texty východoslovenskej proveniencie.

masiara) fungujú aj tvary s príslušnými dlhými monoftongmi (*striberne, tež*), vrátane koncoviek adjektíválií (*druhie swetlie, tenkie – kterež, striberne*). Medzi adjektíváliami nachádzame aj typické južnostredoslovenské tvary (*bielenyho, druhyho*). Okrem toho v texte je zasa prítomný charakteristický západoslovenský tvar inštrumentálu singuláru feminín s koncovkou *-u* (*s/postawu*) aj tvar adjektíva *striberne* so stratou slabičného *r*, ale neobjavuje sa vlastné stredoslovenské *-o-*, ale prevažne západoslovenské *-e-*. Všimneme si aj zdvojené spoluhlásky v slove *žitta*, ktoré sú typické pre staročeské texty (Porák, 1979, s. 92 – 101), ale aj niektoré západoslovenské nárečia, no chýbajú v stredoslovenských nárečiach. Z toho vyplýva, že napriek veľkému počtu stredoslovenských nárečových prvkov je zrejme spätosť jazyka tohto textu so západoslovenskou písomnou tradíciou.

Zvolen 1740

– Gake z bogstwo od toho času, gako si do towarisstwa medzi nich pristal, gste wikonaly?

– Chnetky druhy aneb treti den issly gsme na mitnanskiho podle naprawky Poljak Manina a Ondrega Poniczkiho, lebo Martin powgedal, že mitnik ma penaze, lebo slissal, že se gednuc uhanaly z/uradnikom wespolek, že ked ty mas killu penazi a ga mam za killu a že Ondreg Poniczky tess dobre zna toho mitnika; a/tak w noci nanho gsme udrely, a issel popretku Surowecz s Tomassom a z/Ondregom, zatim y Poljak Martin za nima issou, poczuli/sme krik, čuo gsme na warte staly na mite, ale zme/sa any nehibaly z/warty krom Palka Gajdosa, ktery tam/nu do hostincza bol wogssol, kteriho Surowec esste pistolou poza ussy zarazil, tak že prgam spadol a musel na wartu naspatek odisty – de reliqvo in conformitate prioris fassus est – že potom z/Mitneg na dolniczky salass prissly a dwe oucze zarezaly y zaplatily osem mariassou za ne; a/tak odtud prissly na Hroneč, kdežto u Dobroczou u/Welkiho macza dwa dni pily, a/tak gich polapily.

– Ponewadž gehu w/sene nassly skowaneho, kto/mu dal ohlas, že se mohol skowaty.

– Zaden nam nedau ohlas, chima ked gsme slissaly guž strelenga, widely sme, že nas guz chlapy wssetko obklicily.

– Kdo dal Surowecz Gakubowy a ostatnim ohlas a kdo gich pobudil, že mohly ugsty. Newge.

Aj v tomto texte pozorujeme hojnosť stredoslovenských prvkov, ktoré však nie sú typické pre jazyk stredoslovenských písomností a v pamiatkach sa vyskytujú iba ojedinele (tvar akuzatívu neutra *strelenga*), ktoré sa často používajú popri tvaroch zvyčajných pre písomné texty (l-ové prídavné s koncovým bilabiálnym *u* alebo *l*: *issou, nedau – pristal, powgedal, slissal, issel, bol, wogssol, zarazil, spadol, musel, dal, mohol, pobudil*; realizácia *v* na konci slabiky ako bilabiálneho *u* alebo iná: *oucze, mariassou, u Dobroczou – naprawky*). Je tiež príznačné, že niektoré jazykové prvky sa dostávajú do rozporu so stredoslovenskými prvkami zistenými v prvom texte (prevaha tvarov adjektíválií so samohláskou *-i-* v koncovkách: *mit-*

nanskiho, Poniczkiho, kteriho, u/Welkiho – skowaneho). Len tvary l-ových pričastí s vkladným -o- (*spadol, mohol*) a tvary inštrumentálu singuláru maskulín a neutier s koncovkou -om (*z/uradnikom, s Tomassom, z/Ondregom*), ktoré sa však môžu vyskytovať aj v textoch západoslovenskej proveniencie, a nepravidelné diftongy (*Poljak, cuo, prgam, strelenga, newge – tess, zaden*), ako aj tvar inštrumentálu singuláru feminína s koncovkou -ou (*pistolou*) sa skutočne môžu považovať za regionálne, oblastne podmienené varianty, ale táto skutočnosť celkom nepostačuje na to, aby sme uznali jazyk stredoslovenských písomností za samostatný idióm. S inými písomnými textami bez ohľadu na miesto ich vzniku tento zápis spája začiatočné *ji-* (*gich – issel*), reflex *e* na mieste praslovanského *ь* (*wespolek*), zdvojené spoluhlásky (*kil-lu*), lexikalizované prehlásky (*obklicily*), ale aj geneticky západoslovenský tvar *pe-naze*.

Častejšie sa však písomné texty v porovnaní s predošlými vyznačujú menším stupňom nasýtenosti nárečovými prvkami. Ako príklad uvidíme dva ďalšie texty: jeden pochádza zo stredoslovenského regiónu (Habovštiaková, 1961, s. 111) a druhý zo severu západoslovenského regiónu (Churý, 1961, s. 217 – 218).

Pozdraweny a mnoho dobreho wynssugem Wam od pana boha wssechmohuczeho na dluhe czasy.

Onechdayssieho času bol som Wam pysal geden lyst, w/kerem sem y Wassu quietantiu zaprawel a Wam sem odeslal, ktery ste mnie boli na klyncze poslali, než kdy sem wydiel, že ste wycze lattowych klynczow pysali, než melo byti, tedy nechcel sem Wam ss-kody w tey weczy priati a tež na sebe nerad bych neyakowey suspitionem zyskal. Tedy odpysal som bol, žeby ste latowe klyncze emendowali a žeby ste len tysycz a cztyrysto napy-sali latowych klynczow. Czuo se pak ssindolowych klynczow dotycze, tych ste dobre do quietantiae položili. Ponewadž pak wietie toho dobre, že pani exactores rationum chzeyg mieti, aby sme na každú wecz quietantiae producowali. Protože Was prosym, žeby ste my zase quietantiu odeslali od tych furmanow na try tysycze latowych klynczow a na 21 ty-sycz ssindolowych klinczow. Ya zase netoliko w/podobnych, ale y w ginych weczech Wam se budem usilowati odslužiti. S tym Was panu bohu w/mocz a ochranu panu bohu poruczam.

Baymocz 3. Die febr[uarii] anno 1616.

Do[minationis] V[est]rae servitor et fr[ater]
Melicheor Hradzky
ration[ista] arcis Baimocien [sis].

* * *

Frývald, dnes Rajecká Lesná, okr. Žilina (1553).

My ffyoith a k/temu radda wssecka mesta Rageze, tymto nassym znamo czynyme ws-sem wobecz obogyho stawu nineyssym y/buduczym a zwlasscže, ktož tento list czysti, aneb

cžtucze slyssy, kterak gest prystupyl pred vplnost raddy nassy slowutny a wopatny muž gmenem Mocz, aneb Mathey, rychtarz ffrywaldsky z bratrzy swymy rozenymy, totyž z Laczkom, Ianom a Gregorom, k/tomu ze/wssymy spolu susedy, teyž dedyny Ffrywalda, žadagycze a/prosycze nas pokorzne, žebychme wyslyssali gegych narownany a y gednany, kerež gsau vczinili a zgednali. I/dokonali mezi s sebu dobrowolne, o to rychtarstwy gyž nadepsane dedyni Ffrywalda, predewssymi spolu sausedy swymi, iak gest gedneho kazde[h]o bratrza, y gine swe przatele s/teho statku wybyl, kdež nato ma y/prwny od/nas zapysy obwlasny pod nassy pecžety...

Item vtekl se g[e]st a/prystupyl pred/nas s Gregorom, brzatzrom swym tretym, za vrzadu pocztiweho ffoystwty oppatneho Mathusse Bytnarze takež ze/wssy tu dedynu Ffrywalda, žadagycze take wzdy a/prosycze nas, abychme ge wisslysseli, iakowe by mezi sebu meli zgednany a/narownany pred/dedznu o to rychtarstwy, kdež gsu take wiznali obadwa dobrowolne i take dedyna tak g[e]st potwrdyla, ze temuz Grerorowy gyž menowa[nem]v bratru swemu dal flor. XLII, kdež take i wonn sam dobrowolne to wiswedczyl a/poznal pred/namz, že/ho wybyl zuplna sprawedywe a dostateczne. Protož Grzegor gyž predložený takež gehu swobodyl pred/namy, nazprwe od sobe y od swych dety, k/temu take odde/wssech potom]kow swych, aby swobodne teho grunthu a statku vzywaj y s swymi dytmy y potom]ky. Item naposledy gyž, vczinil g[es]t take czastokrad nahuorze psany Mocz narownany pratelmy a sswagry swymi w/pocztiwem] do[m]v oppatneho muže Weczslausa...

Pre obidva texty sú v princípe charakteristické tie isté jazykové prvky. Prvý text sa líši prítomnosťou diftongov *ie*, *uo*, *ia* (*onechdayssieho*, *wietie*⁶, *miati*, *czuo*, *priati*), hoci sa registrujú nedôsledne (*dobreho*, *dluhe*)⁷. Ako prvok miestneho nárečia by sme mohli hodnotiť aj samohlásku *o* v l-ovom prídavku *bol* i tvar 1. osoby prítomného času toho istého slovesa *som* (*bol som pysal*), ktorý sa však tiež používa popri tvare *sem* (*odeslal sem*), a zmenu *i>e* v l-ovom prídavku mužského rodu (*zaprawel*). Viaceré prvky spájajú tento text s inými uvedenými, vrátane textu z Frývaldu, ale aj s textami iných žánrov, napr. s katolíckou spisbou. Medzi ne patrí absencia bilabiálneho *u* na konci l-ového prídavku mužského rodu (*bol som pysal* [1. text] – gest *prystupyl* [2. text]), začiatkové *j*- pred samohláskou *i* (*w ginych wecech* [1. text] – *y gine swe przatele* [2. text]), koncovka *-em* v lokáli singuláru adjektíválií mužského (aj stredného) rodu (*w/ktorem sem zaprawel* [1. text] – *w/pocztiwem] do[m]v* [2. text]), zdvojené spoluhlásky *tt* (*lattowych* [1. text] – *radda, oppatneho*

⁶ Ako diftong treba hodnotiť iba prvý prípad výskytu digramu *ie*, v druhom prípade označuje len mäkkosť spoluhlásky *i*.

⁷ Výskyt dlhého *é* nemožno odvodiť z faktu, že ho nachádzame práve v úvodnej formule tohto zápisu. Mohli by sme síce uvažovať na tomto mieste o väčšej zmeravenosti formuly a výraznejšom českom vplyve, ale nachádzame tu zrejme genetické slovakizmy: tvar 1. osoby prézenta s koncovkou *-m* (*wynsugem*), nedostatok pôvodne českého diftongu *-ou*, graficky označovaného ako *-au*, a koncovka *-eho* v adjektíve po funkčne mäkkej spoluhláske (*wssechmohuczeho*).

[2. text]). Niektoré javy, ktoré sa v uvedených textoch neopakujú, majú v písomných pamiatkach celoslovenskú platnosť. To je napr. spojenie hlások *-lu-* ako reflex praslovanského **tolt-* (*dluhe*) alebo už spomínaný inštrumentál singuláru feminín a adjektíválií ženského rodu alebo niektorých zámen (*iakowe by mezi sebu meli zgednany a/narownany pred/dedyņu o to rychtarstwy*) a iné. Upozorníme ešte na také javy, ktoré sa tradične pri jazykovej analýze vypúšťajú alebo sa hodnotia ako pisárove chyby, ale v skutočnosti sú znakmi jazyka slovenských písomností aspoň v určitých obdobiach jeho vývinu (Lifanov, 2000). Máme na mysli slovesné tvary 3. osoby minulého času ako *vtekl se g[es]t*, ktoré už asi v 15. storočí v ľudovej reči zanikli⁸, ale dlhší čas sa používali v písaných textoch. Ďalej sú to tvary genitívu a akuzatívu osobného a zvrätneho zámena 2. osoby so samohláskou *o*, reálne neexistujúce ani v nijakom českom nárečí (*od sobe y od swych dety*), kombinácia tvarov kondicionálu *bych* – (*a*)*by sme* (*nerad bych zyskal* – *aby sme producowali*) a iné. Niektoré jazykové rozdiely v textoch sú podmienené tým, že texty vznikli v nerovnakom čase, a preto odrážajú rôzne fázy istých procesov. Napr. v texte z Frývaldu, ktorý bol zaznamenaný o niečo skôr ako uvedený list M. Hradského, nenachádzame tvar (*a*)*by sme*, ale (*a*)*bychme*, ktorý je vlastne medzistupňom v procese zmeny (*a*)*bychom* > (*a*)*by sme*. Alebo v tom istom texte, rovnako ako v texte zo Skalických kníh, sa ešte registruje tvar mužského rodu l-ového prídavia so slabičným *l* (*vtekl*), ktorý bol neskôr vytlačený tvarmi s vkladnou samohláskou⁹.

Z uvedeného vyplýva, že v slovenských písomnostiach spred bernolákovského obdobia (ba v niektorých žánroch písomností aj dlhší čas po ňom) existovali také javy celoslovenského, západoslovenského alebo českého pôvodu, ktoré sú indiferentné z hľadiska miesta vzniku textu alebo rodného nárečia pisára. Tieto javy sa majú voči iným javom hodnotiť ako primárne, a keďže práve ony tvorili jazykovú štruktúru kultúrnej západoslovenčiny, javí sa nám kultúrna západoslovenčina ako invariant voči kultúrnej stredoslovenčine a kultúrnej východoslovenčine. Zvláštnosťou fungovania týchto prvkov bolo to, že text nezávisle od jeho proveniencie mohol pozostávať iba z nich, ale nijaký text nemohol byť zložený len zo sekundárnych prvkov, ktoré sa objavovali v textoch len popri primárnych. Vzhľadom na túto skutočnosť kultúrnu západoslovenčinu pokladáme za hlavnú podobu predberňolákovskej celoslovenskej písomnej tradície, kým kultúrnu stredoslovenčinu a kultúrnu východoslovenčinu iba za územné varianty jednoliateho celku.

Literatúra

⁸ O tom zreteľne svedčí syntaktická poloha tvaru pomocného slovesa, ktorý nasleduje po zvrätnej komponente, čo nebolo možné v prípade iných tvarov tohto slovesa.

⁹ Porov. horeuvedený text z Levoče.

- HABOVŠTIAKOVÁ, K.: Jazykový rozbor listov M. Hradského z r. 1614 – 1619. Jazykovedné štúdie. 6. Štúdie a pramene k dejinám jazyka slovenskej národnosti, 1961, s. 67 – 117.
- HEINZ, A.: Pojęcie i rola wariantu językowego. Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego, 32, 1974, s. 137 – 157.
- CHURÝ, S.: Niekoľko pamiatok z Oravy a okolia Rajca z konca 16. a začiatku 17. storočia. Jazykovedné štúdie. 6. Štúdie a pramene k dejinám jazyka slovenskej národnosti, 1961, s. 213 – 221.
- JEDLIČKA, A.: Studium současných spisovných jazyků slovanských a problematika normy. Slovo a slovesnost, 29, 1968, s. 113 – 125.
- KRAJČOVIČ, R.: Čeština a slovenčina v starších archiváliách v predspisovnom období. Bratislava, Univerzita Komenského v Bratislave 1991. 104 s.
- LEHOTSKÁ, D. – ORLOVSKÝ, J.: Najstaršia Jelšavská mestská kniha 1566 – 1710. Martin, Vydavateľstvo Matice slovenskej 1976.
- LIFANOV, K.: Stredoslovenské básnické koiné pred L. Štúrom. Slovenská reč, 60, 1995, s. 264 – 281.
- LIFANOV, K.: Jazyk východoslovenských administratívnoprávnych pamiatok v stredoveku. Slovenská reč, 62, 1997, s. 139 – 146.
- LIFANOV, K. V: Formy pronikovenija sredneslovackogo fol'klornogo kojne v sfere avtorskoj poezii (konec XVIII v. – pervaja polovina XIX v.). Wiener Slavistisches Jahrbuch, 44, 1998, s. 99 – 113.
- LIFANOV, K. V.: Jazyk duchovnej literatury slovacckich katolíkov XVI – XVIII vv. i kodifikacija A. Bernolaka. Moskva, Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta 2000. 118 s.
- PORÁK, J.: Humanistická čeština. Acta Universitatis Carolinae. Philologica. 75. Praha, Univerzita Karlova, 1979. 174 s.
- STANISLAV, J.: Dejiny slovenského jazyka. Zv. III. Texty. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1957. 328 s.
- ŠTOLC, J.: Jazyk levočských slovenských prísah zo XVI. – XVII. storočia. Jazykovedný sborník, 5, 1951, s. 197 – 247.

DISKUSIE A ROZHĽADY

Juraj Dolník

K TEORETICKO-METODOLOGICKEJ DISKUSII O SPISOVNOM JAZYKU

DOLNÍK, J.: Towards the Theoretical-methodological Discussion about the Standard Language. Slovenská reč, 67, 2002, No. 1, pp. 30 – 35. (Bratislava)

The present paper will make more transparent the subject and the aim of the current theoretical-methodological discussion about the standard language. It will be shown that there are three topical questions: the real nature of the language system, the nature of the current standard language and the relation between the functions of this language. The aim of the paper is to provoke a discussion about these questions of two epistemological standpoints: objectivism and subjectivism.

Slovenskej reči (nášmu časopisu) svedčí len vedecká diskusia. Tým som vyčerpал možnú reakciu na vedeckodiskusný potenciál príspevku J. Kačalu (2001). Príspevok však ponúka široké spektrum konverzačných podnetov, ale reakcie na ne si vyžadujú primerané komunikačné prostredie a médium. Slovenská reč má zostať časopisom pre výskum slovenského jazyka. Spolu s jej čitateľmi dúfam, že citovaný príspevok nie je začiatkom akejsi konverzačnej transformácie a bulvarizácie časopisu, ale je len jeho náhodným, epizodickým „oživením“ (pravda, zámerom mohla byť aj poučná lekcia z kurzu fundamentalizmu s intelektuálnym a etickým redukcionizmom).

Prejdime k veci, o ktorej by sa malo vedecky diskutovať. Chcem sa vrátiť k fundamentálnym ideám a otázkam, ktoré stáli na začiatku navrhovanej diskusie o spisovnom jazyku a jazykovej kultúre. Zámerom je, aby sa ujasnil predmet diskusie, ktorý sa časom zastrel verbálnymi nánosmi. Diskusia mala mať teoreticko-metodologickú povahu. Východisková otázka znie: Je teória spisovného jazyka a jazykovej kultúry, o ktorú sa opiera slovenský kodifikátor, jazykový kritik a poradca, primeraná so zreteľom na súčasné podmienky fungovania spisovnej slovenčiny? Otázka implikuje možné odpovede: 1. Teória je primeraná a treba ju kontinuálne rozvíjať. 2. Teória nie je celkom adekvátna, a teda ju treba revidovať. 3. Teória nie je náležitá, takže ju treba nahradiť inou teóriou. Vopred bolo jasné, že skutočné vedecké skúmanie týchto možností vylučuje aprioristicko-fundamentalistický prístup (použil som výraz predsudky). Túto samozrejmosť treba spomenúť preto (pre každého vedca je to banálna pripomienka), lebo a) v slovenskom jazykovednom spoločen-

stve fenomén spisovný jazyk a jazyková kultúra má tradične veľmi citlivú pozíciu (čo má, pravdaže, svoje príčiny) a b) jazykovedec ako bádateľ je pod silným tlakom prirodzeného (opakujem a zdôrazňujem: prirodzeného) emocionálneho aj racionálneho vzťahu k vlastnému jazyku, čo je, pravda, prekážkou pri hľadaní pravdy (ak sa jazykovedec pri skúmaní tohto fenoménu neodosobní, jeho myšlienkové procesy a výskumné postupy sú, prirodzene, riadené daným emocionálno-racionálnym stavom nositeľa jazyka). Nezaujaté rozhodnutie pre jednu zo spomínaných možných odpovedí predpokladá analýzu súčasného stavu a podmienok fungovania spisovnej slovenčiny a rozbor uplatňovanej teórie so zreteľom na jej adekvátnosť, ako aj na súčasný stav jazykovedného poznania.

Pri analýze teórie spisovného jazyka a jazykovej kultúry, ktorá je oporou pre argumentáciu pri kodifikačných rozhodovaniach a jazykovej kritike, sa dostávame k jadrú veci ako predmetu diskusie. Podkladom tejto teórie je istá teoreticko-metodologická koncepcia jazyka. A práve o túto koncepciu mi ide. Je zrejmé, že kvalita teórie spisovného jazyka a jazykovej kultúry závisí od zvolenej koncepcie. Do tejto súvislosti vkladám úsilie o rozvinutie teoreticko-metodologickej diskusie. Ako je známe, podkladom sledovanej teórie je klasická systémovolingvistická teória jazyka, ktorá sa pestovala v českej a slovenskej lingvistike v nadväznosti najmä na európske systémové myslenie. Analýza sledovanej teórie sa teda musí spájať s rozborom tejto koncepcie. A tak stojíme pred otázkou: Je klasická systémovolingvistická koncepcia jazyka adekvátna? Vieme, že v zahraničí o tejto otázke sa už pred desaťročiami diskutovalo. Žiaľ, výsledky diskusií do nášho prostredia neprenikli a nestali sa predmetom našich analýz a posudzovaní. Z čoho vzniká istá pochybnosť o adekvátnosti tejto koncepcie? (Hneď sa ukáže, vo vzťahu k čomu má byť adekvátna.)

Reagovanie na túto otázku nás privádza k metodológii tejto koncepcie. Je dobre známe, ako sa odhaľoval nevnímateľný jazykový systém a ako sa tento systém opisoval. Heslovite povedané, lingvisti odhaľovali, ako sa konštituuje systém z jednotiek vyabstrahovaných z rečových produktov a ako je ich kvalita závislá od systému. Klasickými metódami zodpovedajúcimi systémovému mysleniu sa dobre preskúmala štruktúra jazykového systému, jeho organizovanosť, usporiadanosť jeho jednotiek. Zaviedli sa základné pojmy, ktorými sa zachytili fundamentálne vzťahy v systéme (opozícia, korelačný rad, paradigma atď.), a ďalšie výskumy prinášali nové a nové poznatky o rozličných výsekoch a stránkach jazykového systému. Jeho opis sa ukazoval ako nekonečný (v súlade s nekonečnosťou poznania). Zdôrazňovala sa mnohoaspektovosť skúmaného a jazykové javy sa opisovali z najrozličnejších aspektov. Treba tu povedať, že niet žiadneho dôvodu na spochybnenie vedeckej legitímnosti uplatňovania systémového myslenia, uplatňovaných systémovolingvistických metód. (Hovorím o tom preto, lebo v diskusií sa objavili výčitky, že negujem systémové myslenie a „neuznávam“ zákonitosti v jazyku.) Ale súčasne treba povedať aj to, čo

sa aj občas explicitne vyjadrilo, že zložitý obraz opisovaného systému (často sa aj poukazovalo na zložitost' jazykového systému) je ťažko zlučiteľný s faktom, že si ho používatelia neobyčajne ľahko osvoja.

A teraz prichádzame k jednému z kľúčových momentov, ktoré stimulujú teoreticko-metodologickú diskusiu. Nastol'uje sa otázka, čomu zodpovedá, resp. čo predstavuje, reprezentuje opísaný (a ďalej opisovaný) jazykový systém. Z teoretickopoznávacieho hľadiska je odpoveď dobre známa. Poznávacia cesta od reči k jazyku zodpovedá postupu od javu k podstate. Kým reč je javová forma jazyka, jazykový systém reprezentuje jeho abstraktnú podstatu. Jazykový systém je základom reči. Od týchto a podobných výrokov ľahko prejdeme k výroku, resp. predstave, že nositelia jazyka disponujú jazykovým systémom ako predpokladovou bázou rečových produktov. Odpoveď na nastolenú otázku teraz znie, že opísaný jazykový systém zodpovedá mentálnej reprezentácii jazykového systému, t. j. tomu, čo je uložené v hlavách nositeľov jazyka. Zdá sa, že všetko je v poriadku. Ved' systémový lingvista (podobne ako napr. psychológ) nemôže priamo, bezprostredne skúmať to, čo je v hlave nositeľa jazyka, ale len nepriamo, prostredníctvom vonkajších prejavov (rečových produktov). Z týchto poznatkových predpokladov sa dá usudzovať, že dobré sú tie rečové produkty, ktoré zodpovedajú opísanému jazykovému systému, a teda elementárnym predpokladom kultivovaných rečových prejavov je rešpektovanie zákonitostí tohto systému. Všimnime si, s akou samozrejmosťou tu považujeme jazykový systém, ku ktorému sa dospelo z pozície objektivisticky orientovaného prístupu, za reálny základ reči. V tomto bode vidím jeden z ťažiskových teoreticko-metodologických problémov. Objektivisticky orientovaným prístupom myslím to, že pri konštrukcii jazykového systému z jednotiek vyabstrahovaných z reči sa odhliadalo od mentálnych podmienok rečovej produkcie („systémový lingvista nemôže priamo skúmať to, čo je v hlave nositeľa jazyka“) čiže od subjektívnosti predpokladovej bázy reči. Opakujem, že také odhliadanie je vedecky legitímne. Problém vzniká vtedy, keď objektivisticky skonštruovaný jazykový systém „vkladáme“ do hlavy nositeľa jazyka bez toho, aby sme prihliadali na mentálne podmienky, na to, ako sa v týchto podmienkach zobrazuje, „láme“ skonštruovaný systém (z teoretickopoznávacieho hľadiska ide o známu cestu od abstrakcie ku konkretizácii, čo sa deje prihliadaním na podmienky, od ktorých sa najprv abstrahovalo). Preto si kladiem otázku, či klasická systémovolingvistická koncepcia je adekvátne – adekvátne vo vzťahu k mentálnej reprezentácii jazykového systému, k reálnemu základu reči, k jej reálnej predpokladovej báze.

Dôležité je všimnúť si aj to, že objektivismus (zdôrazňujem: v danom určení; iná interpretácia by viedla k myšlienkovému chaosu) je spätý s prístupom, ktorý som nazval reflexivnologický (objektivismus vlastne zahŕňa taký prístup). Je to prístup, pri ktorom sa uvažuje o jazykových javoch a robia sa úsudky z pozície „nezaujaté-

ho“ pozorovateľa (na rozdiel od pozície používateľa „prežívajúceho“ svoj jazyk). Tento prístup – a súčasne jeho problematickosť – sa dostáva do ohniska pozornosti najmä pri skúmaní jazykových zmien. Najlepšie nám to znázorní príklad. R. Krajčovič (1988, s. 119) píše: „Tvar nom. sg. *jáz* v starej slovenčine stratil koncové -z. Zmena *jáz* (*jáz*) > *jáz* (*ja*) mohla motivovať skutočnosť, že ostatné tvary vo vzore sa končia na samohlásku, pričom jej východiskom mohli byť spojenia typu *jáz* — som (> *jássom* > *ja-som*).“ Zreteľne tu vidno napätie medzi objektivistickým, a teda reflexívno-logickým prístupom a subjektivismom a s ním spätým pragmaticko-logickým prístupom (subjektivismus a pragmaticko-logický prístup zodpovedá pozícii používateľa „prežívajúceho“ svoj jazyk.) Najprv sa k sledovanému javu pristupuje z pozície objektivismu a reflexívnej logiky. Autor spozoroval, že ostatné tvary sa končia na samohlásku, pripomenul si zákonitosť vnútroparadigmatického vyrovnávania a potom usúdil, že sledovaná zmena môže tu mať svoju motiváciu (v našej súvislosti nie je dôležitá interpretácia onoho „mohla“). Pri určovaní východiska zmeny zaujíma subjektivistickú a pragmaticko-logickú pozíciu. Zmena prebehla v súlade s „prežívaním“ zámena *jáz* používateľmi v spojeniach uvedeného typu. Zo subjektivistickej pozície (čiže z pozície, z ktorej sa sleduje reálny priebeh zmeny) výrok o motivácii tejto zmeny nie je však adekvátny. Vnútroparadigmatické vyrovnanie je následkom zmeny, sotva jej motiváciou. Zmena prebiehala zrejme tak, ako ju R. Krajčovič opísal (v súvislosti s východiskom), ale sotva je primeraná predstava, že dlhodobý proces zmeny bol motivovaný tým, že ostatné tvary v paradigme sa končia na samohlásku. Javí sa to tak vtedy, keď sa abstrahuje od reálneho fungovania jazyka, totiž, keď sa prejde na pozíciu objektivismu a reflexívnej logiky. Vzhľadom na účel tohto príspevku nebudem ďalej analyzovať tento príklad a nepripájam k nemu ďalší výklad (azda som k nemu inšpiroval čitateľa; inak návrat k vysvetľovaniu jazykových zmien je aktuálnou otázkou slovenskej lingvistiky). Pripájam len toto: Ak chceme podať vysvetlenie sledovanej zmeny, ktoré je primerané jazykovej realite, musíme si najprv položiť otázku, ako sa objektivisticky opísaná paradigma zobrazuje, „láme“ v mentálnych podmienkach existencie a fungovania jazykových javov.

Sledovaný príklad slúžil len na to, aby sa ešte viac ozrejnilo, prečo tak zdôrazňujem potrebu teoreticko-metodologickej diskusie. Opakujem, že ide o to, či teória klasickej systémovej lingvistiky (a teda aj jej metódy skúmania) je adekvátna vo vzťahu k jazykovej realite čiže k reálnemu jazyku, ktorý existuje v mentálnych podmienkach jeho nositeľov. Ako možný myšlienkový a pojmový rámec diskusie som ponúkol opozíciu prístupov: objektivistický a reflexívno-logický vs. subjektivistický a pragmaticko-logický. Táto opozícia je v základe môjho úsilia o „polarizáciu“ slovenských jazykovedcov, v skutočnosti o vyvolanie teoreticko-metodologickeho sporu ako hybnej sily vo vedeckom poznávaní (poznávam, že sprievodným javom ta-

kého sporu v normálnom vedeckom prostredí je upevňovanie súdržnosti sporiacich sa, lebo ich stmeluje snaha o posun v poznaní).

Odvolávanie sa na zákonitosti v jazyku je pri kodifikačných rozhodovaniach a jazykovej kritike samozrejmosťou. Moje stanovisko je, že treba skúmať (pomocou vhodnej metódy), ako sú objektivisticky zistené zákonitosti zobrazené v jazykovom povedomí, a teda aj ako sa uplatňuje ich riadiaca sila v mentálnych podmienkach. Ak sa objektivistický prístup považuje za adekvátny (u nás vlastne jediný prístup, lebo o inom sa nikdy neuvažovalo), lingvista musí odmietnuť to, čo nezodpovedá danej zákonitosti, aj keby daný jav bol prvkom úzu prakticky celého jazykového spoločenstva. Z tejto pozície sociolingvistické údaje o rozšírenosti javov v úze, ktoré sa priečia zákonitostiam, sú len svedectvom o istej miere jazykového úpadku príslušnej časti používateľov. Z hľadiska subjektivistického prístupu sú tieto údaje predmetom analýzy, ktorou vnikáme do reálneho fungovania jazyka, teda fungovania, ktoré je prirodzenému jazyku vlastné. Prirodzene, ani „subjektivista“ nestráca zo zreteľa individuálne, resp. skupinové rozdiely v spomínaných „mentálnych podmienkach“. Preto má byť predmetom výskumu aj interakcia členov jazykového spoločenstva so zreteľom na vzájomné ovplyvňovanie jazykového povedomia, čo smeruje k spoznaniu mechanizmu prirodzenej regulácie fungovania a stavu jazyka. Kladiem otázku (bola súčasťou diskusných námetov): Nie je potrebné poznať tento mechanizmus, aby sa fundovane a citlivo zasahovalo do jazyka? A pridávam ešte jednu: Nie sú možné obavy (vyplývajúce z reflexívneho prístupu) o budúcnosť jazyka (ak sa upustí od dôslednej, sústavnej vonkajšej regulácie jazyka) následkom nepoznania tohto mechanizmu? (Pretože som už poučený doterajšou diskusiou, musím dodať takú samozrejmosť, že to neznamena akceptovanie opačného extrému, totiž odstránenie akejkoľvek regulácie.) Nazdávam sa, že aj tieto otázky majú byť súčasťou navodenej teoreticko-metodologickej diskusie.

Ďalším ťažiskovým bodom je povaha súčasného spisovného jazyka. Ako základ východiskového rámca som navrhol pojmovú opozíciu „ľudový“ čiže „prirodzený“ : „umelý“ jazyk, ktorá sa objavila na počiatku budovania teórie spisovného jazyka. Zasa len stručne povedané, vidí sa mi, že možný posun v teoretickom poznaní súčasnej spisovnej slovenčiny je spojený s riešením otázky, nakoľko je dnešná spisovná slovenčina vzhľadom na súčasných používateľov a podmienky jej fungovania „umelým“ jazykom. Zatiaľ mi vychádzalo, že čoraz viac nadobúda povahu „prirodzeného“ jazyka (samozrejme, nie v zmysle mechanického návratu k „ľudovému“ jazyku. V tomto svetle sa ale ukazuje potreba dôkladnejšie sa pozrieť na opozíciu „oficiálny“ : „neoficiálny“ jazyk („oficiálny“ jazyk evidentne silnejšie zachováva „umelosť“). Napokon ako ďalšia kľúčová otázka teoreticko-metodologickej diskusie je vzťah medzi funkciami spisovného jazyka. Ide o to, že po pomenovaní funkcií a ich charakterizovaní (to je súčasný stav) treba spoznať, ako sa tieto fun-

kie realizujú ako štruktúrovaný celok. Často sa totiž pripomína, že spisovný jazyk nemá len dorozumievaciu funkciu, ale aj... O tejto otázke (ako aj o ostatných fundamentálnych otázkach) uvažujem v knihe *Spisovná slovenčina a jej používatelia* (Dolník, 2000).

Týmto zostručeným výkladom som chcel očistiť predmet diskusie od nánosov, ktorými sa v jej priebehu znejasnil až zdeformoval. Diskusia mala byť sondážou do možného teoreticko-metodologického posunu v poznávaní jazyka, najmä jazykového systému a špeciálne súčasnej spisovnej slovenčiny. Mala by prispieť k zdôvodnenej voľbe jednej z možných odpovedí na otázku položenú v úvode výkladu, a teda k potvrdeniu, revidovaniu, príp. nahradeniu súčasnej teoretickej základne kodifikácie, jazykovej kritiky a výchovy. Ak niekto čítal v mojich príspevkoch v rámci tejto diskusie niečo iné, dúfam, že teraz je predmet a zámer diskusie dostatočne transparentný.

Záverečná poznámka (k istým narážkam v doterajšej diskusii): Keď niekto pripisuje mojím textom o spisovnej slovenčine a jej kultúre implikácie, ktoré sú mimo rámca lingvistického (vedeckého) poznávania, vkladá do svojej interpretačnej bázy také prvky, ktoré sú absolútne inkompatibilné s obsahom mojich analýz, výkladov a úvah.

Literatúra

DOLNÍK, J. : *Spisovná slovenčina a jej používatelia*. Bratislava, Stimul 2000. 216 s.

KAČALA, J.: O niektorých teoreticko-metodologických a osobnostných predpokladoch diskusie o spisovnom jazyku. *Slovenská reč*, 66, 2001, s. 292 – 298.

KRAJČOVIČ, R.: *Vývin slovenského jazyka a dialektológia*. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988. 344 s.

SPRÁVY A RECENZIE

XI. kolokvium mladých jazykovedcov

V dňoch 28. až 30. novembra 2001 sa v Spišskej Novej Vsi uskutočnil jedenásty ročník Kolokvia mladých jazykovedcov. Toto podujatie už niekoľko rokov organizuje Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV a Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, tohto roku i v spolupráci s Katedrou slovenského jazyka a literatúry a Katedrou slavistiky Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove.

V mene Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV a Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV rokovanie otvorila M. Nábělková a spolu s organizátormi P. Karpinským a Z. Miškovickou z FF PU v Prešove privítali 54 účastníkov kolokvia zo 6 štátov.

V úvodnom bloku ako prvý vystúpil M. Oľoštík (FF PU Prešov), ktorý v príspevku na tému *Variantnosť anglických mien v slovenčine* tézovito predstavil svoju budúcu diplomovú prácu. Činitele významne vplyvajúce na formálnu stránku cudzích (anglických) proprií v slovenčine rozdelil na interlingválne (napr. fyzická dĺžka, fonotaktické usporiadanie, variantnosť vo východiskovom jazyku), intralingválne (úzus v slovenčine, vplyv výslovnosti na skloňovanie) a extralingválne (frekvencia, popularita mena, časový faktor, ovládanie príslušného jazyka). Ďalej sa predstavili hostia z Česka: L. Janovec (Praha) s príspevkom *Internacionalizácia a frazémy*, M. Jamborová (Praha) s referátom nazvaným *K staročeským výrazom textilnej výroby* a T. Ivanová (Praha) *O tom, ako Slováci mluvia a Česi rozprávajú*. Vo svojom vystúpení načrtla jazykovú situáciu Slovákov študujúcich na univerzitách v Česku a upozornila na niektoré aspekty ich komunikácie s českými priateľmi. Zaujímavé boli zistenia o prepínaní kódov, podporené i malým sociolinguistickým výskumom. Ďalší príspevok s názvom „*Sme svoji*“: *o komunikačnej stratégii masových médií* predniesol J. Rusnák (FF PU Prešov). Kriticky sa v ňom dotkol zámernej transformácie intímneho na verejné v rozhlasovej relácii *Hráme jubilantom*, zamieňaniu sveta reality so svetom fikcie, kde sa dôležitým stáva čas, resp. počet minút v éteri rádia. Spomenul i problematiku tzv. podprahovej reklamy a implantáciu erotiky do médií. L. Hašová (Praha) vystúpila s referátom *Nos autom – ucho vlakom*, v ktorom sa venovala slangovému slovníku Vysokoškolského umeleckého súboru Karlovej univerzity. Podobne orientovaný príspevok s názvom *Sociolekty vybraných alternatívnych a marginálnych kultúr* predniesla A. Gálisová (PF UMB Banská Bystrica). Predstavila v ňom vlastný dotazník na vý-

skum sociolektických slov používaných v minoritných skupinách. Pod drobnohľad si vzala skupinu drogovovo závislých a komunikačné situácie, v ktorých sa sociolektizmy používajú, pričom skúmala, aké sociálne faktory na ich používanie vplyvajú. Na základe dotazníka a výskumu v teréne vypracovala výkladový a frekvenčný slovník termínov v spomenutej skupine. A. Holá (PF UK Bratislava) v príspevku *Školské prezývky a vplyv postavenia jednotlivcov v sociálnej skupine na ne* objasnila proces vzniku niektorých prezývok v školskom prostredí z onomastického, ale i sociolingvistického aspektu. Tému vlastných mien sa venovala A. Gerláková (PF UMB Banská Bystrica). V referáte *Názvy ulíc mesta Prešov v praxi* porovnala miestny úzus s oficiálnym znením pomenovania ulíc a významných budov v jej rodnom meste Prešove. Ďalej sa predstavili O. Timonová (Ľvov) s príspevkom *Hybridné útvary v súčasnej slovenčine*, E. Kmeťko (PF UK Bratislava) s referátom *Niektoré lingvistické teórie humoru a ich interpretačné možnosti vo vzťahu k detským vtípom*. J. Javorčíková (FHV UMB Banská Bystrica) sa venovala mnohožánrovosti modernej americkej drámy na príklade divadelnej hry M. Normana *'night, Mother*: Ako posledný v tomto bloku vystúpil P. Karpinský (FF PU Prešov) s príspevkom *Variantnosť a normatívnosť kultúrneho jazyka na konfrontácii historických textov*, v ktorom demonštroval jazykovú situáciu kultúrnej východoslovenčiny v 16. – 17. storočí na konkrétnom texte z obce Vítkovce v spíšskonovoveskom okrese. Objasnil predpokladaný pôvod pisateľa textu a venoval sa analýze jazyka na ortografickej, morfológickej i syntaktickej rovine. Živou diskusiou sa tento blok príspevkov ukončil.

Ďalší blok otvoril M. Sloboda (Praha) s témou *Ako na jazyk národnostnej menšiny: interakčné siete a biografie?* s podtitulom *Slováci v chorvátskom Iloku*. Nasledoval referát K. Kopeckého (Olomouc) *Slovenčina v ČR – už len jazykom minority?* Predstavil v ňom kultúrny život Slovákov žijúcich v Olomouci a pri česko-slovenských vzťahoch sa dotkol i vydávania časopisov (napr. *Mosty*) zaoberajúcich sa touto problematikou. H. Marešová (Olomouc) sa venovala českým enklávam v Chorvátsku a v Banáte. Načrtla tendencie vývinu českého jazyka na Balkáne i sociálne vplyvy na jazykovú situáciu v tomto prostredí. V. Novotná (Praha) v referáte *Zo zradných slov v češtine a v srbčine* skúmala podobnosti a rozdiely v českej a srbskej lexike (rozdielne významy homofón týchto dvoch jazykov) a D. Jakšová (FF UK Bratislava), lektorka slovinského jazyka, sa venovala zradnostiam, ktorým musia čeliť Slováci pri osvojovaní si slovinského jazyka. Poukázala na rozdiely medzi štandardnou varietou slovinčiny a hovorovou slovinčinou, bez poznania ktorých často dochádza ku komunikačným šumom i k nedorozumeniam. Ďalej odznel príspevok M. Křístka (Brno) *O jednej z funkcií antroponým z hľadiska štylistiky*, referát O. Komarovej (Kyjev) *Niektoré osobitosti jazykových kontaktov príbuzných jazykov (slovenčiny a ukrajinčiny)* a príspevok J. Mihálíka (FF

UK Bratislava) *Arabské slová v slovenčine*. Kriticky sa vyslovil o niektorých lexikografických príručkách, napr. o Slovníku cudzích slov, v ktorých sú nesprávne údaje o pôvode niektorých podľa neho arabských slov. Tento príspevok vyvolal neskôr živú diskusiu o chápaní pôvodu slov. Viacerí podporili stanovisko, že slovníky by mali uvádzať údaj o tranzitnej krajine, t. j. o krajine, z ktorej bolo slovo prevzaté a ktorá nemusí byť totožná s krajinou či jazykom jeho pôvodu. L. Korbelyiová (Praha) predstavila *Špeciálny slovník češtiny pre cudzincov*, na ktorom pracuje kolektív na univerzite v Olomouci. J. Janíková (Praha) v referáte *A to sa ma pýtate?* prezentovala svoju rozsiahlejšiu prácu zameranú na výskum suprasegmentálnych vlastností na základe konfrontácie prejavov Moravanov a Čechov. M. Fedák (JÚLŠ SAV Bratislava) predniesol referát o rozkolísanosti a variantnosti písania veľkých písmen na začiatku slovných spojení pomenúvajúcich rozhodovacie a organizačné jednotky inštitúcií, podnikov a organizácií (správne rady, dozorné rady a pod.). J. Světlá (Praha) sa zaoberala internacionalizáciou slovnej zásoby v oblasti cestovného ruchu a L. Gianitsová (FF PU Prešov) venovala pozornosť deklinačným systémom v slovenčine od jej uzákonenia Ľ. Štúrom. Spomenula tiež problémy detí so zaradovaním jednotlivých slov do deklinačných typov (napr. substantívum *dedo* a pod.) a prezentovala súčasné teórie delenia deklinačných typov umožňujúce ľahšie zorientovanie sa detí v bludisku deklinačných výnimiek.

Tretí blok príspevkov bol zameraný predovšetkým na historicko-dialektologickú problematiku. J. Mielková (Toruň) najprv prezentovala svoju prácu *Česká a poľská počítačová lexika*. Venovala sa najmä miere adaptácie internacionalizmov (hlavne anglicizmov) z oblasti výpočtovej techniky v poľštine a v špeciálnej časti svojho príspevku sa zaoberala fonetickou adaptáciou týchto termínov. Samotný historicko-dialektologický blok otvoril M. Hovaničík (JÚLŠ SAV Bratislava) príspevkom na tému *Vývin slovnej zásoby v spišskom nárečí pri pohľade na historický materiál*. Na základe konfrontácie výsledkov svojho výskumu s dialektologickou kartotékou v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV poukázal na nevyhnutnosť získať nový dialektologický materiál, ktorý by bol relevantným zdrojom skúmania súčasných tendencií v slovenských nárečiach. J. Krško (FHV UMB Banská Bystrica) v príspevku *Mikroštruktúrne vzťahy v turčianskej hydronymii* predstavil časť svojej habilitačnej práce a načrtnul i problematiku a prehľad terminologického uchopenia viacmennosti u viacerých autorov. Stotožnil sa s názorom M. Majtána, ktorý tento jav nazýva onymická synonymia, pričom na základe skúmania názvov vodných tokov a na základe lexikologicko-sémantickej charakteristiky týchto názvov J. Krško pracuje i s pojmami onymická polysémia, resp. homonymia. Zo svojej dizertačnej práce vychádzal M. Schacherl (Brno) v príspevku *Štylistická charakteristika hláskových a slovotvorných prostriedkov v legende Inultus z knihy J. Zeyera Tri legendy o krucifixe*. V podobnom duchu sa niesli i referáty tímu mladých poľských

lingvistiek z Torune. A. Zagunová predstavila *Varšavské úvahy o rukopise a jazyku prepisovatele*, J. Mielczareková prezentovala svoju prácu *Odras vokalického a konsonantického systému v pravopise českej rukopisnej pamiatky z konca 15. stor. zo zbierky Mestskej knižnice v Toruni* a K. Nowakowská sa pokúsila o jazykovú analýzu evanjelickej lexiky týkajúcej sa zbraní a vojny. M. S tluka (Praha) sa v príspevku *Staročeské životy Krista Pána* obšírne venoval charakteristike textových dokladov tejto literárnohistorickej pamiatky a zameral sa najmä na špecifiká grafickej realizácie niektorých foném, na hláskoslovné zmeny a na typické morfológické črty jazyka daných textov. E. Hrdinová (Olomouc) svoj príspevok nazvala *K špecifickým lexémam v jazyku pravoslávnych kresťanov na Morave*. Za základ tejto špecifickej náboženskej lexiky považuje lexikálne výpožičky, z ktorých väčšinu tvoria cirkevné slovanizmy, ku ktorým zaraďuje kalky a polokalky gréckych lexém, grécizmy a vlastné cirkevné slovanizmy a výpožičky zo živých slovanských jazykov a taktiež z gréčtiny a z rumunčiny. Charakteristikou *Špeciálnej terminológie v Staročeskom slovníku* sa zaoberala Z. Braunšteinová (Praha) a objasnila výskyt a používanie terminologických skratiek a skratky „spec.“ v danom lexikografickom diele. B. Lehčková (Praha) v príspevku *Na čo sa fixuje stará čeština* načrtoval projekt, v rámci ktorého sa podieľa na príprave elektronických edícií rôznorodých staročeských textov. M. Vajdlová (Praha) prítomných zaujala i pobavila *Delením živočíšnej ríše v slovníkoch Bohemár Bartolomeja z Chlumca, Nomenclator quadrilinguis D. A. Veleoslavína a Orbis Pictus J. A. Komenského*. Tento blok príspevkov ukončili B. Michalová (Praha), ktorá zúčastneným priblížila jazyk a štýl vybraných ukážok českej barokovej korešpondencie, a L. Wojtylak (Krakov) so širšie koncipovanou témou *Podobnosť a príbuznosť jazykov*.

Posledný okruh príspevkov tohtoročného kolokvia otvorila M. Sulčková (Praha) témou *K lingvoliterárnym stykom slovenských a českých puchmajerovcov*. Referát N. Janočkovej (JÚLŠ SAV Bratislava) o distributívnych slovesách pod názvom *Tretia tvár distributívnosti* bol prvým z radu príspevkov venovaných kategórii vidu. Ch. Hein z (Viedeň) prezentoval časť svojej práce o finitných spôsoboch slovesného deja pri terminatívnych a aterminatívnych slovesách v ruštine a v češtine. Niekoľko poznámok k odrazu kategórie vidu v českom národnom korpuse uviedla M. Reslová (Praha) a terminologickou nejednoznačnosťou používania pojmov vid a aspekt v slovanskej a západoeurópskej jazykovede sa zaoberala T. Gamarová (JÚLŠ SAV Bratislava). M. Nilson (Göteborg) na základe svojpomocne zostaveného korpusu slovenských textov spracoval jednotlivé významy slovesa *íst'* ako pomocného slovesa v slovenčine. Témou i precíznym spôsobom spracovania zaujala M. Ivanová (FF PU Prešov). V príspevku *Explicitnosť verus implicitnosť v pragmaticky motivovaných výpovediach* sa zamerala na jednovetné písomné komunikáty vo vymedzenom verejnom sociálnom priestore, t. j. predovšetkým na príkazy

a zákazy informatívno-direktívneho charakteru vo forme verejných nápisov. Záveru kolokvia dominoval tím českých lingvistov z Ústavu pro jazyk český AV ČR, pracujúcich pod vedením O. Martincovej na grantovom projekte Internacionalizmy v novej českej slovnej zásobe. Jednotlivé čiastkové problémy výskumu prezentovali Z. Opavská v príspevku *K neologickým internacionalizmom v českej slovnej zásobe*, J. Marvinacová s témou *K problematike neosémantizmov internacionálnej povahy*, P. Šmídová sa zaoberala vzťahom multiverbizácie a internacionalizácie a Z. Tichá v príspevku *O postojoch k internacionalizmom* predstavila metódy a výsledky sociolingvistického výskumu vzťahu používateľov jazyka k cudzím slovám. Príjemným osviežením sa stal príspevok A. Rafayovej (JÚLŠ SAV Bratislava) *O komunikácii prostredníctvom vizitiek*, ale i poukázanie na *Pravopisné zvláštnosti francúzštiny v elektronicky spracovanej komunikácii*, ktoré prezentovala K. Chovancová (FHV UMB Banská Bystrica). Kolokvium uzavrel J. Kubá (FHV UMB Banská Bystrica) literárno-lingvistickou analýzou jazykovo-stylistickej povahy motívu smrti v prózach Vajanského, Tajovského a Hronského.

Za všetkých, všetkým a za všetko sa poďakovala opäť M. Nábělková, ktorá v záverečnom slove zhodnotila priebeh i výsledky tohtoročného kolokvia a vyjadrila nádej, ba až istotu, že o rok sa stretneme znova. My dúfame, že na budúci rok nás svojou prítomnosťou a cennými radami poctia viacerí skúsenejší odborníci. Materiály z kolokvia budú publikované v zborníku *Varia XI*.

Terézia Gamratová – Miroslav Hovančík

Zborník o modlitbe

(Modlitba a jej jazykové, literárne a komunikačné hodnoty.

Ed. S. Očenášová-Štrbová. Banská Bystrica, Inštitút sociálnych vecí a kultúrnych štúdií, Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici 2000. 160 s.)

Editorka zborníka S. Očenášová-Štrbová v podtitule naznačuje, že by mohlo ísť o založenie novej edície (Zborník štúdií I.). Kým donedávna štúdium modlitby stálo u nás s výnimkou teologických kruhov na okraji výskumného záujmu, dnes už táto téma prestáva byť tabuizovaná (porov. aj najnovší zborník s touto tematikou *Text a kontext v náboženskej komunikácii*, ktorý vyšiel takmer paralelne zásluhou Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity, či početné náboženské slovníky a encyklopédie). Nedá nám však nespomenúť, že s touto tematikou súvisí

starý ortoepický a ortografický spor: *modlitba, prosba – modlitieb, prosieb* či *modlitieb, prozieb*? Spor sa vyriešil v prospech prvého riešenia.

Ako naznačuje aj titul, zámerom zostavovateľky bolo ponúknuť odbornej verejnosti multidisciplinárny prístup k štúdiu modlitby, t. j. pohľady na ňu nielen lingvistické, ale aj filozofické, biblicko-teologické, historické či metodické. Je to teda široké tematické spektrum. Z ponúkaných štúdií sa dotkneme aspoň tých prác, ktoré sa dotýkajú jazyka.

M. B e n k a v štúdiu *Modlitba z biblicko-teologického pohľadu* (s. 12 – 19) ukazuje, že tento žáner možno skúmať neosobne, vecne, ale aj angažovane. Pre starozmluvné chápanie modlitby boli dôležité aj gestá a neverbálne prejavy, ktoré zrejme predchádzali ústnej modlitbe. Autor dokazuje, že starozmluvný človek mohol prosiť Boha o všetko a ďakovať mu za všetko, pričom v tom čase sa ešte nehromadili ozdobné a čestné tituly a prívlastky pre Hospodina. Predlžovanie modlitieb prišlo až neskôršie. Osobitne sa tu skúma modlitba v Novej zmluve, pričom Otčenáš sa pokladá za vrchol i pravzor všetkých modlitieb. Už od osvietenstva sa hovorí o kríze modlitby, autor však jej interpretáciu len ako reflexiu o sebe a o živote považuje za redukciu jej podstaty.

A. F a b i e n sa zaoberá naratívnym aspektom liturgickej modlitby (s. 20 – 25). V teologickom jazyku stojí, ako je známe, naratívnosť v opozícii voči scholastickej argumentácii a špekulácii. V 70. rokoch 20. storočia aj vznikla tzv. naratívna teológia, ktorá zdôrazňuje, že Ježiš sa v Biblii predstavuje zväčša ako naratívna osoba, ba často aj ako „vyrozprávaný rozprávač“. Naratívnosť sa premieta nielen do biblických slov, ale aj do obradov. Štruktúra jazyka sviatostí nie je argumentatívna, ale naratívna: nechce argumentovať ani presviedčať. Je to jazyk autoimplikatívny a performatívny. Podľa autora iba porozumenie jazyku života a sveta, v ktorom žijeme, je cestou, ako porozumieť sakramentalizácii Krista a Cirkvi. Zároveň ukazuje, že veriaci ľudia viac dôverujú obradom ako školeniu, viac dajú na naratívny jazyk Biblie a symbolický rítus ako na poučovací jazyk kázania.

J. G l o v ň a v štúdiu *Jazykové (rytmické) vlastnosti modlitby dňa* (s. 26 – 30) skúma modlitbu dňa ako základný žáner katolíckej svätej omše. Všíma si jazyk dvoch modlitieb a porovnáva ich s latinským originálom. Z porovnania slovenskej a nemeckej verzie Zjavenia Pána mu vychádza, že slovenská verzia je vďaka vyššej glutinácii textu, vyhranenému trochejskému pôdorysu, ako aj laudatívam a početným obrazným prostriedkom „zážitkovejšia“ a úctivejšia, nemecká verzia zasa kondenzovanejšia, knižnejšia a abstraktnejšia. Poukazuje pritom na niektoré problémy s prekladaním kanonizovaných textov, pričom za rozhodujúci moment vedľa adekvátneho sémantického a teologického pretlmočenia oprávnene pokladá aj rytmickú artikuláciu modlitby.

P. Farkaš sa vo svojom článku *Text modlitby Otče náš. Exegéza a teológia* (s. 31 – 43) venuje odlišným podobám Modlitby Pána u Matúša a u Lukáša. Otázku, ktorá z týchto dvoch podôb je staršia, pokladá za nedoriešenú. Ako ukazuje autor, ide o kompozične veľmi dobre premyslené a umelecky stvárnené dielo. Interpretuje význam jednotlivých veršov a pristavuje sa najmä pri nejednotných, zložitých či sporných interpretáciách („posväť sa tvoje meno“, „chlieb náš každodenný/vezdejší“, „a neuveď nás do pokušenia, ale zbav nás (od) Zlého“ a i.).

Tej istej modlitbe je venová aj štúdia S. Očenášovej-Štrbovej *K hodnotovej orientácii prosieb Modlitby Pána v textoch slovenskej umeleckej literatúry v období 16. – 19. storočia* (s. 44 – 55). Autorka sa sústredila najmä na prosby Otčenáša v umeleckom spracovaní. Analyzuje zveršované modlitby, resp. ich parafrázy u M. Luthera, J. Tranovského, J. Kollára, J. Š. D. Petiana, G. Šuleka, J. Melcera, K. Kuzmányho a L. S. Orfanidesa. Rozlišuje v nich duchovné prosby (za hodný pozorosti považuje najmä strohý, vecný Šulekov jazyk, prepletajúci slovenčinu s kraľičtinou, a takisto lyrický Petianov jazyk), materiálne prosby a psycho-sociálne prosby. Ukazuje, že v nich vysoko prevažuje duchovná orientácia.

A. Konečný a J. Sabol sa v spoločnej štúdií venujú nápevom a rytmicko-intonačnej stavbe Modlitby Pána (s. 56 – 70). Prieskumy slabikovej dĺžky slov (1,74) potvrdzujú výrazné rytmické tendencie. Rytmicko-intonačná línia Modlitby Pána plynie, ako ukazujú autori, v sugestívnej súčinnosti fónicko-sémantických úsekov. V tomto texte sú jemne funkčne vyvážené kratšie a dlhšie rytmické segmenty. Jeho monumentalizáciu signalizujú štvorslabičné a päťslabičné taktové varianty, poväčšine s „mäkkým“ začiatkom. Na základe týchto faktov potom autorom vychádza, že pripravovaný Rímsky misál by mal uviesť nápevy Modlitby Pána podľa Liturgického spevníka I.

J. Skladaná v článku *Jazyk liturgických textov zo 16. storočia* (s. 71 – 76) ukazuje, že čeština sa v danom čase v liturgických textoch používala predovšetkým u evanjelikov. Ale v tomto období sa aj v časti tejto literatúry prejavujú slovakizačné tendencie, takže vznikajú dve protichodné smerovania. Jedno, slovakizujúce češtinu na Slovensku, a druhé, zachovávajúce nenarušenú kontinuitu s češtinou v Čechách a na Slovensku. Slovenskí evanjelici používali, pravdaže, češtinu zväčša iba ako bohoslužobný jazyk, kým, ako hovorí autorka, v bežnom dorozumievacom styku češtinu nepoužívali ani oni. Avšak aj ich obradová čeština sa čiastočne slovakizovala (texty sú bez výskytu ř, ruší sa jotácia typu *tobe*, *ú* nahrádza *ou*, *au*). J. Skladaná v tejto súvislosti analyzuje najmä Ostrihomský rituál, pričom ukazuje, že prvé vydanie tejto dôležitej pamiatky z r. 1625 obsahuje výrazné stredoslovenské hláskoslovné, morfológické, slovotvorné a lexikálne prvky. Ďalšie vydania sú bohemizované alebo smerujú ku kultúrnej západnej slovenčine.

P. Žeňuch v najrosiahlejšom príspevku *Z problematiky modlitby a piesne v Predslove k prvému tlačenému Holohlasníku z roku 1790* (s. 77 – 99) sa zaoberá

paraliturgickými (poloľudovými či ľudovými mimoliturgickými) piesňami východného obradu venovanými jednotlivým svätým, ikonám, udalostiam („spevným“ alebo „slovným ikonám“) v tzv. Holohlasníku, v tlačenom spevníku, ktorý koncom 18. storočia vydali počajevskí baziliáni.

E. K r o š l á k o v á sa venuje jazykovej charakteristike modlitebnej knižky Svätý Škapuliar (s. 92 – 100). Autorka mala k dispozícii štyri vydania knižky Svätý Škapuliar, a to: Viedeň 1892, Trnava 1909, Trnava 1919, Trnava 1946. Dobre tu dokladá, ako v časovom rozpätí 50 rokov nastali zmeny vo vývine slovenského jazyka. Všíma si hláskoslovné, morfológické, predovšetkým však lexikálne javy (pápežovia, mužovia – pápeži, muži), ktorými ilustruje posuny v normách spisovnej slovenčiny. M. H l a v a t á v príspevku *Jazykovo-štylistický rozbor kázni vybraných bernolákovcov v pobočnom stánku Slovenského učeného tovarišstva v Nitre* (s. 107 – 114) analyzuje kázne dvoch kňazov A. Kubicu a V. Šimka. Všíma si ich literárne majstrovstvo a sčítanosť, ale aj dodržiavanie bernolákovskej normy. Zisťuje ich posun v smere k stredo-slovenskej norme, čo autorka považuje za správnu cestu.

M. K o v a č k a v príspevku *Hroboňove slovenské iskrice – epištola, kázeň a modlitba* (s. 115 – 121) analyzuje rétorické umenie S. B. Hroboňa najmä na materiáli jeho kázne *Slovenské iskrice*. Jazyk *Iskríc* je biblický, ale, ako dokladá autor, aj hroboňovský. Pripomína hypotézu, že sa v tejto skladbe odrážajú lexikálne inšpirácie z vývoja kompozít nemeckej filozofie 19. storočia. Pravdepodobnejšie však je, že Hroboňove novotvary sú predovšetkým výsledkom jeho hľadania pôvodných slovanských tvarov, starotvarov. Sú to texty, ako hovorí autor, vznešené, profetické i kritické.

Napokon spomeňme článok V. P a t r á š a *Synergia štýlov v rozhlasových ranných zamysleniach* (s. 148 – 158), ktorý si všíma kratšie útvary filozoficko-meditatívnej povahy v rannom vysielaní Slovenského rozhlasu. Ide tu vlastne o rozšírenie pôsobnosti náboženských textov aj do mimoliturgických sfér, čiže o istú sekularizáciu, čo sa podľa autora môže dosiahnuť dvoma spôsobmi: a) zachovaním tzv. evanjelikálneho koiné pri posvetšťovaní obsahu (motívov) textu, b) posvetšťovaním jazyka pri uchovaní pôvodného historického a tematického kontextu. Text šírený rozhlasom s liturgickou inšpiráciou má okrem informačnej, pútacej a agitačnej funkcie aj významnú persuzívnu úlohu. Autor podrobne ukazuje, ako sa v tomto type textov stretávajú, miešajú a spolupôsobia rôzne štýly, čo však v nijakom prípade nemožno hodnotiť ako štylizačný nedostatok.

Hoci tu nereferujeme o všetkých príspevkoch v zborníku, môžeme konštatovať, že editorke S. Očenášovej-Štrbovej sa podarilo zostaviť zborník pozoruhodných multidisciplinárnych a ekumenických príspevkov. Do pozornosti jazykovedy sa aj prostredníctvom takýchto zborníkov čoraz intenzívnejšie dostáva jeden z najvýznamnejších fenoménov spirituality a jazykového majstrovstva – modlitba.

Slavomír Ondrejovič

Zásadný príspevok k počítačovému spracovaniu slovenského jazyka

(BENKO, V. – HAŠANOVÁ, J. – KOSTOLANSKÝ, E.: Počítačové spracovanie slovenského jazyka. Časť: Morfológia podstatných mien. Bratislava, Pedagogická fakulta Univerzity Komenského 1998. 87 s.)

Publikácia je výstupom vedecko-technického projektu riešeného v Laboratóriu počítačovej lingvistiky Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave (vedúci projektu E. Kostolanský). V rámci tohto projektu sa vytvorila báza textových dát, obsahujúca približne 120 000 lexikálnych jednotiek (zo Slovníka slovenského jazyka, ako aj z elektronických verzií Krátkeho slovníka slovenského jazyka a Pravidiel slovenského pravopisu). V morfologickej databáze sú zhromaždené morfológické informácie, pomocou ktorých možno analyzovať a generovať všetky formy (tvary) ohýbaných slov. Tieto informácie sú predstavené v troch podobách: v tvare množín ohýbacích vzorov, v tvare gramatických morfológických pravidiel, ako aj v podobe zoznamov slov, ktoré sa ohýbajú podľa príslušných vzorov.

V priebehu prác na projekte sa potvrdila metodologická oprávnenosť rozhodnutia, keď sa namiesto formálne jednoduchšieho riešenia – vytvorenia úplnej permanentnej morfológickej databázy (zhromaždenie a uchovávanie všetkých slovných tvarov ohybných slov) – dala prednosť náročnejšiemu riešeniu, a to zhromažďovaniu morfológických informácií pomocou tzv. virtuálneho slovníka, v ktorom sa nachádza iba ohraničený rozsah informácií potrebných na generovanie všetkých tvarov ohybných slov. Tento relačný dátový model má matematický základ: pri konštrukcii relácie sa používajú matematické pojmy množina, množinové operácie, funkcia a skalárny súčin.

Recenzovaná publikácia na malom priestore a prehľadným spôsobom prináša závažné informácie o skloňovaní substantív v slovenčine. Bádatelia pracujú s klasickými vzormi, tie nazývajú vzory reprezentanty, a pri každom z nich vytvárajú okruh nových vzorov. Pri formovaní nových vzorov bádatelia použili jednoduché pravidlo: každá odlišnosť v sústave ohýbacích prípon alebo zmena na morfológickom švíku – v porovnaní so vzorom reprezentantom – je dôvodom na zavedenie nového vzoru. Každý nový vzor sa teda identifikuje porovnávaním so vzorom reprezentantom. Vzory v rámci jedného okruhu sa identifikujú porovnávaním s reprezentantom, pričom v jednom riadku (A) sa uvádzajú odlišnosti v sústave ohýbacích prípon, v druhom riadku (B) typy alternácií, ktoré spôsobujú zmeny v tvarotvornom základe a v príslušnom páde.

Napr: vzor reprezentant ŽENA

vzor „kráska“

A: Dpl, Lpl – krátke prípony *-am, -ach*

B: Gpl – striedanie s morfológickou 0 (vkladné *-o-*)

Frekvencia: 1 092

Slová so všetkými odčlenenými pádovými príponami sú prehľadne usporiadané do dvoch stĺpcov, pričom sa uvádzajú aj variantné podoby tvarotvorného základu (v našom prípade *krásk, krások*).

V tabuľkách na konci knihy sú zachytené všetky prototypové exempláre. Základný význam majú napr. zistenia, že pri vzore „dub“ je v gen. sg. viac ako dvojnásobne frekventovanejšia prípona *-u* ako *-a* (3 494 : 1 662). Aj pri vzore „žena“ je jeho prototypovosť znížená, lebo podľa vzoru „žena“ sa skloňuje podstatne viac substantív ženského rodu s vkladnou samohláskou v gen. pl. ako bez nej (žien 347 : matiek 2 301). Alebo vzor „kost“, ktorý sa v niektorých novších prácach dokonca pokladal za neproduktívny, je podľa svojho výskytu a aj typovo v ženskom rode najproduktívnejší (2 516 slov). V strednom rode pri vzore „mesto“ v gen. pl. podstatne prevažujú slová s vloženým *-ie-* (miest 52 : gazdovstiev 531).

Tento výskum ukázal, že svoju pozíciu si udržiavajú iba štyri klasické vzory: chlap (1 398), kost (2 517), stroj (506), vysvedčenie (553). V mužskom rode má najväčší výskyt „med“ (1 974), „dub“ (285) klesol na 9. miesto, „hrdina“ (86) je až osemnásty. V ženskom rode vedie „kost“ (2 516) pred „matkou“ (2 281), „ulica“ (555) je na 6. mieste, „žena“ na deviatom atď. Patrílo by sa nad týmito číslami zamyslieť a vedieť ich čítať. Napr. päťkrát vyšší výskyt vzoru „kost“ oproti vzoru „dlaň“ môže byť jedným z dôvodov, prečo sa v jazykovej praxi podstatne častejšie vyskytuje aj v gen. sg. tvar *Soni*, a nie kodifikovaná podoba „Sone“ atď. Napokon aj v korpuse textov slovenského jazyka Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV sa možno presvedčiť, že frekvencia niektorých pádov je rádovo v stovkách, iná v desiatkach, iné majú skôr ojedinelé výskyty. Zaiste to musí vplývať na rozličné medzipádové či aj medziparadigmatické vyrovnávania.

Autori dávajú skromne na zväženie, či doterajšie vzory ako typické reprezentanty určitých skupín slov adekvátne odrážajú skutočný stav v opise slovenčiny. Totiž počítačová morfológická analýza prináša nové a zaujímavé zistenia, ktoré by sa mali rešpektovať aj pri tvorbe kodifikačných diel, no rovnako aj v školskej praxi. Už dávnejšie sa napr. M. Sokolová (1994/95) zamýšľala nad zmyslom a nelogickým zaradovaním substantív do príslušných deklinačných typov, keď pri vzore „chlap“ je až 21 výnimiek (chlap-0 – chlap-*i*, ded-*o* – ded-*ovia* atď.); väčšina substantív patriacich k vzoru „hrdina“ má v nom. pl. *-i*, nie *-ovia*; vzor „dub“ má 19 výnimiek, „stroj“ 2, „žena“ 4, „ulica“ 5, „kost“ 0, „mesto“ 11, „srdce“ 3, „dievča“ 5, „vysvedčenie“ 0 (porov. Slovenský jazyk a literatúra v škole, 1994/1995, s. 136 – 141).

M. Sokolová zároveň navrhla deklinačné typy zaradiť do 13 tried, 28 typov a 58 podtypov. Už pri zbežnom pohľade možno objaviť isté korelácie medzi návrhmi teoreticky a dlhoročnej pedagogičky a výsledkami získanými počítačovou analýzou.

Povedzme si rovno, že „klasické“ skloňovacie vzory sú v podstate daňou pretrvávajúcej tradícii a ich výber bol vo veľkej miere podmienený aj mimojazykovo: v prvých gramatikách stál na čele skloňovacích vzorov samozrejme „kráľ“. No aj moja generácia bola svedkom (ideologickej) zmeny vzoru „sluha“ na hrdinu, „meča“ na stroj, „ryby“ na ženu. Iste, tradíciu treba rešpektovať, ale nie zasa do takej miery, že sa v jej mene odvrhujú variantné tvary, charakteristické pre súčasnú komunikáciu.

Možno dnes vysloviť už viac presvedčenie ako púhe želanie, že získané výsledky sú dobrým štartom aj serióznym východiskom na rozvíjanie počítačovo orientovanej lingvistiky na Slovensku. Autori projektu vypracovali základnú metodológiu, zostavili programy, postupy testovania, postupy získavania počítačových verzií tlačenej práce, na ktorých sa bude môcť ďalej stavať. Stavať v pravom zmysle slova, nie „búrať“ dakedy nasilu presadzované nereálne tvary, ani „polarizovať“ jazykovednú obec, ale nachádzať tesnejšie väzby medzi informatikou a lingvistikou, lebo v tomto smere nedržíme krok so súčasným vývinom. Recenzovaná publikácia dáva jasnú správu aj o tom, že hoci počítač potrebuje mať na identifikáciu substantívnych pádových prípon 199 vzorov, nezahmlieva pohľad na flektívnu morfológiu, naopak, núti zamýšľať sa, dakedy v počítačovej ére vydrží odolávať tých statočných tradičných 14 vzorov.

Ján Bosák

Slovenské tirkpácke priezviská v Maďarsku

(MIZSER, L.: Tirkpák vezetékevek. Nyíregyháza, Stúdiu 2000. 112 s.)

O Tirkpákoch (potomkoch Slovákov žijúcich hlavne v okolí Nyíregyházy) vyšlo v maďarskej literatúre už niekoľko diel, ktoré túto zaujímavú jazykovú skupinu skúmajú z viacerých hľadísk. Tirkpáci sú presídlenci z južného stredného Slovenska do Maďarska a svoje pomenovanie dostali podľa slova, ktoré používali, a to *trpov*, *trpó* vo význame „teraz“, oproti čes. *teprv* vo význame „až potom“. V maďarčine sa hlásková skupina *trp* zmenila na *tirp* pre ľahšiu výslovnosť.

Z onomastického hľadiska sa tirpáckou jazykovou skupinou najviac zaoberal B. Orosz v diele *Priezviská a osobné mená v Nyíregyháze v druhej polovici 17. storočia* (Családnevek Nyíregyházán a XVII. század második felében. 1974, 1980).

Ťažiskom práce L. Mizsera je skúmanie a následné porovnávanie tirpáckych priezvisk s maďarskými, nemeckými a latinskými priezviskami. Ako základné východisko použil dielo J. Vietorisza *Tirpáci* (Tirpákok. Életkép egy város hőskoráról. Nyíregyháza 1939), v ktorom našiel 320 slovenských priezvisk. L. Mizser k nim ešte pripojil priezviská z vlastného výskumu, ktoré pozbieral z tlače, zo štúdií a kníh (pramene uvádza v bibliografii), spolu asi 1 055 priezvisk.

Priezviská sa v prevažnej miere píše podľa maďarskej ortografie (z nemeckých priezvisk malo iba jedno maďarský pravopis, ostatné sa píše po nemecky, zatiaľ čo slovenské priezviská sa dôsledne píše po maďarsky).

Autor uvádza, že veľkým problémom preňho bolo rozlíšenie pôvodu slovanských priezvisk. Hoci zozbieraný materiál má zväčša slovenský pôvod, nájdu sa v ňom aj rusínske, poľské a srbochorvátske priezviská.

L. Mizser rozdelil priezviská do štyroch skupín:

1. priezviská vytvorené z osobných (krstných) mien,
2. priezviská vytvorené zo zemepisných a miestnych názvov,
3. priezviská vytvorené z názvov povolání,
4. priezviská odvodené od fyzických a duševných vlastností.

Prvá skupina sa ďalej triedi takto:

a) priezviská, ktoré vznikli prevzatím celého mena predka (rodného mena a priezviska): autor uvádza len jeden príklad – *Kissgyuri*; v maďarčine nachádzame veľa takýchto priezvisk: *Kisnémeth, Kispál*;

b) priezviská, ktoré vznikli prevzatím len krstného mena predka (otca): *Árnyos, Fedor, Kelement, Ondrej, Valent* (maď. *Bálint*);

c) priezviská, ktoré vznikli krátením krstného mena (koreňa) a pridaním sufixov: *Bencsik* (Ben/edek + čik), *Benyus, Betko, Demcsák* (Dem/eter + čak), *Drahos* (Drah/oslav + oš), *Gregus* (Greg/or + us), *Greksa, Greskó*, Juraj – Ďuro: *Gyurcsák* (slov. Ďurčák), *Gyurcsány, Gyurcsik, Gyurecsko, Gyurján, Gyurkó, Marcsek* (Mar/tin + ček), *Markó* (Mark + o), *Matejkó* (Matej + ko), *Melis* (Mel/icher + iš), *Micsik* (Mi/kulás, Mi/chal + čik), *Petrás* (Petr + áš), *Simcsik* (Šim/on + čik), *Stevanyik* (Števa + nik), *Szamko* (Sam/uel + ko), *Vaczul* (Vac/ko + ul).

V druhej skupine sú priezviská utvorené najmä od názvov miest a žúp. Kým v maďarčine je len jedna slovotvorná prípona (-i/-y): *Andrasoszki, Ruttkai, Sallai*, v slovenčine je ich niekoľko: *Babinszki, Belányi, Brezniczki, Bzovszki, Hrabocski, Lietavecz, Liskányi, Lomján, Ocsovan, Opatovszky, Podreczki* (Podrečany), *Puchovitsky, Ribnyiczki, Szrehovszky* (Dolná Strehová), *Tomasovszki, Toriszky, Tresztyánszky* (Trstené).

Tretiu skupinu tvoria priezviská, ktoré majú pôvod v pracovnej činnosti, v označení postavenia. Na tvorenie pomenovaní osôb jestvujú v slovenčine tieto základné sufixy: *-teľ, -č, -nik, -ca, -ar/-ár/-iar*. Na ďalšie rozlíšenie osôb sa ešte pridávajú deminutívne sufixy *-ik, -ko, -čík*: *Czizmár, Czizmárik, Hozzpodár, Drotár, Duchár, Krajecz, Lizsicskár, Lichvár, Lichvárcsik, Gerbár, Gerbárik, Hrebenak, Kusnyerik, Pivko, Ribnár, Sztruhár, Valach, Valasik*.

Do štvrtej skupiny autor zaradil priezviská odvodené od osobných vlastností. Môžu poukazovať na niektorú vlastnosť priamo, alebo metaforicky: *Kulhavy, Strbák, Hudacsik, Hrivnýák, Hracsko, Cserny, Csernyik, Cservenák, Plavinsky*. Veľa priezvisk má metaforický základ (hlavne tie, ktoré vznikli z názvov zvierat), ale dnes sa už nedá presne povedať, ktorá vlastnosť alebo charakteristický znak slúžil ako základ pomenovania. Sú to napr.: *Krtyicska, Králik, Liska, Kukucska, Medvegy, Sztraka, Szikora*.

Monografia ďalej skúma vzťahy medzi tzv. pomenovacími pármami: *Petrovics – Petermann, Poruben – Porubszky, Fesucsinaló – Hrebenák, Belicza – Tojás*.

Autor poukazuje na to, že maďarské priezviská zemepisného pôvodu pochádzajú hlavne z územia Slovenska. Z jazykového hľadiska najspisovnejšiu skupinu tvoria maďarské priezviská. Len v ojedinelých prípadoch môžeme nájsť nárečové dvojice. V slovenských priezviskách vidieť väčšiu rôznorodosť spôsobenú rozmanitosťou slovtvorných prípon, prevzatými menami z iných jazykov, hlavne z nemeckého, latinského, poľského a maďarského jazyka: *Štefan – István – Istvanyik – Stefancsik – Stevanyik – Stevan*.

V závere autor konštatuje určitý úbytok slovenských tírpačkových priezvisk, ktorý bol spôsobený jednak presťahovaním celých tírpačkových rodín na Slovensko v rokoch 1946 – 1947, jednak zmenou priezvisk na maďarské. Na druhej strane však počet tírpačkových priezvisk zväčšovali výslovnostné a pravopisné varianty, ako napr. *Tomasovszki – Tamasovszky – Tomasószki – Tomaszovszki*. Všetky varianty pochádzajú zo slovenského priezviska *Tomašovský*.

Do záverečnej časti monografie autor ešte pripojil abecedný zoznam spracovaných tírpačkových priezvisk a malý prekladový slovník. Ku každému priezvisku pripojil skratku pôvodu (S – slovenský, M – maďarský, N – nemecký, L – latinský, R – rumunský) a zaradenie do skupín.

Renáta Ondrejková

KRONIKA

Zomrel ruský slovakista L. N. Smirnov

Ešte koncom minulého roku prišla k nám správa, že 27. novembra 2001 sa s nami vo veku 73 rokov navždy rozlúčil jeden z najznámejších zahraničných slovakistov Lev Nikandrovič Smirnov. L. N. Smirnov chodil na Slovensko, to sa dobre vie, často a veľmi rád. Iba v posledných desiatich rokoch jeho cesty k nám akosi ustali. Stretli sme ho občas ešte na slavistických podujatiach skôr inde v zahraničí, no aj tam naďalej propagoval slovenský jazyk a slovenskú vedu a kultúru uplatňujúc svoje hlboké znalosti a dôverné informácie o našom jazyku. Slovakistiku pestoval ticho a bez veľkých deklarácií na „svojom“ moskovskom pracovisku, v slavistickom zahraničí i na Slovensku, a to v takom rozsahu, že si len ťažko spomenieme na niektorého iného zahraničného slovakistu, ktorý by sa nášmu jazyku venoval tak intenzívne a tak sústavne ako on. Veď priložená bibliografia slovakistických prác L. N. Smirnova obsahuje vyše 100 bibliografických položiek! Dá sa povedať, že vo svojom vedeckom živote žil najmä slovenským jazykom, aj keď hovoril s nami svojím rodným jazykom. Svedčí o tom určite aj to, že napriek tomu, že bol i slavistom, bohemistom a bulharistom, predseda najzávideniahodnejší bol jeho repertoriár slovenských ľudových pesničiek. Viaceré slovakistické práce publikoval nielen v Rusku a v slovanskom zahraničí, ale aj na Slovensku. Štúdie o „prenesenom“ uplatňovaní préterita (1964) a o slovakistike v ZSSR (1971) vyšli v časopise Slovenská reč.

Pripomeňme, že L. N. Smirnov sa narodil 30. mája 1928 v Kostrome, v starobylom meste na strednom toku Volgy, oplývajúcom chrámami a kláštorami. Slavistiku so špecializáciou na slovenský jazyk študoval na Moskovskej štátnej univerzite (známej MGU), odkiaľ hneď po skončení štúdií nastúpil do Ústavu slavistiky a balkanistiky Akadémie vied ZSSR v Moskve, kde sa neskôr (v r. 1978) stal vedúcim oddelenia slovanských jazykov. Bolo to vlastne jeho celoživotné pracovisko, ktorému ostal verný od začiatku až do konca. Iba na samom sklonku kariéry koncom 90. rokov začal prednášať aj v Samare (v minulosti premenovanej na Kujbyšev), v ďalšom povolžskom meste, na Samarskej humanitnej akadémii.

Vo vedeckej práci sa spočiatku zaoberal najmä otázkami gramatiky, lexiky, slovotvorby a štylistiky slovenského jazyka, pričom osobitnú pozornosť venoval otázke slovesného vidu v slovenčine. Už v r. 1970 vyšla v Moskve vo vydavateľstve Nauka jeho monografia *Glagol'noje vidoobrazovanie v sovremennom slovackom literaturnom jazyke*. Na základe obhájenia tejto práce v Jazykovednom ústave L. Štú-

ra SAV získal v roku 1972 titul doktora filologických vied (DrSc.). Neskôr ho však čím ďalej tým viac lákala svojou príťažlivosťou najmä teória dejín slovanských spisovných jazykov a dejiny slavistiky vôbec, ale znovu s veľmi silnou orientáciou na slovakistiku a na slovenský jazyk. Túto líniu zavŕšil vo svojom poslednom diele *Slovackij literaturnyj jazyk epochi nacional'nogo vozroždenija* (Moskva 2001).

L. N. Smirnov pracoval v redakciách časopisov a periodík Sovetskoje slavjanovedenije (neskôr premenovanom na Slavjanovedenije) a Slavjanskoje i balkanskoje jazykoznanije a pod jeho redakciou vyšlo viacero zborníkov (o internacionalizácii v slovanských jazykoch, o výskume historicko-kultúrnych a sociolingvistických aspektov slovanských spisovných jazykov národného obrodzenia a i.), veľmi často so slovakistickým zameraním (zborník o Ľudovítovi Štúrovi, Pavlovi Jozefovi Šafárikovi, Jánovi Kollárovi). Dlhé roky pôsobil aj ako platný člen Medzinárodnej komisie pre slovanskú sociolingvistiku pri Medzinárodnom komitáte slavistov.

L. N. Smirnov venoval skutočne neuveriteľne veľký počet štúdií otázkam dejín spisovnej slovenčiny, v ktorých sa pokúšal osvetliť proces konštituovania a vývinu spisovnej slovenčiny spolu aj s konštituovaním a vývinom slovenskej národnosti. Oblúbil si pritom najmä vrcholných dejateľov slovenského národného obrodzenia Antona Bernoláka, Pavla Jozefa Šafárika, Jána Kollára, Ľudovíta Štúra, Martina Hattalu, Martina Hamuljaka, ale aj mnoho ďalších. Jeho pohľad má svoje osobitné sociolingvistické aspekty historické i synchronne. Vyzdvihnime v tejto súvislosti jeho brilantnú štúdiu o výskume mestského jazyka v ruskej sociolingvistike (1987). Veľa pozornosti venoval slovakistike v Rusku a slovensko-ruským jazykovo-kultúrnym vzťahom i historickým kontaktom, ako aj prekladovým problémom na príklade S. H. Vajanského. V početných príspevkoch (väčších i menších), v encyklopedických heslách a recenziách oboznamoval ruských čitateľov s jazykovedným dianím na Slovensku, no veľmi dobré služby urobil slovenskej jazykovede a jej propagácii aj svojimi „naučnými prekladmi“ prác slovenských autorov, ktorí sa takto dostali do prestížnych časopisov *Voprosy jazykoznanija*, *Slavjanskoje slavjanovenie*, do zborníka *Novoje v zarubežnoj lingvistike* a do iných kompendií v dokonalom pretlmočení (boli to najmä štúdie J. Štolca, E. Paulinyho, J. Ružičku, V. Blanára, P. Ondrusa, Š. Peciara, J. Horeckého, no aj viacerých ďalších). Do tlače stihol odovzdať publikáciu *Slovackij jazyk*, ktorá vyjde v známej edícii *Jazyki mira*. Za svoju činnosť v oblasti slovakistiky bol L. N. Smirnov zaslúžene vyznamenaný zlatou Čestnou plaketou Ľ. Štúra za zásluhy v spoločenských vedách. Slovenská reč sa rozhodla uverejniť kompletný súpis slovakistických prác L. N. Smirnova, aby sa vedelo aj u nás o aktivitách tohto „robotníka“ slova a propagátora slovenčiny a slovenskej jazykovedy v slavistickom svete. Musíme sa priznať, že kým sme si takto nezosumarizovali slovakistickú činnosť L. N. Smirnova, ani sme netušili, aká je obsiahla a objemná.

L. N. Smirnov bol, ako je známe, aj redaktorom rozsiahleho 6-zväzkového Veľkého slovensko-ruského slovníka (1979 – 1995). Hoci po skončení prác na Veľkom rusko-slovenskom a Veľkom slovensko-ruskom slovníku naše kontakty s ruskou jazykovedou ustali, už nie sú ani zďaleka také intenzívne, veríme, že jeho nasledovníci budú v stopách svojho majstra pokračovať v rozvíjaní slovakistiky aj naďalej.

Češť jeho pamiatke!

Slavomír Ondrejovič

Bibliografia slovakistických prác Leva Nikandroviča Smirnova (1956 – 2001)

Táto bibliografia vznikla v nadväznosti a za pomoci bibliografického súpisu *Spisok naučnych trudov doktora filologičeskich nauk Lva Nikandroviča Smirnova (Slavjanskije literaturnyje jazyki nacional'nogo vozroždenija*. Red. G. K. Venediktov. Moskva, Istitut slavjanovedenija Rossijskoj akademii nauk 1998, s. 288 – 372), najmä však súpisu s tým istým názvom, ktorý zostavil a 17. júna 2001 podpísal sám L. N. Smirnov. V ruských (a bývalých sovietskych) lingvistických časopisoch nie je zvykom uvádzať údaj o ich ročníku. Hoci by sa teoreticky dal odvodiť od roku založenia príslušného časopisu, neuvádzame ho ani v tomto súpise.

1956

K voprosu o stradatel'nych konstrukcijach v slovackom literaturnom jazyke. In: Učonyje zapiski Instituta slavianovedenija. 13. Moskva, Izdateľstvo AN SSSR 1956, s. 240 – 253.

1959

Voprosy istorii slavjanskich literaturnych jazykov na IV Meždunarodnom sjezde slavistov. Voprosy jazykoznanija, 8, 1959, No 4, s. 130 – 133 (spoluautor V. V. Veselitskij).

Novyje izdaniya. Voprosy jazykoznanija, 8, 1959. No 5, s. 150 – 151 (referuje sa o Jazykovednom časopise).

1960

Sootnositel'noje upotreblenije form prošedšego vremeni v sovremennom slovackom literaturnom jazyke. In: Učonyje zapiski Istituta slavianovedenija. 19. Red. S. B. Bernštejn, Moskva, Izdateľstvo AN SSSR 1960, s. 70 – 100.

1962

Upotreblenije form prošedšego vremeni v sovremennom slovackom literaturnom jazyke. Avtoreferat dissertaciji na soiskanije učonoj stepeni kandidata filologičeskich nauk. Moskva. AN SSSR 1962. 22 s.

Upotreblenije form prošedšego vremeni v sovremennom slovackom literaturnom jazyke. Dissertacija na soiskanije učonoj stepeni kandidata filologičeskich nauk. Moskva 1960. 320 s. (rukopis).

Upotreblenije form prošedšego vremeni soveršennogo vida so značenijem povtorijajemosti v slovackom literaturnom jazyke. In: Kratkije soobščeniya Instituta slavianovedeniya. 36. Moskva, Izdatel'stvo AN SSSR 1962, s. 29 – 43.

1963

Vklad P. J. Šafarika v slavianskoje jazykoznanije (k 100-letiju so dña smerti). In: Kratkije soobščeniya Instituta slavianovedeniya. Slavianskoje jazykoznanije. 38. Moskva, Nauka 1963, s. 55 – 67.

Russkije lingvisty o vklade P. J. Šafarika v slavianskoje jazykoznanije. In: Odkaz P. J. Šafarika. Slovanské štúdie. 6. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1963, s. 189 – 195.

1964

Poznámka o prenesenom použivání tvarov préterita v spisovnej slovenčine. Slovenská reč, 29, 1964, s. 137 – 139.

1965

U istokov slovackogo literaturnogo jazyka (obzor novejšej literatury o jazykovoj dejatel'nosti A. Bernolaka). In: Kratkije soobščeniya Instituta slavianovedeniya. 43. Moskva, Izdatel'stvo AN SSSR 1965, s. 85 – 94.

Anton Bernolak. In: Slavianskoje istočnikovedeniye. Moskva, AN SSSR 1965, s. 138 – 145.

Materialy konferencii po voprosam razvitija sovremennogo slovackogo literaturnogo jazyka. In: Sovetskije slavianovedeniye, No 3, 1965, s. 119.

Diskussija o kul'ture jazyka v Slovakii. Sovetskije slavianovedeniye, 1965, No 6, s. 92 – 95.

1966

O naučnom izučenii slovackogo jazyka v SSSR (za period s 1960 do 1965 gg.). Ruštinár, 1, 1966, 297 – 299.

Sbornik dokladov čechoslovackich leksikografov (Lexikografický zborník. Bratislava 1961). In: Sovremennaja russkaja leksikografija. Moskva, Nauka 1966, s. 160 – 166 (rec.).

1967

K voprosu o teorii jazykovej kultúry. In: Kultúra spisovnej slovenčiny. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1967, s. 124 – 125.

1969

O roli Antona Bernolaka v istorii slovacckogo literaturnogo jazyka. Voprosy jazykoznanija, 1969, No 6, s. 103 – 113.

Dvuvidovyje glagoly v sovremennom slovacckom literaturnom jazyke. Slavica Slovaca, 4, 1969, s. 40 – 70.

O roli A. Bernolaka v istorii slovacckogo literaturnogo jazyka. In: Slavianskije literaturnyje jazyki v donacional'nyj period. (Tezisy dokladov). Moskva, AN SSSR 1969, s. 18 – 19.

ORAVEC, J.: Vázba slovies v slovenčine. Bratislava 1967. 389 s. Izvestija AN SSSR. Serija literatury i jazyka, No 6, s. 557 – 558 (rec.).

1970

Gлаголноje vidoobrazovanije v sovremennom slovacckom literaturnom jazyke. Moskva, Nauka 1970. 216 s.

1971

Ob odnoj osobennosti funkcionirovanija glagolov soveršennogo vida v slovacckom jazyke (sravnitel'no s russkim). In: Issledovanija po slavianskomu jazykoznaniju. Sbornik v čest' šestidesiatiletija professora S. B. Bernštejna. Moskva, Nauka 1971, s. 236 – 241.

O vidovykh korreľacijach tipa *padat'* – *padnúť* v sovremennom slovacckom literaturnom jazyke. Jazykovedné štúdie. II. Red. J. Ružička. Jónov zborník. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971, s. 159 – 164.

Slovakistika v ZSSR (prehľad lingvistickej literatúry za roky 1960 – 1970). Slovenská reč, 36, 1971, s. 376 – 379.

HABOVŠTIÁKOVÁ, K.: Bernolákovo jazykovedné dielo. Bratislava 1968. 445 s. Sovetskoje slavianovedenije, 1971, No 5, s. 98 – 100 (rec.).

1973

O perevodach na russkij jazyk romana Sv. Gurbana-Vajanskogo „Leťaščije teni“. In: Slovenská a ruská literatúra. Vzťahy a súvislosti. Red. M. Bakoš. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1973, s. 154 – 168.

K teorii chudožestvennogo perevoda (problemy lingvo-stilističeskoj adekvatnosti). In: Slavianskoje jazykoznanije. VII Meždunarodnyj sjezd slavistov v Varšave. Doklady sovetskoj delegacii. Moskva, Nauka 1973, s. 500 – 518.

1974

O prefiksal'no-suffiksal'nom sposobe obrazovanija otymennyh glagolov v slovaccom jazyke. In: Jazykovedné štúdie. 12. Peciarov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1974, s. 165 – 171.

O roli kul'turnych interdialektov v processe formirovanija slavianskich literaturnych jazykov. In: Slavianskije kul'tury v epochu formirovanija i razvitija slavianskich nacij (XVIII – XIX vv.). Tezisy dokladov i soobščeniij. Moskva, Nauka 1974, s. 30 – 31.

1975

Slovo a slovník. Bratislava 1973. Izvestija AN SSSR. Serija literatury i jazyka 1975. No 6, s. 569 – 571 (rec.).

1976

Slovackij jazyk. In: Bol'shaja sovetskaja enciklopedija. 23. Red. A. M. Prochorov. 3. vyd. Moskva, Sovetskaja enciklopedija 1976, s. 574.

1977

Vopros o slovaccom literaturnom jazyke na raznyh etapach nacional'nogo vozroždenija. In: Formirovanije nacional'nych kul'tur v stranach Central'noj i Jugo-Vostočnoj Jevropy. Moskva, Nauka 1977, s. 193 – 203.

1978

Formirovanije slovacckogo literaturnogo jazyka v epochu nacional'nogo vozroždenija (1780 – 1848). In: Nacional'noje vozroždenije i formirovanije slavianskich literaturnych jazykov. Moskva, Nauka 1978, s. 86 – 157.

O roli kul'turnych interdialektov v processe formirovanija slavianskich literaturnych jazykov. In: Slavianskije kul'tury v epochu formirovanija i razvitija slavianskich nacij XVIII – XIX vv. Moskva, Nauka 1978, s. 116 – 121.

1979

O roli reformy M. M. Godži – M. Gatally v istorii slovacckogo literaturnogo jazyka. In: Slavianskoje i balkanskoje jazykoznanije. Istorija literaturnych jazykov i pismennost'. Moskva, Nauka 1979, s. 232 – 245.

Formirovanije nacional'nych literaturnych jazykov zarubežnyh slavian. In: Kompleksnyje problemy istorii i kul'tury narodov Central'noj i Jugo-Vostočnoj Jevropy. Moskva, Nauka 1979, s. 119 – 128.

KRAJČOVIČ, R.: Svedectvo dejín o slovenčine. Martin, Matica slovenská 1977. 268 s. Sovetskoje slavianovedenije 1979, No 4, s. 119 – 120 (rec.).

1980

O vidovej charakteristike glagolov tipa *naraňajkovat' sa* v slovacom jazyke. In: Jazykovedné štúdie. 15. Horeckého zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1980, s. 169 – 272.

O vidovej sootnositeľnosti denominatívnych prefiksal'no-suffiksal'nych glagolov v slovacom jazyke. In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 30. Bratislava 1980, s. 133 – 137.

1981

O jazykovom aspekte formirovanija nacij. In: Formirovanije nacij v Central'noj i Jugo-Vostočnoj Jevrope. Istoričeskij i istoriko-kul'turnyj aspekty. Moskva, Nauka 1981, s. 95 – 101.

Otraženije v literaturno-jazykovej sfere borby za konsolidaciju slovackej nacii (sere-dina 19 v.). In: Formirovanije nacij v Central'noj i Jugo-Vostočnoj Jevrope. Istoričeskij i istoriko-kul'turnyj aspekty. Moskva, Nauka 1981, s. 197 – 211.

1982

Novyj etap demokratizacii slavianskich literaturnych jazykov v epochu socialističeskich preobrazovanij. In: Sovremennye slavianskije kul'tury: razvitje, vzaimodejstvije, meždunarodnyj kontakt. Kyjev, Naukova dumka 1982, s. 320 – 324.

Predislovije. In: E. Paulini: Kratkaja grammatika slovacckogo jazyka. Moskva, Izdatel'stvo Vysšaja škola 1982, s. 5 – 8.

1983

O slovoobrazovatel'noj variativnosti otvlečonnych suščestvitel'nych v literaturnom slovacckom jazyke na načal'nom etape jego razvitija. In: Slavianskoje i balkanskoje jazykoznanije. Problemy leksikologii. Red. L. N. Smirnov. Moskva, Nauka 1983, s. 38 – 54.

Problemy i zadači sopostavitel'noj slavianskoj aspektologii. In: Slavianskoje jazykoznanije. IX Meždunarodnyj sjezd slavistov. Kijev, sent'abr 1983 g. Doklady sovjetskoj delegacii. Moskva, Nauka 1983, s. 184 – 198.

1984

K sopostavitel'nomu izučeniju gibridnych slovosloženij v sovremennyh slavianskich literaturnych jazykach. In: Sopostavitel'noje izučenije slovoobrazovanija slavianskich jazykov. Tezisy dokladov. Moskva, Nauka 1984, s. 192 – 198 (spoluautorka Z. N. Strekalová).

HROZIENČÍK, J.: Turčianski olejkári a šafraníci. Bratislava 1981. Sovetskoje slavianovedenije, 1984, No 2, s. 111 – 114 (rec.).

1986

SOTÁK, M.: Kapitoly zo slovensko-ruských jazykových kontaktov. Bratislava 1982. 240 s. Sovetskoje slavianovedenie, 1986, s. 102 – 105 (rec.).

1987

Iz istorii slovakistiki v Rossii. In: L. A. Bulachovskij i sovremennoje jazykoznanije (k 100-leťju so dňa roždenija). Kijev, Naukova dumka 1987, s. 178 – 185.

Demokratizacija slavianskich literaturnych jazykov v epochu socialističeskich preobrazovanij. In: Izučeniye kul'tur slavianskich narodov. Moskva, Nauka 1987, s. 114 – 118.

K sopostavitel'nomu izučeniju gibridnych slovosloženij v sovremennyh slavianskich literaturnych jazykach. In: Sopostavitel'noje izučeniye sloobrazovanija slavianskich jazykov. Moskva, Nauka 1987, s. 195 – 198 (spoluautorka Z. N. Strekalová).

Problema izučeniya jazyka goroda v istorii sovetskoj lingvistiki. In: Socjolingvistyka. 6. Red. W. Lubaś. Warszawa – Kraków – Katowice, Ossolineum 1987, s. 45 – 50.

Iz istorii rusko-slovackich naučnych sviazej v XIX veke. In: Zborník Pedagogickej fakulty v Nitre. Séria rusistiky. 4. Nitra, Pedagogická fakulta 1987, s. 111 – 120.

BLANÁR, V.: Lexikálno-sémantická rekonštrukcia. Bratislava 1984. 216 s. Sovetskoje slavianovedenie, 1987, No 6, s. 116 – 117 (rec.).

1988

Problemy sociolingvističeskogo analiza sovremennyh slavianskich literaturnych jazykov. In: Slavianskoje jazykoznanije. X Meždunarodnyj sjezd slavistov. Doklady sovetskoj delegacii. Moskva, Nauka 1988, s. 225 – 238.

O načal'nom etape formirovanija literaturnogo slovackogo jazyka. In: Slavica Tartuensia II. Tartu 1988, s. 59 – 68.

Opyt charakteristiki tendencij demokratizacii i internacionalizacii v sovremennyh slavianskich literaturnych jazykach. In: Funkcionirovanie slavianskich literaturnych jazykov v sociolingvističeskom obščestve. Moskva, Nauka 1988, s. 6 – 41.

Dejатели slovackogo nacional'nogo vozroždenija (JÓNA, E.: Postavy slovenskej jazykovedy v dobe Štúrovej. Bratislava 1985. 172 s.). In: Informatcionnyj bjulleteň (MAIRSK). Moskva, 18, 1988, s. 53 – 56 (rec.).

1989

Etničeskoje samosoznanije slovakov v svete lingvističeskich dannych. In: Razvitije etničeskogo samosoznanija slavianskich narodov v epochu zrelogo feodalizma. Moskva, Nauka 1988, s. 245 – 255.

1990

O nekotorych problemach sopostaviteľnoј slavianskoј aspektologii. In: Problemy sopostaviteľnoј grammatiki slavianskich jazykov. Moskva, Nauka 1990, s. 49 – 68.

Ľudovit Štur i lužicki serbi. In: Problemi slovianoznavstva. Ľviv, 41, 1990, s. 114 – 116.

Krátky slovník slovenského jazyka. Bratislava, Veda 1987. Sovetskoje slavianovedenije, 1990, No 4, s. 122 – 123 (rec.).

DVONČ, L.: Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1925 – 1975). Matica slovenská 1987. Sovetskoje slavianovedenije, 1990, No 4, s. 121 – 122 (rec.).

1991

O šturowskoј koncepcii literaturnogo slovacckogo jazyka. In: Studia Slavica. K 80-letiju S. B. Bernštejna. Moskva, Nauka 1991, s. 221 – 228.

Vidobražeňňa procesiv internacionalizacii i leksyko-slovotvornij systemi slovacckoj literaturnoj movy. In: Funkcionuvaňňa i rozvytok sučasnych slavianskich mov. Kyjiv, Naukova dumka 1991, s. 113 – 125.

O perevodach proizvedenij Sv. Gurbana Vajanskogo v dorevolucionnoj Rossii. In: Sovetskoje slavianovedenije, 1991, No 6, s. 102 – 108.

1992

Vklad Ľudovita Štura v formirovanii slovacckogo literaturnogo jazyka. In: Ľudovit Štur i jeho vremena. Red. L. N. Smirnov. Moskva, Institut slavianovedenija i balkanistiki RAN 1992, s. 42 – 59.

K 175-letiju so dňa roždenija Ľudovita Štura. In: Ľudovit Štur i jeho vremena. Red. L. N. Smirnov. Moskva, Institut slavianovedenija i balkanistiki RAN 1992, s. 3 – 4.

Izučajem nasledije Ľudovita Štura. In: Informativnyj bjulleteň (MAIRSK), 23 – 24, 1992, s. 117 – 121.

Slovoobrazovateľnyje typy nomina abstracta attributivitatís v literaturnom slovacckom jazyke epochi nacionalnogo vozroždenija. In: Issledovanija po slovacckomu jazyku. Red. L. N. Smirnov. Moskva, Institut slavianoznavstva i balkanistiki RAN 1992, s. 34 – 80.

K istorii perevoda Biblii na slovacckij jazyk. In: Informativnyj bjulleteň (MAIRSK). Moskva, 23 – 24, 1992, s. 117 – 121.

Problemy sopostaviteľnoј leksikologii v sovremennoj čechoslovacckoj lingvistike. In: Tipologičeskoje i sopostaviteľnoje izučenje slavianskich i balkanskich jazykov. Tezisy dokladov i soobščeniј mežrespublikanskoј konferencii. Moskva, 1992, s. 40 – 41.

1993

- Literaturnyj slovakij jazyk epochi nacional'nogo vozroždenija: teoretičeskije problemy stanovlenija i razvitija. In: Slavianskoje jazykoznanije. IX Meždunarodnyj sjezd slavistov. Bratislava, sent'abr 1993. Doklady rossijskoj delegacii. Moskva, Nauka 1993, s. 138 – 151.
- O pervom perevode Biblii na slovakij jazyk. In: Philologica Slavica: K 70-letiju akademika N. I. Tolstogo. Moskva, Nauka 1993, s. 401 – 409.
- Demokratizacija literaturnogo jazyka slovakov v epochu nacional'nogo vozroždenija. In: Diachroničeskaja sociolingvistika. Moskva, Nauka 1993, s. 60 – 72.
- Jan Kollar i formirovanije slovakogo literaturnogo jazyka. In: Jan Kollar – poet, patriot, gumanist. Moskva, Istitut slavianovedenija i balkanistiki RAN 1993, s. 25 – 41.
- Iz istorii mežslavianskich kul'turnych svjazej (o perevodach proizvedenij Sv. Gurba-na Vajanskogo na russkij jazyk v konce XIX – načale XX vv). In: Slavianskaja filologija. 7. Sankt-Peterburg 1993, s. 7 – 15.
- Problemy sinchronno-sopostaviteľnoj leksikologii v sovremennoj čechoslovackoj lingvistike. In: Tipologičeskije i sopostaviteľnyje metody v slavianskom jazykoznanii. Moskva, Istitut slavianovedenija i balkanistiki RAN 1993, s. 69 – 79.
- Literaturnyj slovakij jazyk epochi nacional'nogo vozroždenija: teoretičeskije problemy stanovlenija i razvitija. XI. mežzinárodný zjazd slavistov. Bratislava, Veda 1993, s. 211 – 212.
- Problema ekvivalentnosti v teorii i praktike sovremennoj slovakoj dvujazyčnoj leksikografii. In: Aktual'nyje problemy slavianskoj filologii (materialy naučnoj konferencii). Moskva, Moskovskij gosudarstvennyj universitet – Filologičeskij fakul'tet 1993, s. 17 – 18.
- Pravidlá slovenského pravopisu. Bratislava 1991. 536 s. Slavianovedenije, 1993, No 6, s. 98 – 100 (rec.).

1994

- O roli perevodov Biblii v stanovlenii i razvitii literaturnych slavianskich jazykov epochi nacional'nogo vozroždenija. In: Perevody Biblii i ich značenie v razvitii duhovnoj kul'tury slavian. Sankt-Peterburg 1994, s. 147 – 152.
- Tradicionnoje i novoje v opytach kodifikacii norm literaturnogo slovakogo jazyka perioda jego stanovlenija. In: Tradicija i novyje tendencii v razvitii slovianskich literaturnych jazykov: problema dinamiki normy. Tezisy dokladov meždunarodnoj naučnoj konferencii. Moskva, Institut slavianovedenija i balkanistiki RAN 1994, s. 41 – 44.
- Historický slovník slovenského jazyka I. Bratislava, Veda 1991. 536 s. In: Etimologija 1991 – 1993. Moskva, Nauka 1994, s. 174 – 179 (rec.).

1995

- K istorii slovacko-ukrajinskich kul'turnych sviazej v XIX veke. Slavianovedenije, 1995, No 1, s. 74 – 78.
- O roli inostrannyh slov („jeuropeizmov“) v razvitii leksiki šturovskogo literaturnogo jazyka. Slavnica Slovaca, 30, 1995, č. 2, s. 28 – 40.
- Slovo o Šafarike. In: Pavel Jozef Šafarik (k 200-letiju so dňa roždenija). Red. L. N. Smirnov. Moskva, Institut slavianovedenija i balkanistiki RAN 1995, s. 3 – 9.
- O roli P. J. Šafarika v razvitii slavianskogo jazykoznanija. In: Pavel Jozef Šafarik (k 200-letiju so dňa roždenija). Red. L. N. Smirnov. Moskva, Institut slavianovedenija i balkanistiki RAN 1995, s. 29 – 43.
- K istorii izučeniija slovackich dialektov v dorevolucionnoj Rossiii. In: Dialectologica Slavnica. Sbornik k 85-letiju S. B. Bernštejna. Moskva, Indrik 1995, s. 311 – 317.
- Mesto i rol' „Slovaria“ Antona Bernolaka v istorii slovackoj leksikografii. In: Slovar i kul'tura. K stoletiju s načala publikacii Slovaria bolgarskogo jazyka N. Gerova. Moskva, Institut slavianovedenija i balkanistiki RAN 1995, s. 40 – 42.

1996

- Pavel Jozef Šafarik v bolgarskom jazyke i drevnebolgarskoj pismennosti. In: Bolgarskij ježegodnik. Tom 2. 1996, s. 286 – 293.
- P. J. Šafarik i razvitije slavianskogo jazykoznanija v Rossii. In: Pavol Jozef Šafárik a slavistika. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie a dokumentov z osláv 200. výročia narodenia P. J. Šafárika. Martin, Matica slovenská 1996, s. 211 – 216.
- K jubileju Pavla Jozefa Šafarika. In: Informacionnyj bjulleť (MAIRSK). Moskva. Institut slavianovedenija i balkanistiki RAN, 30 – 31, 1996, s. 193 – 197.

1997

- Martin Gattala (1821 – 1903). Slavianovedenije, 1997, No 1, s. 121 – 124.
- Vvedenije. In: Tendencii internacionalizacii v sovremennyh slavianskich literaturnych jazykach. Red. L. N. Smirnov. Moskva, Institut slavianovedenija i balkanistiki RAN 1997, s. 3 – 26.
- Otraženije processa internacionalizacii v leksiko-slovoobrazovatel'noj sisteme sovremennogo slovackogo literaturnogo jazyka. In: Tendencii internacionalizacii v sovremennyh slavianskich literaturnych jazykach. Red. L. N. Smirnov. Moskva, Institut slavianovedenija i balkanistiki RAN 1997, s. 27 – 57.

1998

- Iz istorii slovackogo literaturnogo jazyka. Slavianovedenije, 1998, No 3, s. 23 – 29.

Odpovede k diskusným príspevkom V. Blanára, A. D. Duličenka a G. A. Liliča. In: Záznamy z diskusie k predneseným referátom. XI. medzinárodný zjazd slavistov. Red. J. Doruľa. Bratislava 30. augusta – 8. septembra 1993. Bratislava, Slovenský komitét slavistov – Slavistický kabinet SAV 1998, s. 218 – 223.

1999

Iz nabľudeniĵ nad leksikoj literaturnogo slovacckogo jazyka ťturovskogo perioda. In: Slavianskoje i balkanskoje jazykoznanije. Problemy leksikologii i semantiki. Slovo v kontekste kul'tury. Moskva, Indrik 1999, s. 137 – 160.

O načal'nom etape istorii perevodov Biblii na slovacckij jazyk. In: I Slavističeskije čtenija pamjati professora P. A. Dmitrijeva i professora G. I. Safronova. Materialy meždunarodnoj konferencii 12 – 14 sent'abrja 1999 g. Sankt-Peterburg 1999, s. 99 – 100.

Tradicionnoje i novoje v opytach kodifikacii literaturnogo slovacckogo jazyka perioda jeho stanovlenija. In: Problemy slavianskoj diachroničeskoj sociolingvistiki. Dinamika literaturno-jazykovoĵ normy. Moskva, Institut slavistiki RAN 1999, s. 68 – 105.

2000

Zametki po slovacckoj istoričeskoj leksikologii. 2. In: Folia Slavistica. Rale Michalovne Cejtin. Moskva, Institut slavistiki RAN 2000, s. 109 – 114.

Jan Palarik o slavianskoj vzaimnosti. In: Slavianskij al'manach 1999. Moskva, Institut slavistiki RAN 2000, s. 113 – 119.

K diskusii o „načale“ istorii literaturnogo slovacckogo jazyka. Slavica Slovaca, 35, 2000, s. 141 – 149.

O perevodach puškinskoj prozy na slovacckij jazyk. In: A. S. Puškin i mir slavianskoj kul'tury. Moskva, Institut slavistiki RAN 2000, s. 27 – 33.

K sinchronno-sopostavitel'nomu analizu sposobov glagoľnogo dejstvija v slavianskich jazykach. In: Človek a jeho jazyk 1. Jazyk ako fenomén kul'tury. Na počesť profesora Jána Horeckého. Ed. K. Buzássyová. Bratislava, Veda 2000, s. 402 – 409.

Slovackaja kniga XVIII – načala XIX vv. v Slavianskom fonde Bolgarskoj akademii nauk. Sankt-Peterburg 1998. 110 s. Slavianovedenije 2000, No 3, s. 111 – 112 (rec.).

2001

Slovacckij literaturnyj jazyk epochi nacional'noĵ vozroždženija. Moskva, Institut slavistiki RAN 2001. 204 s.

Zostavil Slavomír Ondrejovič

Životné jubileum slovakistky z Rumunska Dagmar Márie Anocovej

Na sklonku prvého roka tretieho milénia sa dožíva životného jubilea slovakistka z Rumunska, poetka, literárna vedkyňa a literárna kritička, prekladateľka, jazykovedná pracovníčka, docentka slovenského jazyka a literatúry na univerzite v Bukurešti Dagmar Mária Anocová. Keď sa 28. decembra 1951 v učiteľskej rodine Anocovcov narodila Dagmar Mária, bolo jasné, že slovenskú školu v Nadlaku čakajú svetlé dni. Do matriky narodených sa na ten rok zapísalo detí neúrekom. Ale ešte nikto netušil, že z tej povojnovej generácie vyrastie silná slovenská intelektuálna a spisovateľská generácia, ktorá v rozhodujúcej miere posilní slovenské jazykové vedomie. V tzv. nadlackom literárnom fenoméne, popri o čosi starších krajanoch Ondrejovi Štefankovi, Miroslavovi Ambrušovi a mladšom Adamovi Suchánskom, ako rovnocenný a rovnovážny pilier stojí Dagmar Mária Anocová od školských a lyceálnych dní po súčasnosť.

D. M. Anocová, členka Zväzu rumunských spisovateľov, publikovala viacero básnických zbierok v slovenčine: *Knihy rozlúčok* (1985), *Synonymia* (1993), jedna z najlepších a bezpochyby najvkusnejších básnických zbierok vydaných po slovensky v Rumunsku, za ktorú získala Cenu Zväzu rumunských spisovateľov, *Ročné obdobia* (1996), krátke prózy *Knihy príbehov alebo poltóny* (1988), ďalej výbery z literárnovedných štúdií *Hľadanie sférického priestoru* (1997), *Literárne reflexie* (1997) a napokon aj vysokoškolskú učebnicu *Fonetika a fonológia slovenčiny* (1998). Vyšli jej aj knihy pre deti *Knížka pre prvákov* (1982) a *Kde bolo, tam bolo...* (1997). D. M. Anocová je aj spoluzostavovateľkou viacerých učebníc zo slovenského jazyka (od 5. po 8. ročník ZŠ) a literatúry pre slovenských žiakov v Rumunsku. Zostavila antológiu *Haiku za 24 korún o metafyzike* (2001) a spolupodieľala sa aj pri zostavovaní zbierky ľudových piesní *Tečie voda po Maruši...* (1986). Na Slovensku jej vyšiel výber z poézie *Knihy stretnutí* (1995) a doma v rumunskom jazyku výber z poézie *Confesioni pe un papirus* (1991). Je redaktorkou viacerých publikácií (Naše snahy, Rovnobežné zrkadlá – Oglinzi paralele). Prekladá zo slovenskej a rumunskej literatúry.

Táto všestranná slovakistka z Rumunska študovala slovenčinu a rumunčinu na bukureštskej univerzite a na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Ako čerstvá absolventka FF UK nastúpila na nadlacké gymnázium (1975), zakrátko na Fakultu cudzích jazykov a literatúr Univerzity v Bukurešti, kde vyučuje slovenčinu. V Bratislave získala titul doktorky filozofie. Titul doktorky filológie Univerzity v Bukurešti získala po obhájení dizertačnej práce o diele Míla Urbana.

Dagmar Mária Anocová ako vysokoškolská pracovníčka vo svojej pomerne bohatej vysokoškolskej praxi vyučuje alebo vyučovala popri literárnohistorických disciplínach aj súčasný slovenský jazyk (fonetiku a fonológiu, morfológiu a syntax),

dialektológiu a dejiny slovenského jazyka, slovenčinu pre začiatočníkov. Aj keď sa orientuje na slovenskú literatúru, mladšie generácie rumunských slovakistov jej vďačia za sprostredkovanie prvých kvalifikovaných poznatkov o slovenskom jazyku. Svoj vzťah k slovenčine korunovala vysokoškolskou učebnicou z fonetiky a fonológie slovenského jazyka, ktorá je určená na prehĺbenie poznania slovenčiny jednak ako cudzieho jazyka, na čom nástoží i sama autorka, a radí sa i do slovenského foneticko-fonologického kontextu. D. M. Anocová v tomto smere nadväzuje na relevantnú foneticko-fonologickú slovenskú skúsenosť autorov, akými sú J. Dvončová, Á. Král', E. Pauliny, J. Sabol a i.

Jubilantka publikovala jazykovedné štúdie o slovensko-rumunskom bilingvizme, početné články z oblasti jazykovej kultúry a recenzie v slovenskej periodickej tlači v Rumunsku, v Našich snahách, v Dolnozemskej Slovákov, vo Variáciách a inde.

Vďaka publikačnej a pedagogickej činnosti našej jubilatky a jej kritickým, ale spravodlivým postrehom o bežnej jazykovej praxi sa jazyková úroveň slovenčiny ako enklávneho jazyka v Rumunsku zvýšila. Vďaka autorkinmu entuziazmu a snahám mladšej slovakistickej generácie slovenčina v Rumunsku sa vyvíja v kvalitatívne nových podmienkach slovensko-rumunského bilingvizmu. Dagmar Mária Anocová tak reprezentuje rumunskú slovakistiku v jej najlepších tradíciách. Želáme jej v tejto záslužnej práci pri odovzdávaní láskavého slova o slove ešte mnoho úspechov, tvorivých nepokojov a vytrvalosti, aby jej každodenná cesta starostlivej dcéry z rodného Nadlaku na bukureštskú univerzitu spôsobovala radosť z návratov do krajiny nových objavov.

Dášenka, všetko dobré! Ad multos annos!

Miroslav Dudok

ROZLIČNOSTI

Novšie pomenovanie *úpadca*. – Pomenovanie *úpadca*, s ktorým sa môžeme stretnúť v novinách napríklad v rubrikách venovaných inzercii, ale zaiste aj v odborných, obchodných, príp. právnických textoch, je späté s dnešnou ekonomickou situáciou slovenskej spoločnosti. Po výrazných ponovembrových zmenách (po r. 1989) v politike, a s tým súvisiacimi zmenami v hospodárskej oblasti, so zmenami vo verejnej správe atď., v súvisi s obnovením súkromného podnikania nielen vznikajú nové firmy, rozličné podnikateľské subjekty, ale niektoré z novovzniknutých firiem aj zanikajú. Nemôžu obstáť v hospodárskej súťaži, sú nútené ohlásiť finančný úpadok. Inými slovami sa táto dnes dosť bežne sa vyskytujúca situácia označuje aj tak, že *firma ohlásila bankrot*, príp. že *firma ide do konkurzu*.

Inšpiráciou pre našu úvahu o slove *úpadca* bol tento inzerát:

Správca konkurznej podstaty úpadcu OSIVÁR, a. s., Stummerova 1 276, Topoľčany, JUDr. Dagmar Kubovičová, advokát, Námestie Biely kríž 7, Bratislava, ponúka na predaj mimo dražby nehnuteľný majetok úpadcu, a to: ... (Pravda, rubrika Inzercia, 28. 1. 2002, s. 18). Časovo skorší doklad na slovo úpadca z r. 1998 je doložený v elektronickom korpuse textov slovenského jazyka Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV: Pretože situácia vyzerala pre úpadcu veľmi nebezpečne, schválila nakoniec NR SR protiústavný zákon č. 292/1996.

Keďže slovo *úpadca* je relatívne nové a môže niekomu práve pre svoju novosť znieť nezvyčajne, nazdávame sa, že si zaslúži našu pozornosť. Cieľom našej poznámky je osvetliť, ako sa toto z hľadiska slovotvorného a lexikálneho systému spisovnej slovenčiny správne utvorené pomenovanie, zaraďuje medzi iné pomenovania s obdobnou slovotvornou štruktúrou. Všimneme si aj komunikačnú a štylistickú hodnotu slova *úpadca*, jeho vzťah k možným synonymným slovám, teda jeho miesto v lexikálnom podsystéme slovenčiny.

Slovo *úpadca* sa zaraďuje medzi iné činiteľské alebo konateľské mená utvorené podľa slovotvorného typu slovotvorný základ (slovesný alebo dejové substantívum) + slovotvorný formant *-ca*. Priraduje sa teda k pomenovaniam typu *výrobca*, *dopravca*, *dovozca*, *únosca*; z novších slov spomeňme *hovorca*, *predajca* – inštitúcia, osoba, ktorá sa zaoberá predajom, predávaním, synonymné je slovo *díler*. Zo starších, dávno etablovaných slov sem patria odvodené slová *sudca* a *porotca*. Z toho, že v slovotvornom základe je spravidla dejové substantívum, vyplýva, že aj lexikálny význam týchto pomenovaní vyjadrujeme zvyčajne, resp. aspoň často, pomocou obidvoch motivačných slov, ktoré tu prichádzajú do úvahy, pomocou dejového mena aj príslušného slovesa. *Únosca* je „ten, kto uskutočnil únos, kto niekoho uniesol“ (porov. i Krátky slovník slovenského jazyka 1997, s. 769); *výrobca* je „kto vyrába, kto sa stará o výrobu“ (porov. i Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny

1989, s. 54.) Podľa toho lexikálny význam slova *úpadca* by sme vyložili ako „kto ohlásil/ohlasuje finančný úpadok (pre neschopnosť platiť dlhy a iné finančné pohľadávky). Na rozdiel od citovaných slov *únosca*, *dopravca*, *predajca*, kde sú motivujúce slová *únos*, *predaj*, *doprava* prítomné v povrchovej aj v hĺbkovej štruktúre týchto odvodených slov, v slove *úpadca* to tak nie je. Toto slovo sa od iných slov príslušného slovtvorného typu odlišuje formálnou utvorenosťou a svojou derivačnou históriou tým, že pri jeho utvorení musíme predpokladať o jednu operáciu navyše: od dejového mena *úpadok* bolo treba odtrhnúť slovtvornú príponu *-ok* a k tomuto základu dejového mena sa pridala slovtvorná prípona (slovtvorný formant) na označenie činiteľských osobných mien *-ca*. Pripomeňme si pri tejto príležitosti aj to, že lexikálny význam slova *hovorca* môžeme vyložiť iba priamo slovesom *hovoriť*, dejové meno *hovor* tu neprichádza do úvahy, porov. *hovorca* – „kto hovorí za niekoho, za istú vec, tlmočník, tlačový tajomník“. Azda je užitočné pripomenúť si aj to, že pomenovanie *porotca* (*člen poroty*) je zasa motivované iba vzťahom k základovému nedejovému substantívu *porota*. Bolo utvorené analógiou ku konkrétnemu slovu *sudca* – „kto súdi; kto je členom súdu“. Slovo *porotca* dosvedčuje realnosť motivácie dejovým menom *súd* pri odvodenom slove *sudca* (porov. o tom Dokulil, M.: Tvoření slov v češtině. 1. Teorie odvozování slov. 1962, s. 110). Až od substantíva *porota* je utvorené hovorové sloveso *porotovať* *niekoho*, napr. v súťažiacich umeleckého prednesu.

Aj z hľadiska svojej štylistickej a komunikačnej hodnoty je slovo *úpadca* vhodným, ba možno povedať najvhodnejším slovom na pomenovanie subjektu označenej situácie v textoch a komunikátoch, kde sa vyžaduje spisovné neutrálne vyjadrovanie. Je to vhodné slovo aj ako odborný termín v oblasti obchodu, resp. práva. V týchto terminológiách bude mať asi exaktnejšie formulovanú definíciu, ale to nič nemení na potrebe osvetlenia jeho významu pre laických používateľov jazyka. Predpokladáme, že pomenovanie *úpadca* vzniklo aj preto, lebo sa nevyznačuje príznakovosťou, ktorá je dnes už predsa len do istej miery vlastná napr. slovu *bankrotár*. Pomenovanie *bankrotár* vykladá Slovník slovenského jazyka. 1. (1959, s. 70) ako „kto urobil bankrot, kto utrpel finančný úpadok“, ale zachytáva pri ňom aj prenesený pejoratívny význam „kto utrpel úplnú porážku, skrachovaný človek“. Nie je to teda významovo celkom jednoznačný výraz. Od slova *konkurz*, ktorého druhý význam zachytáva Krátky slovník slovenského jazyka (1997, s. 252): 2. obch. úpadok, bankrot: *ohlásiť konkurz, zákon o konkurze a vyrovnaní* by sa podľa nášho názoru nedalo utvoriť vhodné pomenovanie osoby s čisto nocionálnym, pojmovým významom. Porov. **konkurzník*. Skôr si vieme predstaviť pomenovanie *konkurzista*, ale na označenie osoby, ktorá sa zúčastňuje na konkurze (význ. 1): „súbeh o (funkčné) miesto“. Z našej úvahy vychodí teda záver: *úpadca* je z hľadiska systému spisovnej slovenčiny aj z hľadiska realizácie tohto systému v súčasnej jazykovej komunikácii vhodným pomenovaním osoby, firmy, ktorá ohlasuje finančný úpadok.

INFORMÁCIE AUTOROM

Redakcia prijíma príspevky spracované na počítači – textový editor Word pod operačným systémom Windows alebo textový editor Text602 (T602) pod operačným systémom MS DOS. Pri spracúvaní príspevkov prosíme dodržiavať tieto zásady:

1. V celom texte používať jednotné riadkovanie 2.
2. V texte za každým interpunkčným znamienkom urobiť medzeru (napr. s. 312 a pod.).
3. Slová na konci riadka nerozdeľovať a tvrdý koniec riadka používať iba na konci odsekov. Odseky začínať so zarážkou.
4. Pri rozlišovaní typov písma pridržať sa naďalej úzu časopisu, používať kurzívu, riedenie, horný/dolný index. Nič nepodčiarkovať, nepoužívať široký a vysoký typ písma a pod.
5. V textovom editore T602 pomlčky vyznačovať dvoma spojovníkmi s medzerou na začiatku aj na konci (aj pri označovaní stranového a číselného rozsahu, napr. s. 3 -- 12; v r. 1888 -- 1889), v textovom editore Word rozlišovať dlhú čiarku (pomlčku), napr. G. Altmann – V. Krupa, a krátku čiarku (spojovník), napr. T. Slama-Cazacu; vedecko-metodologický a pod.
6. Znak, ktoré neobsahuje textový editor T602 (poľské písmená, praslovanské a i.), písať kombináciou dvoch znakov tak, aby jednoznačne určili príslušné písmeno, napr. #Z = Ź, #z = ź, &Z = Ż, &z = ż, \$N = Ń, \$n = ń, §L = Ł, §l = ł, #E = Ę, #e = ę, #A = Ą, #a = ą. Zoznam používaných znakov uviesť na začiatku príspevku.
7. Poznámky pod čiaru v texte označiť horným indexom (napr. vzniká tým synergický efekt,¹ ktorý...), poznámky uviesť na konci príspevku v tvare horný index, medzera, obsah poznámky (napr. ¹ Synergia znamená spolupôsobenie...).
8. Grafy a schémy pripojiť na osobitnom liste maximálne vo veľkosti šírky a výšky strany časopisu (podľa požadovanej veľkosti).
9. Do redakcie poslať jeden vytlačený exemplár príspevku spolu s disketou. Príspevok možno poslať aj elektronickou poštou ako prílohu na adresu jazyuls@savba.sk. Po posúdení a redakčnom spracovaní ho redakcia vráti autorovi. Tento exemplár autor pošle späť redakcii spolu so skorigovanou disketou a opraveným vytlačeným príspevkom.
10. Literatúru uvádzať takto:
 - a) knižná publikácia:
FURDÍK, J.: Slovtvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča, Modrý Peter 1993. 199 s.
Synonymický slovník slovenčiny. Red. M. Pisárčiková. 2. vyd. Bratislava, Veda 2000. 998 s.
 - b) štúdiá v zborníku:
DOLNÍK, J.: Spisovná slovenčina a čeština. In: *Studia Academica Slovaca*. 28. Red. J. Mlacek. Bratislava, Stimul 1999, s. 39 – 52.
 - c) článok v časopise:
HORECKÝ, J.: Sémantické a derivačné pole slovies *ist'* a *chodit'*. *Slovenská reč*, 64, 1999, s. 202 – 208.

Súčasťou každej štúdie Slovenskej reči je záväzne abstrakt v anglickom jazyku (vrátane preloženého titulku). Abstrakt by mal mať max. 100 slov a obsahovať tzv. kľúčové slová na identifikáciu príspevku v rámci vedeckovýskumnej oblasti.

SLOVEN-

SKÁ

**ROČNÍK
67-2002**

REC

časopis pre výskum slovenského jazyka

ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU
EUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

SAP
SLOVAK ACADEMIC PRESS

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

ISSN 0037-6981

MIČ 49 611

NOVÉ KNIHY ADRESOVANÉ REDAKCII

Acta Nitriensia 4. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa. Red. J. Čukan. Nitra, Univerzita Konštantína Filozofa, Filozofická fakulta 2001. 345 s.

BLANÁR, V.: **Theorie des Eigennamens. Status, Organisation und Funktionieren der Eigennamens in der gesellschaftlichen Kommunikation.** Hildesheim – Zürich – New York, Georg Olms Verlag 2001. 208 s.

Kontinuita romantizmu. Vývin – súvislosti – vzťahy. Bratislava, Slovensko-poľská komisia humanitných vied 2001. 264 s.

KRŠKO, J.: **Terénne názvy z Muránskej doliny.** Banská Bystrica, Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela 2001. 232 s.

MYJAVCOVÁ, M.: **Slovenčina v jazykovej enkláve.** Báčsky Petrovec, Kultúra, Nadlak, Vydavateľstvo Ivan Krasko 2001. 224 s.

VAŇKO, J.: **The Language of Slovakia's Rusyns.** New York, Columbia University Press 2000. 121 s.

SLOVENSKÁ REČ, časopis pre výskum slovenského jazyka. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Ročník 67, 2002. Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Panská 26. Hlavný redaktor: Slavomír Ondrejovič. Výkonná redaktorka: Monika Koncová. Technický redaktor: Vladimír Radik. Vychádza šesť ráz za rok. Objednávky a predplatné prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava. Registračné číslo 7089.

Distributed by SAP – SLOVAK ACADEMIC PRESS Ltd., P. O. Box 57, Nám. slo-
body 6, 810 05 Bratislava, Slovakia.

Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4,
P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia.

Distribution rights held by KUBON and SAGNER, P. O. B. 34 01 08, D-8000 Mün-
chen, Germany.

© Slovak Academic Press, spol. s r. o., 2002